

Nr 289.

Av herr **Lindhagen**, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående revision i visst syfte av grundlagarna och därmed sammanhängande författningar.

»Att äga makt utan ädelmod och mildhet är något, som jag aldrig kan fördraga att se.»

Confucius.

Världskriget har hos många väckt insikt om, att vi behöva en ny värld. Vandrigen dit går emellertid genom självövertvinnelse och någon annan väg finnes icke. Denna seger återstår på alla håll ännu att vinna. De mäktige förhärda sig i sitt sinne så länge det är möjligt och de styrda stå skygga och obeslutna inför *den andliga frihetens* världspolitiska realiteter.

Bland de många uppslagen till en varaktig fred i en ny värld är det ett, som förmodligen vill söka en utväg i någon inverkan även på människornas vilja. Denna utväg är vad man kallar *parlamentarisk kontroll på utrikespolitiken*. Den är populär och utan tvivel stunda här åtskilliga konstitutionella förskjutningar. Medlet är dock ensidigt lånat ur den gamla världens arsenal av föreställningar. Frågan begränsas till en ny fördelning av regeringarnas och parlamentens uppsikt över varandra men omfattar icke det viktigare spørjsmålet om bådas kontroll på sig själva.

Parlamenten och utrikespolitiken.

Parlamentarismen bygger på grundsatsen, att avgörandet skall ligga hos folkets representanter samt regeringen äga allenast en beredande, initiativtagande och exekverande uppgift.

Emellertid hava regeringarna även i parlamentariskt styrda länder ännu bibehållit avgöranderätten ensam eller ock dela de densamma med

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 4 saml. 127 häft. (Nr 289.)

representationen i en myckenhet viktiga ärenden. De mest framträdande av dessa äro de *utrikespolitiska angelägenheterna*. Dessa äro fortfarande företrädesvis förbehållna regeringarna ensamma och liksom merendels all privilegierad maktutövning äro de dessutom i lag eller praxis omhägnade av sekretessen.

En uppfattning, som i allt bestående helst vill se en naturnödvändighet, förklarar utrikesärendenas överlämnande åt regeringarna ensamma uti »behovet av en särskild koncentration i ledningen av dessa angelägenheter och en särskild diskretion vid deras handläggning». Den huvudsakliga anledningen är emellertid, att demokratien måste kämpa sig fram steg för steg. Den har därför ännu ej nått fram till de utrikespolitiska ärendena, vilka legat längst utom dess räckvidd och länge bortskymts av de dagligen överhängande inrepolitiska frågorna.

De senaste årtiondenas företeelser hava nu sönderrivit slöjan mellan utrikes- och inrikespolitik. Ett land är icke längre något för sig på samma sätt som förr. De nya uppfinningarna ha underlättat samfärdseln i oanad grad. Industrialismen har skapat världsmarknaden. Penninghushållningen har utträngt naturhushållningen. Kapitalet behärskar hela världen, utan att något land kan undandraga sig dess inflytande. De härunder mest lidande hava å sin sida organiserat en samling av människorna i hela världen till kamp för människovärdet emot profiten.

Denna omskapning av det internationella samlivet har grundlagt behov av samförstånd och ordnade förhållanden. Ur detta behov tränger sig fram medvetandet, att den nya internationella ordningen måste även den vara en rättsordning. Det skönjes en ljusning bortom de gamla normerna, enligt vilka mellanhavandet mellan olika länder företrädesvis utmynnat i slug beräkning, hänsynslös exploatering eller öppet fiendesinne.

Med detta följer en nödvändig förvandling i de skilda ländernas inrikespolitik. En myckenhet inre förhållanden stå icke vidare att ordna på ett tillfredsställande sätt av varje land för sig. På grund av deras samband med världskonjunkturerna framtvingas ett internationellt avgörande och samarbete. Utrikespolitiken kommer att alltmer sammanfalla med inrikespolitiken och få en allt vidsträcktare uppgift än i gångna tider.

Det internationella livet befinner sig följaktligen uti en brytningsperiod, där gammalt töcken och nya utsikter växla och sammanblandas på mångahanda sätt. Ett fruktansvärt inbrott av det forna mörkret har skett genom världskriget. Även detta töcken kommer en gång att skingras av ljuset. Det pågående slaktandet betyder nämligen icke att människorna blivit sämre än förut. Det behöver ej heller uttydas såsom

om inga framsteg i anda och sanning ägt rum under det gångna seklet. De stora slagskuggor över den mänskliga karaktären, som varje krig betecknar, äro i alla tider till sin art desamma. Förhållandet är, att nutidens tekniska uppfinningar möjliggöra och giva anledning till att även krig äga rum i stor skala. Vårt krig är ett barn av sin tid. Samtidens materiella och storindustriella skaplynne har tryckt sin prägel på detsamma.

Den nya principen är således, att parlamenten nu måste behandla alla angelägenheter och således även utrikespolitiken lika väl som den inre politiken.

Saken formuleras i allmänhet såsom ett krav på parlamentarisk kontroll. Detta är dock icke ett tillräckligt uttryck för vad det gäller. Ordet kontroll synes förutsätta att avgörandet fortfarande skall ligga hos regeringarna och att det parlamentariska inflytandet företrädesvis består uti en rätt till kritik över dessas avgöranden. Den rätta formuleringen är att *folkrepresentationerna måste tillerkännas beslutanderätt i utrikesärendena lika väl och till samma omfattning som i de inre angelägenheterna*.

Om någon här känt sig tveksam, har väl världskriget omsider hävt detta tvivel. Det har lärt oss vilka olämpliga styresmän de europeiska folken äga i sina regeringssystem och dessas medhjälpare i diplomatierna, generalstaberna, den högre finansen och dynastierna.

Det nya inflytande, som bör tillkomma folkrepresentationerna, är således oundgängligt. Vikten av detsamma ökas i samma mån som landets utrikespolitiska förbindelser erhålla större omfattning. Alldeles särskilt kräves parlamentets ingripande i angelägenheter som innefatta en fara för landet. Den *förbundspolitik* som föregått världskriget har mättat utrikespolitiken med äventyrligheter, därför att den innefattat sammanslutningar i fientligt syfte mot andra dylika sammanslutningar. En ny olycka hotar i en förbundspolitik för att grunda ett ekonomiskt krig efter det militära. Den i lojalt fredssyfte efter kriget ifrågasatta blivande »fredsliga» av vissa stater riktade mot en eller flera bråkiga stater kan lätt till innehåll och verkningar få enahanda karaktär som de förenämnda sammanslutningarna. Det blir framtidens uppgift att bannlysa all dylik förbundspolitik. Vapenallianserna mellan några stater mot andra måste utbytas mot fredsallianser mellan alla.

Utgångspunkten för införlivande av utrikespolitiska ärenden med den parlamentariska verksamheten bör vara att för desamma skola gälla samma ordning, som enligt varje lands författning är stadgad för de inre frågorna. Ärendenas beredning och samverkan med regeringen

ordnas i huvudsak på enahanda sätt för de nya ärendena som för de gamla.

Allt efter som utrikesärendena således sammanväxa med de övriga komma de med tiden att fördelas efter sin olika beskaffenhet på skilda parlamentsutskott. Så sker redan nu, i den mån parlamenten måste befatta sig med utrikesfrågor, vilka beröra deras lagstiftnings- och beskattningsmakt. Under övergångstider kan det befinnas lämpligt att sammanföra åtskilliga utrikesfrågor och ännu längre framåt den rena utrikespolitiken till förberedande behandling av ett särskilt utskott för utrikesangelägenheter. Detta utskott bör även tilläggas befogenhet att å parlamentets vägnar och efter dess instruktioner träda i personliga förhandlingar med regeringen. Önskligast ur demokratisk synpunkt och för bekämpande av sekretessen är dock, att förhandlingarna så vitt möjligt ske genom omedelbara meddelanden och inbördes diskussion mellan regeringen eller vissa dess medlemmar samt parlamentet i sin helhet.

När det gäller att närmare bestämma, *vilka aktuella befogenheter böra tillkomma folkförsamlingarna*, må här lämnas åsido frågan om parlamenten skola hava ensam beslutanderätt eller dela den med regeringen. Detta är en fråga, som för närvarande måste bedömas olika i skilda länder efter deras växlande författningar. Med tiden i den mån parlamenten fullkomnas i sitt inre liv böra de huvudsakliga avgörandena tillfalla folkets representanter ensamma eller ock i vissa fall folket självt utan mellanhänder.

Parlamentet måste förbehållas beslutanderätt ensam eller gemensamt med regeringen i följande ärenden.

Först bör folkrepresentationens samtycke erfordras om *krig och fred*. Detta är ett absolut krav. Men anspråken måste ställas ännu högre för framtiden. Redan efter kriget bör begreppet krig utplånas ur författningarna såsom någonting otillbörligt, som ej bör ifrågasättas kunna förekomma. I varje civiliserad stat är numera mordet förbjudet såsom medel för medborgare att göra gällande ett intresse eller ett anspråk. Samma rättsuppfattning måste bliva gällande även i ett ordnat världssamhälle.

Vidare bör regeringen ej få avsluta något som helst *förbund* utan parlamentets samtycke. Övriga *avhandlingar med främmande makter* böra också underställas dess prövning. Emellertid måste vid en ny lagstiftning tagas hänsyn till, att regeringen beredes möjlighet att avgöra brådskande saker, då parlamentet ej är samlat eller svårigheter

möta för dess hörande. Likaledes bör det ej möta betänkligheter, att regeringen beredes tillfälle att ensam avgöra löpande eller mindre betydande ärenden.

Sålänge en krigsmakt finnes kan det synas nödigt att någon och då närmast statschefen har det avgörande ordet om *befälet över krigsmakten*.

Även i republikanska författningar förekommer föreskrift härom. Sålunda stadgar Nordamerikas förenta staters författning följande: »Presidenten skall vara högsta befälhavare över Förenta staternas armé och flotta och över de särskilda staternas milis, när denna uppbådas i Förenta staterna.» I Frankrike är ock enligt lagen om statsmakternas organisation presidenten högst befallande över armén och flottan. I dessa senare båda länder, där statschefen i de flesta fall är en civil person utan militär utbildning, ligger i detta förhållande en viss kontroll.

Annorlunda ställer sig saken i monarkiska länder, där statschefen enligt tradition, upprätthållen i författningarna, är krigare till yrket och under hela sitt liv utbildas till målsman företrädesvis för militärväsendet. I sådana fall ligger lockelsen nära till hands, att han begagnar sin befogenhet som krigsherre till ingripanden, dispositioner och befallningar utan tillräckliga kunskaper och fallenheter för en sådan maktutövning och utan tillräcklig moderation.

Naturligtvis kan ett parlament ej utöva någon militär befälsrätt. Men det bör hava något inflytande även på denna, som för närvarande är undandragen även regeringarna. Detta sker genom att befälsrätt i viktiga fall ej får utövas utan vissa eller alla regeringsmedlemmars medverkan under parlamentariskt ansvar. Lämpligast vore, om i monarkiska stater befälsrätten, som där jämte adels- och ordensutdelandet utgör monarkens personliga prerogativ, överflyttades på någon civil ställföreträdare för statsmakten, exempelvis regeringens ordförande. Därmed bortfaller visserligen den sista historiska grunden för monarkiens fortvaro i våra tider. Men detta är en naturlig och icke minst för utrikespolitiken gagnelig utveckling.

Till en förnuftig ordning i utrikespolitiken genom folkets deltagande i avgörandena hör också borttagandet av den *diplomatiska sekretessen*. Denna angelägenhet sammanhänger med den likaledes äventyrliga *sekretessen i civil- och militärförvaltningen*. I den mån den militära sekretessen får göra sig gällande giver den näring åt den civila.

Den diplomatiska, administrativa och militära hemlighetsfullheten har sitt upphov i det politiska spelets uråldriga oärlighet och är på samma gång det mäktigaste medlet för att vidmakthålla densamma. Slik hemlighetsfullhet skapas även av lust till maktutövning och är

av vederbörande makthavare riktad lika mycket mot sina egna som mot vederdelomännen. Öppenhet och ärlighet eller »alla korten på bordet» är en fordran för all offentlig verksamhet, om den skall fylla sin uppgift. Detta är självklart, men av fördom och vana vill man aldrig erkänna det. Det skulle rensa den politiska luften, om alla dessa små eller stora kabaler i dunklet bleve omöjliggjorda. Sveket måste bort samt människorna bliva upplysta och i tillfälle att öppet diskutera uppriktiga meningar.

Ehuru sekretessen borde ersättas med offentlighetens ljus, har i stället kunnat konstateras, att på senare tider förhållandena hota att föra oss ännu mer in i densamma. Det är krigskulturens landvinningar genom den allmänna värneplikten och de tekniska framstegen i vapentillverkningen som åstadkommit detta. Man inympar i konstitutionerna och författningarna i övrigt en del svävande bestämmelser, avsedda att öka sekretessen för att tjäna den militära självbestämningsrätten. Därmed uppmuntras som sagt även administrativt gottfinnande.

Denna ljusskygghet i statslivet torde kunna skingras åtminstone något genom parlamentariskt inflytande. Regeringarna böra icke få hemlighålla för parlamenten sina viktigare förhandlingar och beslut i de utrikesfrågor, som blivit dem förbehållna. Göres ett sådant ingrepp i det allra heligaste i den officiella sekretessen, kan man hoppas att bliva färdig jämväl med det övriga missförhållandet.

Ett numera mångenstädes framfört och även realiserat förslag är att i utrikesangelägenheter, där parlamentet ej har eller kan få något avgörande, skall tillsättas ett *särskilt parlamentariskt utskott för utrikesfrågor, som kan förhandla med regeringen* och mottaga dess förtroenden både genom och emellan parlamentssessionerna. Man bör dock i parlamentarismens nuvarande tillstånd iakttaga en viss försiktighet att icke härigenom skapas en ny okontrollerad befogenhet. Särskilt kan detta inträffa, om utskottet skall verka mellan parlamentssessionerna eller blir ensidigt sammansatt utan tillräcklig avspegling av de skilda strömningar, som röra sig bland folket. Det kan då lätt gå sina egna vägar, ja kanske till och med förhandla med regeringen under för mycken glömska av de mänskliga kraven.

Emellertid måste konstituerandet av ett dylikt utskott innebära ett bestämt framsteg. Det bör tillses, att utskottet blir tillräckligt stort, och får representation för skilda riktningar. Något hemligt utskott får det icke heller vara och stor omsorg bör nedläggas på att det ej isolerar sig från de övriga representanterna.

En viss benägenhet förspörjes att göra inrättandet av detta utskott

till den väsentliga insatsen den parlamentariska kontrollen å utrikes ärenden. Givet är också att motståndet sannolikt lättast kan förmås att medgiva parlamenten en förhandlingsrätt. Men man får ej av dylika opportunitetsskäl glömma bort det grundläggande kravet på parlamentens beslutanderätt i dessa frågor.

Svensk lag och praxis.

Den av svensk grundlag och statsrättslig praxis fastställda ordningen för utrikespolitiska ärendens behandling är i korthet följande.

Över den svenska författningen vilar det förflutnas ande. Kriget är en offentlig institution, som vårdas såsom en naturlig samhällsinrättning och kronan på de mellanfolkliga angelägenheterna. Uti de utrikespolitiska ärendena i nämnda och andra avseenden äro folket och dess representanter uteslutna principiellt från avgörandena. Dessa saker äro hos oss liksom i det övriga Europa företrädesvis förbehållna regeringen.

Även för de utrikespolitiska ärendena gälla *de generella stadgandena* om rätt för Konungen att allena styra riket på sätt regeringsformen föreskriver med skyldighet dock att inhämta underrättelser och råd av ett statsråd (regeringsformen § 4). Likaså äger för dessa ärenden det generella stadgandet tillämpning, att alla regeringsärenden skola föredragas inför Konungen i statsrådet och där avgöras (regeringsformen § 7), med undantag av kommandomål, varmed förstås sådana som Konungen i egenskap av högste befälhavare över krigsmakten omedelbart besörjer (regeringsformen § 15). Tidigare voro från en sådan föredragning undantagna även s. k. ministeriella mål eller diplomatiska ärenden i egentlig mening (regeringsformen § 11), men detta undantag är numera upphävt.

Då riksdagen har ensam beskattningsrätt samt med Konungen delar makten att stifta allmän civil-, kriminal- och kyrkolag, kan riksdagen utöva inflytande på utrikespolitiska ärenden, när för deras behandling kräves penningeanslag eller lagstiftning som nu sagts. Då frågan åter berör den Konungen ensam förbehållna administrativa lagstiftningen (författningar som röra »rikets allmänna hushållning») eller mellanfolkliga förhållanden, som ej formellt ingripa i riksdagens förenämnda befogenheter, har Konungen fria händer och folkrepresentationen endast rätt att hos Konungen »anmäla föreställningar och önsknningar» (petitionsrätt). I inrikes ärenden, vilkas avgörande anses tillkomma regeringsmakten ensam, plägar emellertid stundom riksdagens yttrande infordras och Konungen har enligt grundlagen även rätt att åt riksdagen överlämna

att gemensamt med honom avgöra dylikt ärende. Ett sådant hänsynstagande förekommer dock mera sällan i motsvarande utrikesangelägenheter, ehuru det även där kan äga rum.

Gällande speciella grundlagsstadganden om utrikes ärenden återfinnas, förutom i stadgarna om krigsmakten, närmast i regeringsformens §§ 11—14.

Av § 11 återstår nu endast förordnandet att i mål, som angå rikets förhållande till främmande makter, skola alla meddelanden till främmande makt eller Konungens sändebud i utlandet utan avseende å ärendets beskaffenhet ske genom ministern för utrikesärendena.

Det grundläggande stadgandet om utrikesärendena återfinnes i § 12 regeringsformen, som nu lyder: »Konungen äger att i *avhandlingar och förbund med främmande makter ingå*, sedan statsrådet däröver blivit hört.»

En begränsning av denna Konungens traktatsrätt ifrågasattes vid olika tillfällen under senare hälften av 1800-talet, då under en längre tid det konstitutionella förhållandet i allmänhet mellan regeringsmakten och representationen var föremål för livlig uppmärksamhet inom riksdagen. Senast var frågan då bragt under riksdagens bedömande 1893, vid vilket tillfälle ifrågasattes följande tillägg till § 12: »Dock att i alla sådana avtal med främmande makter riksdagens rätt att dem pröva uttryckligen förbehålles.» Detta förslag föll i riksdagen, förnämligast med hänsyn till de förändringar i de mellan Sverige och Norge bestående unionsförhållandena, som förslagets antagande ansågs skola hava till följd.

Under återopande av världshändelserna, vilka alltmer uppenbarat nödvändigheten av representations medbestämmanderätt i utrikespolitiken, ifrågasattes år 1916 inom riksdagen: »att riksdagens samtycke erfordras för ingående av förbund och viktigare avhandlingar med främmande makter även i andra fall än som föranledas av riksdagens beskattnings- och lagstiftningsmakt». Andra kammaren uttalade sig för ett övervägande av en sådan författningsändring. Första kammaren åter avslog förslaget och därmed hade det även för den gången förfallit.

Uti § 13 regeringsformen tillägges Konungen rätt »att *börja krig och sluta fred*». Det åligger honom dock »att först kalla till ett utomordentligt statsråd statsrådets samtliga ledamöter». »Konungen äger därefter», heter det, »makt att fatta och utföra det beslut, som han för riket nyttigast finner.»

En sådan rätt för Konungen fanns icke fordom. Svenska folkets medgivande har från äldsta tider erfordrats, innan Konungen kunnat inleda landet i krig. Den gamla konungabalkens stadganden i detta

avseende ha dessutom städse blivit fastslagna genom de avgivna konungaförsäkringarna. Till och med Konung Gustav II Adolf uraktlät icke att, som det heter, »med ständerna överlägga om sina stora krigsföretag».

Ständernas bestämmanderätt över krig och fred blev genom regeringsformerna 1719 och 1720 ytterligare bekräftad och ansågs till och med så okränkbar, att märkligt nog ej ens Konung Gustav III, då han 1772 sökte krossa ständernas makt, vågade att helt och hållet trotsa denna det fria svenska folkets obestridda rättighet. Det var först vid statskuppen år 1789, som han för att legalisera sitt eget grundlagsbrott, tilltvingade sig med enväldsmakten även den oinskränkta rätten att utan ständernas hörande börja krig. Det var alltså en ganska färsk nyhet uti det svenska statsskicket, som fastställdes genom 1809 års regeringsform.

Skälen till att denna Konungens ensamrätt bibehölls i 1809 års författning var säkerligen ett impulsivt intryck av det oroliga världsläget. Uttryckligen anfördes till grund därför fäderneslandets dåvarande ställning, omöjligheten att fastställa någon bestämd skillnad mellan anfalls- och försvarskrig, förändrade tidsförhållanden, förändringarna i krigföring, som alltmer började utan krigsförklaringar och fördes efter ny teknik samt Sveriges militärgeografiska läge.

Det var därefter först tysk-franska kriget 1870—1871, som frammanade tanken att i grundlagen skapa bättre garantier mot krigets äventyrligheter. Ett upphävande eller en begränsning av Konungens rättigheter att börja krig och sluta fred eller åtminstone rätten att förklara krig påyrkades vid riksdagarna 1871, 1883, 1889, 1896, 1909 och 1911. Vid sistnämnda riksdag påyrkades följande avfattning i lagen: »Konungen må ej börja krig eller sluta fred utan riksdagens genom båda kamrarnas beslut meddelade samtycke till Konungens därom avgivna proposition.» Alla dessa förslag avslogos av riksdagen.

Emellertid hade år 1894 i grundlagen införts en bestämmelse, som i själva verket måste förhindra Konungen att börja anfallskrig utan riksdagens samtycke. Regeringen hade då begärt en ändring i grundlagen (regeringsformen § 74) för att möjliggöra en rekvisitionslagstiftning för krigstillfällen. Detta förslag bifölls av riksdagen endast på det villkoret, att rekvisitionslagstiftningen ej fick begagnas annat än då krigsmakten eller någon del därav ställes på krigsfot »vare sig för upprätthållande av rikets neutralitet, därest den vid krig mellan främmande makter av någon bland de krigförande skulle hotas eller kränkas, eller för avvärjande av ett befarat eller börjat angrepp». Detta villkor, som också inflöt i lagen, avsåg att fastslå att rikets krigsmakt icke finge användas för angrepp på främmande makt.

Under intryck av det stora världskrigets maningar upptogs denna fråga ånyo vid 1916 års riksdag. I ett väckt förslag fordrades för det första, att Konungens rätt att ensam börja krig skulle upphävas. Men man gick denna gång ännu ett steg längre. »Den nuvarande tiden», yttrades det, »kräver för vårt land ett ytterligare steg i denna riktning och ett ytterligare stöd för ett upplysningsarbete genom att ur konstitutionen helt och hållet avlägsnas uttrycket »börja krig». Vårt folk har icke bruk vidare för ett sådant perspektiv och vill säkerligen under inga förhållanden vidare begagna sig av detsamma. Uppenbart är att vårt avståndstagande från kriget samt vår fasta vilja till neutralitet och fred med hela världen skulle på ett övertygande sätt befastas inåt och manifesteras utåt genom en sådan grundlagsändring.» Förslaget utmynnade i en hemställan om en grundlagsändring i syfte att uttrycket »börja krig» i § 13 regeringsformen utgår samt att riksdagen tillförsäkras medinflytande såväl på viktigare avgöranden till avvärjande av befarat angrepp som jämväl vid fredsslut. Denna framställning tillstyrktes väsentligen av andra kammaren men avslogs av den första.

Vid sidan av frågan om riksdagens beslutanderätt i utrikespolitiska frågor framträder spørgsmålet om riksdagens rätt och möjligheter att granska eller öva inflytande på regeringens utrikespolitik.

Riksdagen har i *konstitutionsutskottet* ett särskilt organ för granskning av utrikespolitiska ärenden, som behandlats av regeringen ensam. Detta av riksdagens bägge kamrar till hälften vardera utsedda utskott äger nämligen granska statsrådsprotokollet samt avger utlåtande däröver till riksdagen i ett dechargebetänkande. Riksdagen avgör därvid om regeringen skall vinna decharge för sin förvaltning under föregående år. Förr var emellertid stadgat att just protokoll som angick diplomatiska (s. k. ministeriella) ärenden ej kunde av utskottet begäras annat än det, som rör allmänt kända och av utskottet uppgivna händelser. Numera sträcker sig utskottets granskning till samtliga protokoll i utrikesärenden med undantag av sådana särskilda protokoll, om vilkas hemlighållande regeringen förordnat på den grund att »rikets säkerhet eller eljest synnerliga viktiga skäl» det fordra. Dylika protokoll kunna av utskottet äskas »endast i det som rör allmänt kända och av utskottet uppgivna händelser».

Denna konstitutionsutskottets granskning av protokoll i utrikesärenden har dock i tillämpningen icke haft någon påfallande betydelse för riksdagens medverkan i utrikespolitiken. Utskottets granskning av statsrådsprotokollen i allmänhet, som enligt författningen var avsedd att utgöra en hörnsten i den svenska parlamentariska författningen, har

nedsjunkit till en ofta småaktig tvist mellan partierna om enstaka statsråds förfarande i ett eller annat detaljspörsmål. Någon översikt över landets politik och en därpå grundad vägledande debatt i riksdagen brukar sällan vara knuten vid konstitutionsutskottets dechargebetänkande.

Den svenska riksdagen har emellertid i det s. k. *hemliga utskottet*, också valt av båda kamrarna till hälften vardera, en institution som innebär fröet till ett slags verkligt utrikesutskott. Det stadgas nämligen rätt för Konungen att av riksdagen äska särskilda deputerade att med honom överlägga om ärenden dem han prövar böra hemlighållas. Dessa deputerade äga endast att avge yttranden över de mål Konungen meddelar dem. De skola också avlägga tysthetsed, om Konungen så fordrar. Riksdagen själv hålles alldeles utanför dessa förhandlingar; dock förekommer att partierna vid sina sammankomster kunna under tysthetslöfte få meddelanden från sina medlemmar i utskottet om ett och annat. Detta hemliga utskott har företrädesvis kommit till användning i brydsamma utrikespolitiska situationer.

Det kan som sagt vara lämpligt att utveckla detta utskott till ett verkligt utrikesutskott. Det bör då alltid fungera under riksdagarna och eventuellt även mellan riksdagarna, tillerkännas eget initiativ, i möjligaste mån befrias från sekretessen och samverka med riksdagen. Förslag till författningsändring i sådant syfte framkom år 1915 samt förnyades år 1916 från tre olika håll. Andra kammaren uttalade vid sistnämnda riksdag sin sympati för en sådan ordning, under det första kammaren avböjde dylik författningsändring. Beträffande denna sak hänvisas i övrigt till vad därom redan yttrats i den allmänna översikten (sid. 6).

Utrikespolitiska frågor kunna komma under svenska riksdagens behandling genom enskilda riksdagsmäns *motioner* och *interpellationer*, ävensom vid s. k. *remissdebatter* som i början av varje riksdag enligt praxis äga rum vid statsbudgetspropositionens remiss till vederbörande utskott och få omfatta allt möjligt. Likaså kunna utrikespolitiska debatter uppkomma med anledning av *regeringspropositioner*, som hänskjuta till riksdagen utrikespolitiska ärenden berörande riksdagens beskattnings- och lagstiftningsmakt. Mera sällan har regeringen av eget initiativ förelagt riksdagen någon utrikesfråga utan uttrycklig föreskrift i författningen.

Utomordentliga situationer kunna emellertid föranleda särskilda förfaranden vid sidan av författningen. En sådan situation var *unionskrisen* år 1905 mellan Norge och Sverige. För dess lösning var svenska riksdagen sammankallad till två urtima möten. Vid dessa övertog riks-

dagen faktiskt även regeringsmakten. Riksdagens båda kamrar konstituerade sig såsom en enda rådsläggande kommitté och beslutande församling, som utsåg ett riksdagsutskott och förhandlade inom slutna dörrar. På detta sätt ordnades hela saken genom privata överläggningar, under vilka även regeringen fick tillfälle att yttra sig och erhöll instruktioner. Sedan allt på detta sätt var färdigt och avgjort genom fredlig överenskommelse utan krig, anordnades för formens skull några korta riksdagsförhandlingar i föreskriven ordning, vilka utan nämnvärda debatter officiellt fastslog de redan enskilt fattade besluten. På detta sätt kunde svenska folket, befriat från en ofta äventyrlig regeringsmakt, giva ett föredöme på den självöverbinnelse, som är den enda seger ägnad att skapa bestående fredstillstånd.

En annan extraordinär situation har inträtt genom *världskriget*. Någoting särskilt märkligt i konstitutionell praxis på utrikespolitikens område har situationen dock icke föranlett. Att anteckna är emellertid att riksdagen tvenne gånger icke formellt avslutats på sedvanligt sätt utan endast hemförlovats med bibehållande formellt av sina sammankomster. Detta möjliggör ett snabbt sammankallande av riksdagen, samt tillåter riksdagssammanträden för vissa formella frågor behandling med riksdagsmän som händelsevis äro närvarande i huvudstaden. Sin förnämligaste betydelse har denna ordning däri, att den möjliggör det hemliga utskottets tillkallande även å tider, då riksdagen faktiskt icke sammanträder in pleno.

En annan företeelse är att utrikesministern efter åtskilliga påtryckningar förklarat sig villig att bereda även den svenska riksdagen tillfälle att erhålla kännedom om förhandlingarna vid de nordiska regeringskonferenser, som ägt rum med anledning av världskriget. Dessa meddelanden ha skett inom slutna dörrar under tysthetslöfte och med förklaring från regeringen att debatt ej önskades. De meddelanden som erhållits hava också varit mycket torftiga. Någon som helst betydelse för utveckling av parlamentarisk kontroll i utrikespolitiken ha dessa sammanträffanden icke haft annat än som ett tidens tecken, som kan efterföljas av bättre ordningar.

Demokrati och parlamentarism.

Kravet på vad man kallat parlamentarisk kontroll inskränker sig i allmänhet till sådana önskemål, som de ovan nämnda. Någon större trygghet vinnes nog därigenom. Men frågan är om det är tillräckligt. En institution, som erhåller ett sådant förtroende, måste visa sig förtjänt

av detsamma. När allt kommer omkring behöves kontroll jämväl på parlamenten. Deras inre kompetens måste undersökas. Det är lättsinnigt och farligt att förutsätta, att parlamenten äro så förträffliga de kunna bliva.

För att kunna i denna anda analysera begreppet parlamentarisk kontroll måste begreppet parlamentarism definieras. Detta i sin ordning förutsätter ett bestämmande av *begreppet demokrati*. Parlamentarismen är nämligen ett inslag i strävandet för dennas förverkligande.

Demokrati betyder översatt folkvälde i motsats till fåvälde eller envælde. Således ett politiskt begrepp, hänsyftande på en statsförfattning lämpligen organiserad så, att folket, det vill säga alla, självt avgör sina öden. En sådan befogenhet är i princip ett av den politiska frihetens axiom. Den är även nödvändig, emedan folket ensamt har genomlevad kunskap om sina behov, vilket den tekniska kunskapen oftast saknar. Historien vitsordar, att en enväldsmakt sällan är upplyst och även då manifesterar sig ensidigt.

Man kan således säga, att den lidande mänsklighetens längtan efter befrielse är den stora drivkraften till demokratien.

I tidernas längd har emellertid begreppet demokrati allt mera vidgats eller idealiserats hur man vill kalla det. Man har funnit att även folkvälde i tillämpningen blivit en ävlan efter välde över varandra. Och man har förstått att demokratiens hörnsten är herraväldet över sig själv. Demokrati är vorden ett namn för drömmen om den verkliga frigörelsen.

Den verkliga demokratien är därför till sitt väsende ej en form utan ett innehåll, ej en lära utan ett leverne, ej en vetenskap utan ett sinnelag, ej en partibildning utan en rörelse, ej en privatsak för några utan en arvedel för alla, ej en viss tids särmärke utan det konstanta i alla tiders aningar, ej en viss riktning utan en sammansmältning av det riktiga i alla principiella riktningar. Demokratiens väg går från liberalism genom socialism till humanismen eller med andra ord från politisk frihet genom ekonomisk frihet till andlig eller inre frihet. På dess fana står inskrivet: bröd, frihet och självensvar.

Det *parlamentariska systemet* har i princip tillkommit för att förverkliga ett folkligt styrelsesätt och genom detta en demokratisk stat byggd av demokratiska människor. Systemet är en enhet med tre huvudavdelningar: folket, parlamentet och regeringen. Dessa tre betinga varandra och måste samverka. Denna samverkans mål är sanningens och rättens förverkligande. Dess medel är en mild maktutövning, som

är genomträngd av kunskap och medkänsla. Kunskapen om livets realiteter och medkänslan med desamma utgå från folket, meddelas från detta till parlamentet och förmedlas därifrån till regeringen. Den tekniska kunskapen åter samlas av regeringen, överlämnas av denna till parlamentet, samt går från detta ut till folket.

Det parlamentariska systemet har i utveckling hunnit olika långt i skilda länder. Överallt kan det dock betecknas såsom ett famlande allena emot ett verkligt folkligt styrelsesätt. Demokratien är ännu en ytlig, formell företeelse utan verkligt demokratiskt innehåll. Allestädes bestå människorna av styrande och styrda, ledda väsentligen de förra av maktinstinkter och de senare av slavsinne. Individernas frigörelse samt funktionarismens omvandling till ett intelligent och behjärtat verktyg i mänsklighetens tjänst är en av framtidens största uppgifter.

*

Vad nu behöves är därför *en pånyttfödelse (renässans) inom det politiska livet*. Individerna kunna ej vara betjänta av en världsordning, som för de flesta aldrig avkastar annat än andlig förkrympning, kroppslig tillintetgörande och ekonomisk undergång. Uppmärksamheten samlar sig därvid om parlamentarismen. Dess inrättningar kunna sägas vara en koncentrerad utställning av de mänskliga skröpligheterna med inslag på samma gång av det goda, som bor inom oss trots allt. För att förstå företeelserna hava vi här som alltid att gå tillbaka till naturens ordning.

Allt liv och således även mänskligt liv är i själva verket en samfäll skapelse av solens värmande ljus och jordens bundna krafter. Människorna och deras verk hava därför alltid sina solsidor och skuggsidor. För uppfyllande av allas önskan att få »leva i solen» kräves det upplysning, mera värmande ljus över de grå verkligheterna.

Denna livgivande värmes yppersta frukt är viljan till pliktuppfyllelse. Den är grunden till all verklig demokrati. Däri ligger kampmedlet mot de dåliga vanorna hos våra enskilda intressen samt utlösningen av den andliga friheten. Denna vilja till pliktuppfyllelse kallas lydnad. Filosofien uttrycker detta så, att man skall lyssna till sanningens röst och icke till auktoriteternas; religionerna säga, att vi skola lyssna till guds röst och icke till människors. En sådan lydnad är frihet.

Underkastelse är lydnadens motsättning. Ofta innebär den visserligen ett avstående från lydnadsplikten på grund av övermäktiga omständigheter och står i sådant fall nära densamma. Härifrån gå dock en serie gradationer fram till den verkliga underkastelsen under auk-

toriteter och människor på grund av slavsinne, fruktan eller egen beräkning. Underkastelse är ofrihet, dess anda är fienden. Den gör sin nedbrytande gärning framför allt i politiken. Alla demokratiska strävanden hava hämmats eller stupat på densamma.

Tusende krafter äro i rörelse för den verkliga frigörelsen, var och en på sitt sätt och efter sina förutsättningar. I stort sett falla de alla under fyra verksamhetsområden: naturvetenskaperna, filosofien, religionerna och politiken. Undet det att de tre första äro inriktade på sanningens uppdagande, har politiken fått den vanskliga uppgiften att utlösa denna upplysning i energi och förverkliga sanningen.

För att *politiken* skall kunna fullgöra sin uppgift måste den själv vara överströmmad av upplysning. Den måste vara ett vandrande mot sanningen. Den måste oavlåtligt fördjupa sin idévärld, vidga sina uppgifter och förmänskliga sitt arbetssätt. Dess bevekelsegrunder och metoder måste till sitt väsende bliva desamma som omfattas av naturvetenskaperna, filosofien och religionernas etik. Alla små realiteter, varav tillvaron består, måste tillvaratagas och befruktas av det ideella sambandet mellan dem. Realpolitik och idépolitik böra uppgå i varandra enligt naturens lag. Endast så kan politiken närma sig sina mål, att avskaffa fattigdomen, bereda ekonomisk och andlig frihet åt alla, samt jämna vägarna för alla till bröd, frihet och självansvar.

Hur förhåller det sig nu i verkligheten? Till det yttre är det politiska livet *en strid mellan partier om makten*. Denna strids närmaste mål blir för varje parti att vinna majoritet bland valmännen för att vinna flertal i parlamentet och därigenom slutligen allena herravälde över det yttersta maktmedlet, regeringen.

Denna förenkling av problemet har mycket olyckliga följder. Visserligen går såsom en underström under detta upprörda hav av politiska lidelser en varm våg av livet självt. Ur brytningen framgår till sist något reellt, om vilket alla blivit ense. Men vägen dit går över spillror och grus samt gagnlösa bemödanden. Resultatet av varje sådan ansats kommer sent och blir ringa mot vad det borde vara.

Grundfelet med en dylik organisation är att tyngdpunkten blir förlagd till sökandet efter makt. Detta kan enligt människonaturen aldrig ske annat än på bekostnad av frihet och rätt. Sanningen förtrampas, människovärdet gäller ej synnerligen mycket, den verkliga demokratin lyser inom alla partier med sin frånvaro.

För att få majoritet bland folket är förhävelsen partiernas ledstjärna. Man berömmar sig utan måtta själv och beljager hänsynslöst

andra. Syndabekännelse är något okänt i politiken, nödmynt och falska sedlar ofta gångbara valutor. Sakfrågorna gynnas eller bekämpas oavsett innehållet, alltefter som de framföras av anhängare eller andra.

Löftena till massorna äro stora. Men när infriandets tid kommer, krympa de samman eller förvandlas till något annat. I parlamenten resa sig svårigheterna på allvar och miljöförändringarna komma och människorna förändras med dem. Om maktsökandet ute bland folket tager sig uttryck i våld och våld i valrörelserna, bringas det inom den trängre parlamentariska kretsen ofta att söka utvägar i list, smygvägar och köpen-skap. Den parlamentariska politiken har alltid två ansikten och två tungor, en sida vänd utåt och en annan inåtvänd.

Härtill kommer en ytterligare företeelse, som ökar anarkien. Även inom varje parti gör sig gällande strävande att vinna makt och skapa majoritet. Rollerna uppdelas mellan en eller några få styrande och de många styrda. Auktoriteterna betyda allt, de andra så litet som möjligt. Valrätten ute i landet består mest i ett tvång att rösta efter valledarnes kommando. Inom parlamenten härska partiledningarna över de menige folkrepresentanterna, vilkas självständighet är av minimal beskaffenhet.

Ingenting är slutligen mindre demokratiskt än *regeringsbildandet*, blomningen av det parlamentariska systemet. Även detta är väsentligen en politisk funktionärfråga. Ingriper till på köpet de krönta huvudena reellt, blir den ena villan värre än den andra.

Först skall en statsminister koras. Redan denna sak är en privat-angelägenhet för de mest initierade kretsarna. Vid sidan av åtskillig begriplig politisk hänsyn, spela också obehöriga inflytanden in såsom personlig konkurrens, inbördes fruktan, hemlighetsfullhet och små oppor-tunitetshänsyn. Ur allt detta framträder slutligen den plötsligt store mannen, en mycket hygglig människa merendels som privatman, men såsom regeringschef ett genomsnitt ofta av en despot, en dekoration, ett verktyg eller en slapp välvilja.

Denna irrationella företeelse tillkommer det sedan, enligt tolererad praxis, att ensam välja de övriga ministrarna. Ofta bli här vänskaps-förbindelser och personlig bekvämlighet samt alltid största möjliga orien-tering åt höger vägledande. Ur detta avgörande framgår slutligen en del hyggliga medmänniskor, vilka som helst, en var plötsligt inom sitt departement herre över liv och död kan man gott säga, och uppfylla de flesta av den allra största tacksamhet mot regeringschefen.

Landet har fått en ny regering och det så kallade folket en ny besvikelse. Den hopplösa kampen att beveka denna vrångbild av en folklig inrättning, att tillägna sig åtminstone en vilja att slå ett stort

slag för detta folk begynner. En myckenhet människor dragas av olika skäl till makten, som har i sin hand befordringsväsendet, och alla stilla i länderna tycka det är lugnast. Ministärerna bygga sin ställning på dylika odemokratiska grundvalar.

Det är en daglig erfarenhet, hurusom folkrepresentanterna hållas i schack och taga intryck av regeringens byråkrati och partibyråkratien å ena sidan samt valmännen å den andra. I frågor, som för folkmeningen hava aktualitet och bland de djupa leden väckt en vilja, taga representanterna intryck nerifrån och hålla någorlunda stånd emot funktionarismen. Där så ej är förhållandet nödgas de offra sig för meningarna och hotelserna ovanifrån. Det vore ett framsteg, om livets röster, vad man än må tro om dem, dock hade mera att säga i parlamenten än maktsspråken.

Denna sak har även en annan sida, som bör uppmärksammas. Det lär icke förbigått någon, vilken roll konstellationer av så kallade *framstående och inflytelserika personer* spela. Dessa äro livvakten kring den offentliga makten i de högsta instanserna. De utgöras av de främsta på olika poster samt deras vänner och hjälpare. Ingenting kan ske utan att någon sådan person är med och lånar sitt namn åt förehavandet.

Häri ligger ett av de stora hindren för skapandet av en draglig ordning. Denna värld företräder besittningen av de yttre maktmedlen i ämbeten, anseende och penningar. Dess representanter gå helt upp i de genomsnittliga opinionerna och möjligheterna för dagen, de synas överallt i de officiella direktiven, det förefinnes mellan dem, även om de representera olika partier, ett hemligt frimureri av ömsesidig hjälp och befordran, de anordna med nästan religiös omtanke rangplatser för varandra vid festliga tillfällen, de pryda varandra med ordnar, allt ägnat att ytterligare låta personligheterna framträda utåt såsom något för mer än det vanliga folket. De utöva med andra ord en obeskrivlig, omedveten makt att förgifta demokratiens väsen, förflacka de verkliga värdena samt trampa ned allt ungt och livskraftigt, vilket hos denna övre värld möter motstånd, nedlåtande, förakt eller fiendskap.

Det är skada att dessa i och för sig förträffliga människor av systemet drivas dithän och ej få vara vad de kunnat bliva. De äro i god tro och många hava i det förflutna stått i hetaste striden för det bästa inom dem. Men framgången, åldern, det officiella firandet och organiserandet har gravlagt det starka, kampglada rättsmedvetandet under alla dessa jordbundna utmärkelser. Det är som om en prisbelönt människa på något sätt förlorade sin själ. Det vilar något av fallfrukt

över hennes forna insatser. Historien är, kan man säga, en enda fruktansvärd kamp emellan det nya, unga och denna förbrukade värld, mellan det obemärkta, ännu någorlunda ofördärvade och allt detta annonserade, framskjutna, som ofta blivit det emedan det saknar framstående fruktade egenskaper.

Denna andliga rangordning måste lika väl som de ekonomiska klasskillnaderna upphävas, för att det skall kunna bli något tal om demokrati. Det nya som kommer med god vilja måste finna en faderlig hand i det gamla som går. Varje generations alla medlemmar bära i dess morgon likaväl som i dess afton verka på en gemensam grund av hängivenhet och erfarenhet om livet sådant det är. Alla skola vinna därpå.

I detta äro partierna varandra lika. Demokrati kan icke framställas genom mekaniska valinrättningar. Tidens sorg ligger i besvikelsen på demokratien och samhällets redlösa drift utan ankarfäste. Det är helt naturligt att resultatet skulle bli detta. Alla äro vi till naturen desamma och när miljön ändras utan vädjan till vårt bättre jag, ändras vi redlost med densamma. En demokrati, som sätter till sitt främsta mål erövrandet av makten, innebär en motsägelse och kommer på grund av naturlagarna under detta bemödande att upphäva sig själv.

Ett vidgat inflytande för parlamenten på regeringarnas politik kan således icke ensamt skapa garantier för fred och god vilja. Livets egen anda måste ingjutas uti parlamentarismen i sin helhet. Folkens realiteter måste befalla över riksdagsmän, regeringsmedlemmar, ämbetsmän och pressen. Idealen måste värnas i sin naturvetenskapliga uppgift att befrukta det jordbundna. Realpolitiken måste undantränga partipolitiken och de personliga regementena. Rätten måste triumfera över makten. Vi stå igen inför *funktionarismens problem*, som höjer sig över horisonten såsom politikens Himalaya.

I denna uppfattning ligger intet underskattande av de *ekonomiska intressesatserna*. Den vill blott bringa i erinran, hurusom, vid sidan av de ekonomiska partierna och trustbildningarna, leva och växa lika starkt *andliga maktkarteller*, skapade även de av miljön och skuggorna i den mänskliga karaktären. Båda dessa skapelser av maktinstinkter stödjå varandra även då de tro sig bekämpa varandra. Det strider dock mot naturlagarna att kunna skapa något gott under ständig vädjan till brutal handling. Intellectet kan icke undvaras, allt vilar också på

detta. De moraliska krafterna, det goda inom oss måste lösas från det politiska förtrycket.

Nödvändigheten av ledning och koncentration blir härigenom icke förbisedd. Man kan fråga sig vad gott de starka viljorna med härskarlaterna och de stora äregirigheterna lyckats uträtta under det nuvarande politiska systemet. En samling bland folket om verkligheterna ger större utsikter till enhetlighet i framträdande för allas livsfrågor.

Slitningarna mellan *socialism* och *ideell anarkism* inom den politiska samt mellan fackföreningsrörelse och syndikalism inom den ekonomiska arbetarerörelsen äro ett intresseväckande utslag av den inre kampen för demokratin. Båda dessa riktningar vilja människornas frigörelse. De äro eniga om målet, men hata och förfölja varandra mera än sina gemensamma naturliga motståndare. Detta allenast på grund av olika uppfattningar om funktionarismens problem. Anarkismen förkastar alla styrelser, enär enligt erfarenheten dessa småningom förlora känslan av samhörighet med den undre världen samt urarta till förtryckare. Socialdemokratien förstår, att de äro nödvändiga, men vill trots sin anslutning till den materialistiska historieuppfattningen icke låtsas om deras naturliga brister. Vilken oförnuftig tvekamp! Varför icke å ömse sidor erkänna det riktiga i vardera ståndpunkten och avlägga det andra.

Man kan icke avskaffa funktionarismen, men måste eftersträva en intelligent och moralisk omläggning av densamma i *åskådningssättet* och *institutionerna*. Viktigast är demokratiseringen av åskådningssättet, ty utan detta kommer världen alltid att bli densamma. Första budet är här karaktärsdaning. Lika rätt till teknisk undervisning och ekonomiska förutsättningar därför är ock oundgänglig, enär i olika bildningsgrader ligger roten till klasskillnaderna.

En demokratisering av institutionerna kan åstadkomma mycket. Ofullkomliga statsformer resa hinder för moralisk uppfostran och teknisk utbildning och bliva fästen för alla fientliga anslag mot demokratin. De befrämja personliga envälden och slavsinne hos massorna. Nedan skall framhållas några av de förändringar i institutionerna, som synas tänkvärda.

Folket.

»Man säger att massorna äro lättledda, men försök att leda dem baklänges», yttrade en gång en svensk politiker, vilken sedan på äldre dagar dock vågade försöket. Människorna äro lättledda, men här ligger en förhoppning. De lockas visserligen lättast av det onda och karaktärs-

lösa, som överallt uppsöka dem. Men om *en vind blåste upp i motsatt riktning*, skulle de följa även den. Ja, de gjorde det hellre och med glädje. Det bästa inom oss skulle frigöras och vi kunde omsider lägga något av en fri mans själ uti vårt medlöperi efter dagens stämningar.

Sådana vindkast kunna komma. Världskriget kan bliva en naturkraft, som vänder om åtskilligt. Det går dock icke av sig självt. Upplysning måste sås och sammanhållning skapas. Detta arbete kan enligt erfarenheten endast förväntas nerifrån. *Fredsviljan hos folket bör organiseras*. Inom varje land finnes en myckenhet sammanslutningar med uppgift att samla de många krafterna för humanitära ändamål. Åtskilliga mellanfolkliga organisationer verka i samma riktning, såsom arbetarnas international med dess underorganisationer representerande olika riktningar, de allmänna fredsföreningarna med fredsbyrån i Bern såsom centralorgan, internationella kvinnokommittén för varaktig fred och interparlamentariska unionen. Fördomar och miljöstämningar borde genom världskriget fått en sådan stöt, att det mänskliga i dessa bemödanden blivit frigjort. Vore det då otänkbart att de för en gångs skull kunde samla sig vid den stora uppgörelsen till en väldig folkmening, som ryckte ledningen ur de oskickliga händerna och handlade själv? Två av kriget skapade tillfälliga organisationer, centralorganisationen för varaktig fred och neutrala konferensen hava på den senares initiativ en gång förenat sig om ett samarbete för att främja en dylik samverkan. Allmänna fredskongressen i Sverige åren 1915 och 1916 hava uttalat sig i samma riktning. Säkerligen ruva enahanda tankar överallt i världen, där ett hjärta klappar.

Denna allmänna mening har en omätlig uppgift. Den ensam kan skapa ett rättstillstånd uppståndet ur världskriget.

Nu skall beröras förändringar i statsformerna för normala förhållanden. Nydaningen bör bestå i insatser för folkets uppfostran till självöverbinnelse och kunskap och en på dessa gåvor byggd självstyrelse. Låtom oss börja vid den nuvarande ofullkomligheten och småningom nalkas fulländningen.

Först möter oss frånvaron av *politisk rösträtt för kvinnorna*. Om humanismen skall bliva något mera än ett ord, bör man även i statslivet förstå att det mänskliga enligt naturlagarna består av man och kvinna, av två lika berättigade ledande personligheter, som företräda en var sin sida av detsamma. Statslivets ensidigheter i det förflutna ha i sin mån berott därpå att mänskligheten utåt varit ensidigt företrädd

allenast av styrkans representant, mannen. Det är kanske därför allting till sist slutar med slagsmål och blodbad såsom den enda utvägen för detta statsmannaskap.

En svensk riksdagsman, det var för övrigt författaren till denna framställning, fann sig år 1909 föranlåten att i riksdagen temperamentsfullt tala om en »döende maskulin kulturvärld». Häremot invände representanten för den sydsvenska universitetsstaden, att han tvärtom hoppades på »en ny maskulin renässans». Denna profetia har nu, såsom en talarinna vid ett fredsmöte nyligen uttryckte sig, förverkligats i världskriget.

Ingenting utgör ett så talande vittnesbörd för kvinnornas medborgarrätt som detta krig. Man och kvinna voro, påstås det, kamrater i paradiset, och efter syndafallet ha de fått bära följderna tillsammans i det dagliga livet. Det är hög tid att det vekare sinnelaget i mänskligheten får intaga sin tillbörliga plats vid sidan av styrkan även i statslivet. En varaktig begynnelse till »människorna en god vilja» kan komma, när skapelsens symbolik blir en större verklighet än nu, när ordet att kvinnan danats till »ett stöd för mannen, det sig till honom hålla må» fullbordas även i samhällslivet.

Mångfalden skäl för eller emot, som förr uppfyllt diskussionerna, böra därför nu kunna avföras från dagordningen. Må vi blott erinra oss ytterligare några huvuddrag av frågans innebörd.

Condorcet, den franske upplysningsfilosofen från 1700-talet, utslungade följande paroll: »Antingen har ingen människa medborgerliga rättigheter eller också hava alla det och den som röstar mot en annans rätt på grund av dennes olikhet i religion, kön eller ras, har från denna stund avsvurit sig sin egen rätt.»

I svenska riksdagen, för att taga ett anspråkslösare exempel, formulerade vi saken år 1904 sålunda: »I korthet sagt bör kvinnan erhålla politisk rösträtt: *därför* att det är rättfärdigt mot henne och däremot orättfärdigt att utesluta hälften av folket från politiskt inflytande; *därför* att kvinnan, som har lika stora intressen att tillvarata i samhället som mannen, bör själv bäst förstå att där bevaka sin egen rätt och sitt eget bästa; *därför* att hennes fallenheter otvivelaktigt i många avseenden äro olika med mannens, vilket förhållande från det allmännas synpunkt utgör en ytterligare inbjudande anledning att låta dessa särskilda fallenheter komma till sin rätt och göra sig gällande; *därför* att härigenom skulle hennes medborgaranda stärkas, hennes självständighet och ansvarskänsla ökas samt hennes personliga anseende höjas; *därför* att samhället särskilt behöver den insats av medkänsla,

sparsamhet och praktiskt sinne, som kvinnan antagligen skulle göra gällande i lagstiftningen och i statshushållningen, samt *därför* att sålunda, med ett ord, det är till gagn för kvinnan och till gagn för samhället.»

Det är icke meningen att härmed idealisera förväntningarna av kvinnans politiska rösträtt. Hon är liksom mannen en mycket relativ varelse, en skapelse på ont och gott. Men hon är i alla fall en skapelse med vissa fallenheter och en obestriddig rätt att existera. Vi finna också huru särskilt kvinnor vid sidan av ungdom under kriget verka för fred och kultur. Medan männen slå ihjäl varandra och nu som förut sätta munlås på sanningen, möta dessa båda kulturkrafter upp mångenstädes såsom budbärare för ett framtidsrike.

Kvinnorna taga även de sin andel i lidandet, och man måste fråga sig, om icke detta är huvuddelen. Ingen sorg är så djup, som en moders och makas vid förlusten av det käraste de äga. Ingen kommer att räkna de försakelser, som änkor efter fallna krigare och deras barn få underkasta sig för att draga sig fram i livet på grusade förhoppningar. Vem kan tälja alla de bekymmer miljoner kvinnor under en generation få underkasta sig, *därför* att massmorden på män berövat dem möjligheterna till ett hem.

Världskriget har givit exempel på vad kvinnorna duga till och huru outhärliga de äro även utåt. I åkerbruket, kommunikationerna, ämbetsverken, barmhärtighetsinrättningarna, överallt ha de fått rycka in och fylla luckorna efter de mobiliserade och på samma gång fullgöra de sitt arbete i hemmen under svårare förhållanden än förut.

Det kvinnliga släktet har verkligen dokumenterat sig tillräckligt såsom värdigt medborgarskapet. Genombrottet är också förberett. Politisk rösträtt har beviljats kvinnorna i: *Nordamerikas Förenade stater*: Wyoming som territorium 1869 och som stat 1890, Colorado 1893, Utah 1895, Idaho 1896, Washington 1910, Californien 1911, Oregon, Kansas och Arizona 1912, Alaska och Illinois 1913, Montana och Nevada 1914; *Australien*: Det australiska statsförbundet 1902, Nya Zeeland 1893, Sydaustralien 1895, Väst-Australien 1900, Nya Syd-Wales 1902, Tasmanien 1902, Queensland 1905 och Victoria 1908; *De nordiska länderna*: Finland 1906, Norge 1907 partiell rösträtt och 1913 allmän rösträtt, Danmark och Island 1915; *Kanada*: provinserna Manitoba, Alberta, Saskatschawan och British Columbia 1916.

I England har strid stått för saken ett halvt århundrade, alltsedan frågan år 1866 väcktes i parlamentet av John Stuart Mill. I Sverige väcktes frågan år 1884 och har därefter med ingången av 1900-talet

varit ett brännande politiskt spörsmål. I Ungern, Holland och Sydafrika har saken på sista tiden också blivit mycket aktuell. I vissa delar av Indien, uti Kina, Japan och Java ha ansatser till en rörelse för saken förnummits. Inom Tyskland, Österrike och Frankrike har frågan allvarligt kommit på tal i följd av världskriget samt till och med berörts i franska och något även i tyska parlamentet. Frågan är även i någon mån ställd under diskussion i Italien. Från de spansktalande länderna har däremot ej något vidare avhörts ännu och knappast från Ryssland.

Anmärkningsvärt är att kvinnans politiska rösträtt vunnit anslutning och blivit genomförd först i nybyggareländer. Varhelst åter Europas gamla civilisation haft inflytande har frågan hållits tillbaka. De östra staterna i Nordamerika ha därför stått oberörda i det längsta av denna tidsrörelse. Man berättar också att när frågan i västern till en början blivit nedröstad har detta merendels skett med hjälp av de invandrade europeiska männens röster. Nu står emellertid i Nordamerika politisk rösträtt för kvinnor på alla partiens program.

En annan företeelse är att inom Europa de minsta staterna gå i spetsen. Stormakternas kultur är kvantitativ, utmynnande i stora resurser på det ekonomiska och det tekniska området. Dylika stora maktutvecklingar visa sig emellertid benägna att förkväva den djupare andliga kulturen. Det är icke någon större begåvning utan oförvållad befrielse från de grova maktmedlens inflytande som gjort smärre nationer till föregångare. I England har därför, trots landets frisinnade traditioner, den kvinnliga rösträtten ännu ej lyckats tillkämpa sig seger gent emot det imperialistiska motståndet. Även i Sverige har rörelsen börjat tidigare än i de övriga nordiska länderna, men vi hava ändock kommit efter på grund av att vi äro ett något större land, vars plutokratiska statsliv och fortlevande stormaktsdrömmar rest ett ständigt motstånd genom dessa företeelsers representation i första kammaren.

Det har blivit sagt att »rättsmedvetandets utveckling går i bredd med erkännandet av kvinnornas rättigheter». Kolonialländerna och de små nordiska staterna i Europa skola här visa vägen en gång till och med för stormakter.

Även den *bestående allmänna rösträtten* är mångenstädes kringskuren. De klasser och intressen, som behärska samhällslivet, söka givetvis i det längsta barrikadera sig mot demokratin. Utslag därav äro privilegierade rösträttsbestämmelser i form av censusval, klassval och dylikt. Vidare återtagande med ena handen av rösträtt, som givits

med den andra, genom skattestreck, fattigstreck, åldersgränser utöver myndighetsåldern m. m. Slutligen medelbara val, s. k. valkretsgeometri, bostadsband, arvodeslöshet och annat. Alla dylika baktankar och krokben sönderslita det politiska livet. Det måste rensas bort och en klar, ärlig princip läggas till grund för det hela, en gång för alla.

För vår svenska del måste jag här lägga till ett preterera censeo: första kammaren måste bort och den kommunala förmögenhetsgraderade röstskalan avskaffas.

*

Med detta kan man dock ej slå sig till ro. Folket är till sina medfödda anlag ej bättre än sina härskare. Man måste skydda folket för tyranniet hos folket. Det fordras även här demokratiska garantier.

Det framträdande och aktuella i detta förtryck är *majoriteternas*. Man talar om massaus psykologi och även majoriteterna hava sina karakteristika, betingade av förhållandena. Det förhåller sig så att det jordbundna, det konservativa innerst behärskar de flesta människor varhelst de befinna sig. Dessa naturliga majoritetsbildningar, till vilka dessutom, också helt naturligt, sluter sig åtskilligt som trives bäst under maktens beskydd, finna mycket lätt en ledning. Denna, bestående merendels av kraftiga, ofta dugliga personer, får under det nuvarande systemet snart hela inflytandet. Den skulle därför kunna i mycket uppfostra sin majoritet till andlig frihet, om den själv fick tillfälle till självövertäring. Detta tillfälle förunnas den sällan. Miljön i sin ordning upphäver sig till herre över de ledande. Diogenes letade förgäves med sin lykta efter människor, som fyllde måttet i den förväntan på makten, som innefattas i mottot till denna framställning. På detta sätt drivas majoriteterna framåt till allt större själv tillräcklighet och förakt för de andliga värdena och personlighetens rätt samt hämma därigenom, ja kanske fördärva det berättigade, som må ligga på djupet även i en majoritetsföreteelse.

Detta majoritetssystem sätter sin prägel även på institutionerna. Den officiella statistiken och dess tillämpning i statslivet, för att taga ett exempel, utgör en varning mot majoritetstalens förtryck över minoritetstalen, detta utsuddande i den allmänna uppmärksamheten av allt det lidande, som ej vid en summarisk undersökning blivit representerat av majoritetssiffror.

Såsom en sammanfattning kan sägas att samhällenas politik bestämmas av *majoriteterna*, dessa senares politik av auktoriteterna samt

de sistnämndas politik av de läror, som bibringats dem, och den miljö, vari de stannat, för att nu ej tala om deras nakna maktbenägenheter. Göthe har återgivit detta tillstånd i följande ord: »Ingenting är vedervärdigare än majoriteten, ty den består av några få kraftiga föregångare, av skälmar som ackommodera sig, av svaga som assimilera sig och av massan, som linkar efter utan att hava en aning om vad den vill.» Parlamentarismen är med andra ord i sin nuvarande organisation uppbyggd även den på en vedervärdighet. Ej underligt då att den i sin mån bidragit till, att västerlandets samhällsskick avkastat världskriget.

För att inom den nuvarande parlamentariska ordningens ram bereda plats även för minoriteterna har tanken på *proportionella val* uppkommit. Detta valsätt har blivit genomfört i åtskilliga författningar och står mångenstädes på dagordningen. Mera sällan om ens någonsin har valsättet genomdrivits av rättskänsla, oftare däremot av ett parti vid makten, vilket känt sina grundvalar svikta och därför ansett klokt att trygga åt sig en avsevärd representation även under nedgångens dagar.

Uti Sverige genomfördes saken sålunda år 1909 uti riksdagen av det konservativa partiet under motstånd från majoriteten inom det liberala partiet och tvekan inom det socialdemokratiska. Meningarna om dess verkningar kunna naturligtvis ej sammanfalla. Forna motståndare påstå att partiväsendets tilltagande urartning är en följd därav. Säkerligen har denna sjukdom sin väsentliga grund i tidsförhållandena. Men det förefaller som om även valsättet skärpt partiväsendets skuggsidor. Det synes särskilt ännu mer underminerat känslan för de medborgerliga rättigheterna och individernas självständighet samt ökat partiledningarnas makt och därigenom också deras benägenhet att missbruka den.

Man har även trott sig kunna konstatera ett större stillastående i den politiska aktionen. Majoritetsvalen möjliggjorde större politiska valsegrar samt därigenom ökad förmåga hos det segrande partiet att handla. Detta blev såmedelst också i tillfälle att fortare begå sina oundvikliga misstag eller annorledes misslyckas, så att en annan riktning kunde snart efterträda den. De besegrade sporrades till mera energi för att förbereda sig till revanch. De tvingades därvid att söka sitt stöd mer på den fasta demokratiska jorden än i de högre rymderns lösliga, idélösa kompromisser, vilken senare tillflykt uppmuntras av det proportionella valsättet. Med andra ord, det politiska livet blir, menar

man, även det genom proportionellt valsätt förvandlat från en kort kamp med avgörande drabbningar till ett långsamt stillastående skyttegravskrig.

Det ligger mycket i detta enligt min erfarenhet. Men därav bör man ej förledas att förkasta de proportionella valens idé och återgå till den gamla ordningen. Valmetoden är icke något ideal. Den är ett av förhållandena skapat verktyg för att i tidens politiska sisufusarbete häva den myckna nedrasade materien upp på ett högre plan och röja plats för en mänsklig tillvaro. Att bereda olika åskådningar rätt till talan, att sålunda samla människor till samverkan och möjligheter att förena det riktiga i olika riktningar och komma ifrån slaveriet under pendelrörelserna mellan aktion och reaktion, detta är en vandring på vägen till demokratin. När valmetoden fyllt sitt grovgöra, kunna människorna kanske finna varandra på ett finare sätt och välja sina förtroendemän utan partibeteckningar. Vad nu kräves är ett bemödande att fullkomna det nya redskapet.

Härmed äro vi inne på omtanken om *partiernas inre liv* och införandet av en bättre anda därstädes.

Det proportionella valsysteemets ofullkomlighet i och för sig är, att det lämnat partiernas inre liv oberört. Vad man än må säga om proportionella val mellan olika partier, synes valsystemet vara särskilt lämpat för val inom ett parti. Detta strävar man att sammanhålla. Därför böra just där ej olika meningar stötas tillbaka och såras genom maktspråk utan beredas rätt till talan och möjligheter att finna varandra. Detta skulle bli ett giv akt för partimonarkerna och partiledningarna och tvinga deras bemödanden in på lyckligare vägar.

Det är nu som om maktfilosofien och autokratien, hindrade genom proportionalismen i sin fulla aktion partierna emellan, sökte ett personligt vederlag inom varje parti. Den yttre förevändningen blir att i ett politiskt skyttegravskrig kräves disciplin och censur inom lederna. Partiledningar och dess press dekretera efter sina besittningshavares tillfälliga sinnes-tillstånd vad som får tros, tänkas och göras, alla andra politiska meningar och andliga behov måste utrotas. Individerna äro korsfästa som människor men uppskattade som kanonföda och verktyg. Demokratin blir en vacker saga bara.

Inom minoriteterna råder på grund av betrycket ännu ett visst broderskapets kärleksförhållande. I den mån de nalkas makten bleknar dock demokratiens anda bort. När rågången är överskriden börjar upplösningen.

Man måste dock tro att staten kan bli annat än ett makt-

begrepp, att statsmakten en gång skall organiseras att vara, ej företrädesvis ett tillfälligt verktyg för ett parti utan en ständig föresyn för alla. Det förefaller då oundgängligt och konsekvent att liksom statsmakten ägnar sin uppmärksamhet åt de flesta andra enskilda sammanslutningar, den också i den allmänna välfärdens intresse håller sin hand över de mäktigaste och farligaste av alla sådana sammanslutningar, de ledande partierna. I en sådan överhöghet får ej inrymmas en fläkt av intrång på politisk frihet. Den skall tvärtom utövas för att såsom ett statsintresse slå vakt om individens rätt till idealitet, skydda honom mot det politiska slaveriet och dess nedbrytande gärningar samt upprätthålla den av naturlagarna föreskrivna samverkan mellan idépolitik och dagspolitik.

En för sådant ändamål utfärdad författning om permanenta politiska organisationer synes lämpligen böra innehålla att en dylik organisation, som vill självständigt framträda direkt eller indirekt i press, valrörelser, parlamentsförhandlingar och dylik politisk verksamhet skall offentligen inregistreras. Skäliga undantag böra medgivas såsom exempelvis för tillfälliga partibildningar vid val eller andra tillfällen. Vid registreringen skall ingivas organisationens program och stadgar. Dessa senare måste innehålla bestämmelse *dels* att alla väsentliga val inom partiet skola, där någon röstberättigad begär det, förrättas efter proportionellt valsätt enligt en offentligt fastställd valmetod, *och dels* att inom organisation skall råda full yttrande-, tryck-, församlings-, val- och demonstrationsfrihet och att ingen sålunda må förmenas att föra talan efter egen uppfattning för förverkligande av organisationens uttryckliga programpunkter och vad därmed äger samband. Utan att organisationen underkastar sig dessa bestämmelser skulle dess politiska verksamhet vara förbjuden.

Ett stort behov framträder i vår tid också på en lagstiftning, som fräntager de politiska ledarna den faktiska makten i många fall att utse valkandidater och lägger den i realiteten i väljarnas egna händer. Även detta är ett statsintresse. I Amerikanska stater, som infört »petition», är detta ett ofta framfört krav. Det skulle vara av intresse att erhålla del av de föreskrifter, som i detta avseende föreslagits eller blivit antagna. När partistadgar, såsom ibland är fallet, innehålla bestämmelser, som gynna sådan makt från partiledningens sida, böra stadgarna ej heller få registreras.

Man kan naturligtvis ha olika meningar om vad dylika författningar lämpligast böra innehålla. Det ovan ifrågasatta innehållet har framlagts endast såsom ett diskussionsuppslag. Visst är emellertid att

en dylik lagstiftning ingalunda minskar kraften i framträdandet. Om det är sant att självständigt tänkande människor äro önskvärda, skulle därigenom möjligheter för en sådan tillvarelseform inom partilivet åter skapas. En rörelse skadas aldrig genom fria och respekterade nyanser av socialt medvetande. Detta sammanhåller i längden alla om åtskilligt vida mer än tvångssammanslutningar med brutalt andligt förtryck och det slår bryggor mellan tankar och känslor, som ej kunna helt förenas.

Ikke minst är en sådan författning behöflig för sådana organisationer, vilkas medlemmar i allmänhet äro mindre bemedlade. Där saknas mest på grund av olyckliga öden den nödvändiga ekonomiska grundvalen för självständigheten. Valet mellan uthungring eller en ställning, som skänker ett uppehälle och anseende, blir där mer än annorstädes ett oreflekterat medel i maktens hand för att betvinga själar.

•

Med proportionellt valsystem, genomfört över hela linjen, öppnas således vägar för de olika intressena och synpunkterna att i parlamentarismens värld göra sig hörda och komma till en samverkan. Klassskillnaden mellan ledare och styrda blir dock icke därigenom tillräckligt utplånad. Det blir lätt vissa personers sinnelag och temporära hugskott, icke idealen och de mänskliga behoven, som fortfarande utöva den högsta ledningen.

Ett behov i tiden att *göra den folkliga styrelsen till en verklighet* och ej blott ett sken föreligger därför och blir allt starkare. I detta förhållande ligger förklaringen till det mångenstädes uppkomna kravet på vissa frågors hänskjutande till folkomröstning. Inom Europa har saken endast i Schweiz kommit till ett förverkligande i författningen. Man har dock stannat även här vid den gamla principen om regeringarnas vilja såsom högsta lag och tagit regeringarnas initiativ till utgångspunkt. Tankarna röra sig mest om att bereda regeringarna rätt och i en eller annan fråga också möjligen plikt att underställa en angelägenhet folkomröstning (referendum). En rätt för folket självt att omedelbart antaga nya lagar genom folkomröstning (initiativ) ligger ännu tämligen utanför europeiska föreställningssätt.

Annorlunda hava dessa drömmar om en verklig demokrati tagit gestalt i nybygggarländer och särskilt dem, som blivit minst införlivade i den europeiska civilisationens fördomar. Det är inom Nordamerikas förenta stater, och särskilt landets västra delar, där även den kvinnliga rösträtten mest slagit igenom, som folkstyrelsen blivit ett allvarligt pro-

blem. Generalsekreteraren i den stora, omfattande föreningen för folkstyrelsens utveckling i Amerika, Judson King, yttrar om denna utveckling följande:

»Ett århundrades försök med självstyrelse genom valda lagstiftare och ämbetsmän har skänkt det amerikanska folket en del värdefulla erfarenheter, som jag tror ha universell betydelse.

Bland dessa kunna nämnas:

1) att icke allt är demokratiskt, som bär detta namn; den folkliga självstyrelsens 'principer' äro endast av föga värde utan ärliga och verksamma bestämmelser beträffande deras praktiska användning;

2) att ett pålitligt system för offentliggörande, genom vilket folket beredes tillfälle att få veta sanningen om statsangelägenheterna, är en nödvändig beståndsdel i varje demokratisk styrelseform;

3) att absolut bestämmanderätt i offentliga angelägenheter icke utan fara kan tillerkännas valda personer; politiker och politiska partier bryta allt för ofta sina löften och förråda det allmänna bästa;

4) att partivälde är en källa till allvarliga faror för friheten och att därför skarp kontroll från folkets sida är av nöden.

Under 1890-talet fick det amerikanska folket upp ögonen för det faktum, att det i verkligheten styrdes av politiska 'maskiner', som vore intimt lierade med trusterna och andra särintressen. I striden för befrielsen uppdagade väljarna att deras politiska redskap voro föråldrade. De försökte bekämpa en det tjugonde århundradets fiende med vapen från det adertonde. Men ingen tänkte här på återgång. Vad som behövdes var icke mindre utan mer demokrati. Styrelse genom valda representanter, som utövade hela den politiska makten, hade slagit fel, och folket beslöt därför att taga makten omedelbart i sin egen hand.

Så begynte agitationen för *initiativ* (rätt för folket att framställa lagförslag) och *referendum* (rätt att hänskjuta frågor till allmän folkomröstning), medel som träffade det onda i dess rot. Man bildade organisationer i många stater och städer, och de kröntes av en förvånansvärd framgång.»

Den viktigaste fördelen folket vunnit är förslagsrätten (initiativ), som ger folket rätt att föreslå och genomdriva lagar genom egen omröstning. Denna omröstning företages vid de allmänna valen, varför kostnaderna bli obetydliga. Den lagstiftande statsmakten (parlamentet) fortsätter för sin del sitt arbete som vanligt.

Sextio dagar före valet kommer ett cirkulär, tryckt och distribuerat på statens bekostnad, till varje särskild valman i staten. Cirkuläret innehåller officiella avtryck av de förslag, om vilka det skall röstas, och tillika inlägg för och emot förslagen. Varje organisation, medborgargrupp eller enskild person kan få sitt inlägg medtaget i cirkuläret mot att underskriva det med sitt namn eller namnet på styrelsemedlemmar och mot att betala staten omkostnaderna för tryckningen m. m.

Väljarna få alltså pålitliga upplysningar och dessutom »tvingas därigenom politikerna och tidningarna att hålla sig till sanningen». Det

är svårt att missleda eller skrämma folket, då det är tillfälle att få veta rätta förhållandet.

Systemet har införts i följande stater, nämligen: S. Dakota (1898), Oregon (1902), Nevada (1905), Montana (1906), Oklahoma (1907), Arkansas (1910), Maine (1908), Missouri (1908), Colorado (1908), Arizona (1911), California (1911), Nebraska (1912), Washington (1912), Ohio (1912), Michigan (1913), Mississippi (1914), N. Dakota (1914). Nästan alla dessa stater ha dessutom utsträckt systemet att gälla även grevskapen samt lands- och statskommunerna i deras lokala angelägenheter. Vidare ha åtskilliga stater, som ännu icke infört systemet i statslagstiftningen givit kommunerna rätt att använda det.

Det viktigaste resultatet av ifrågavarande system är att folket blivit medvetet. Man nöjer sig icke längre med att lita på andra, man kan handla själv. Därav det nya modet, den nya handlingskraften och den sunda samhällsandan, som håller på att utveckla sig. Intresset för de frågor, som komma upp är ofantligt. Frågor vinna beaktande, som politikerna neka att skänka sin uppmärksamhet. Dessa psykologiska och uppfostrande verkningar tillika med möjlighet för »ett nytt slags ledarskap» äro de värdefullaste. Ett annat betydelsefullt resultat är systemets verkan på de lagstiftande samhällsorganen. De taga mera hänsyn till vad de tro folket själv önskar. I de stater där systemet införts har följaktligen »lagstiftarna blivit folkets tjänare i stället för som förr dess herrar». Endast detta är mödan värt.

I allmänhet ha de lagförslag, om vilka man anställt omröstning, rört sig om viktiga ekonomiska, politiska och etiska frågor, som berört hela folkets välfärd i dess dagliga liv, d. v. s. brännande frågor, som tränga sig fram och som det vanligen är svårt att få politikerna att lösa utan ändlös förhållning. De förslag, som oftast framförts genom initiativ, har gått ut på att förbättra formerna för det representativa styrelsesättet och bevara det för korruption. Man har stiftat lagar, som minska farorna av partiväldet, lagar som frångått de politiska ledarnas makten att utse kandidater och lagt dem i väljarnas egna händer, lagar om återkallelserätt (record, recall) vilka sätta folket i stånd att genast kräva nytt val m. m. Lagar, som vidga folkets makt över styrelsen, bli nästan alltid antagna. Näst dessa frågor i frekvens komma de stora ekonomiska och etiska intressena, som röra sig i tiden.

Folket har ofta blivit en missträkning både för de längst gående radikalerna och för den yttersta högern. Man antager icke en reform förr än man är förvissad om, att den kommer att göra nytta. En av folket förkastad reform kan emellertid tagas upp på nytt eller genom-

föras av den lagstiftande församlingen. Folket kommer i längden att sköta sina egna angelägenheter bättre än någon vald eller ärvd regeringsmakt skulle kunna det. De privilegierade frukta icke folkets okunnighet utan dess intelligens. Det är också de intresserade medborgarna, som rycka fram och deltaga i omröstningarna. De likgiltiga och okunniga, »som icke kunna intresseras för principer, men väl drivas samman när det gäller att stödja personer och partier», försvinna av sig själva.

Under århundraden ha folken böjt sig för läran, att regering och styrelse vore uppgifter för de bästa och visaste och något vida över förmågan för det stora flertalet. Världen har provat despotism, konstitutionell monarki och valrepublik. Alla hava misslyckats i att stifta fred och rättvisa.

Sådan är skildringen av det försök, som i vissa nybyggareländer gjorts för att ingjuta nytt liv i den gamla förstelnade europeiska parlamentarismen. Man behöver icke taga skildringarna i allo för goda. Systemet har naturligtvis såsom allting även sina skuggsidor. Men dess principer drabba just det som blivit särskilt angripligt i det parlamentariska livet och uppslaget måste därför vara förtjänt av att undersökas och försöksvis tillämpas.

Emellertid kunna även andra uppslag vara tänkvärda. Det spåras här och var stämningar, vilka även betrakta en sådan ordning, som nyss skildrats såsom allenast ett palliativ i sökandet efter en demokrati, som lägger tyngdpunkten på realiteterna och sinnelagen och ej på person- och partipolitik samt dess maktsträvanden. En dansk sammanslutning, kallad *Den universale Samstyrelse*, som har sitt huvudkvarter i Aarhus, framhåller, att det icke lyckats det parlamentariska styrelsesättet att avvärja den nuvarande världskatastrofen. Erfarenheten har visat att de valda representanterna, oavsett vilken valmetod som användes, slutar med att betrakta sig som tjänstemän för det parti som har valt dem, varför de för att ernå val »sätta partiangelägenheterna över de samfälliga angelägenheterna». Under parlamentarisk styrelse splittras därför samfundena i partier, som söka att inbördes överrösta varandra för att kunna förfoga över samfundsmakten till främjande av de snävaste partiintressen. I detta syfte allierar man sig vid behov gärna med avlägsnare partiförvanter för att slå ned närmare, allt under förmenande att man därvid främjar de samfälliga angelägenheterna.

Förhållandena mellan de särskilda statssamfundena ha därför blivit detsamma som mellan partierna. De parlamentariska partistyrelserna

stå icke långt tillbaka för den gamla funktionärstyrelsen (enväldet) i strävandet till krigsrustningar. Förhållandet i och utanför statssamfundet får därför under den parlamentariska valstyrelsen prägeln av inbördes kamp. Men följden av inbördes kamp är alltid den, att den starkare slår ned den svagare, när man räknar allenast med fysisk styrka och icke tar hänsyn till andlig makt.

Allt talar för att inbördes kamp mellan människorna icke är det rätta förhållandet, ty när målet är ett är naturligtvis den ordning den riktiga, som bäst svarar till målet. Samhjälp bör därför avlösa den inbördes kampen. Man måste uppgiva den gängse uppfattningen att människorna ha makt att ordna samfundsförhållandena som de vilja. Människorna förmå mycket litet, ja, följderna av våra handlingar äro oföränderligen givna och variera endast med våra handlingar, så att vi blott ha valfrihet. Vid sådant förhållande är möjligheten för en styrelse, som bygger på samhjälp icke blott för handen utan enbart en sådan styrelse är då möjlig. Människorna måste hjälpa varandra med att övervinna det naturliga motståndet mot livet och icke bekämpa varandra.

Människolivet speciellt samfundslivet behärskas av oföränderliga naturlagar. Det gäller att finna och följa dessa lagar vid tillvaratagandet av de samfällda angelägenheterna. Det gäller att i varje tillfälle handla så riktigt som det är möjligt. Det är i det personliga själv som all styrelse bör hava sin grundval, från detta själv som all styrelse bör bedömas, och av detta själv, som all styrelse bör företagas. *En styrelse bör ordnas så, att man icke är i stånd att utesluta någon som helst åsikt av vad art den månde vara för att komma till tals inom samstyrelsen.*

Det gäller då att utfinna sådana principer och metoder för styrelserna, att en var tryggt kan följa sin övertygelse, hur han bör rösta. *Den närmaste orsaken till alla samhällsolyckor ligger i dålig styrelse.* Efter världskriget blir det sannolikt efterfrågan efter sådana styrelseformer, med vilka liknande katastrofer kunna undvikas, ty »parlamentarismen bör då vara dömd och fördömd».

Den universale Samstyrelse har därför antagit vissa grundregler för »det rätte styre» (samstyre). Dessa äro vidlyftiga, men synas i korthet gå ut på följande: Varje man och kvinna, som önskar öva inflytande på Samstyret av dem vidkommande samfällda angelägenheter har fri tillgång att själv personligen deltaga i förhandlingar och omröstningar. En var har också rätt att i stället välja sig en ställföreträdare bland dem, som själva personligen deltaga i styrelsen av dessa angelägenheter, jämte en suppleant till denne (*»Fri valrätt»*). Så länge

man ej deltagar på detta sätt kan man begära att bli ha hållen à jour med bestyrelsen av desamma. Vid omröstning äger en person att rösta icke blott för sig själv utan ock för alla dem, som valt honom till sin ställföreträdare. En person kan på detta sätt bekomma en myckenhet röster, vilka dock kunna hastigt minskas genom uppdragsgivarens rätt att när som helst återkalla uppdraget.

I Danmark förekomma två andra med Den universale Samstyrelse närbesläktade rörelser, som dock synes vilja gå medelvägar. Dansk Folkstyresamfund förordar således en fast ledning. Den danska rättsdemokratien — en liknande sammanslutning finnes även i Sverige — har uttalat sig för att fri valrätt bör kombineras med referendum, initiativ och recall. Inom Den universale samstyrelsen finner man det senare projektet påminna om »en rund fyrkant» och det förra vara mycket sorgligt såsom i rak strid mot principen om alla åskådningars rätt till lika talan.

Många invändningar komma säkerligen att resa sig mot dylika uppslag. Men man måste medgiva att det ligger verklig idealitet bakom dem och att de tillkommit såsom ett uppror mot det nuvarande dåliga tillståndet. När maktstyrelsen urartat så långt det är möjligt, kastar man sig med sina förhoppningar till dess raka motsats, en fullt genomförd folkstyrelse. När skola vi komma därhän, att vi kunna vilja en samverkan mellan det ideella och materiella, att söka förena det riktiga och nödvändiga i olika principiella riktningar?

Genom en omedelbar folkstyrelse, lojalt organiserad utan demagogiska syften är man på vägen till folkets självuppfostran. Statsmakten har då lättare att ytterligare träda hjälpande emellan.

Det är av ganska stort intresse erinra sig, att i anslutning till vår samhällsordnings skaplynne man i vårt land funnit det vara en folkuppfostrande uppgift att bibringa allmänheten kunskap om de författningar, den skall lyda. Svensk författningssamling utdelas genom riksdagens tillskyndelse numera gratis icke blott till ämbetsmyndigheter utan även till alla församlingars kyrkobibliotek och kommunalstämmors ordförande. Vem som helst kan dessutom för ett mycket billigt pris prenumerera på samlingen.

Nästa steg, ett jättesteg visserligen, är att bereda allmänheten tillfälle till verklig kunskap i de viktigaste politiska frågornas andliga innehåll, och i all synnerhet innan de hunnit taga form av författningar. Vi hava funnit, vilken grundläggande vikt i Nordamerikanska stater

lägges på allsidig upplysning i förhand vid frågors avgörande genom folkets självstyrelse. Denna tanke bör organiseras till en fast institution, införd i själva författningen och verksam oberoende av folkomröstningar.

Det är nämligen *en ångestfylld nödvändighet* att rycka folkets politiska uppfostran ur partiväsendets och partipressens händer. Staten kan nu göra en första insats för detta lovliga ändamål genom att parallellt med svensk författningssamling utgiva en publikation, som kan kallas »svensk statskunskap» eller vad man vill. I denna *statstidskrift för politiska frågor* skall belysas en fråga ur alla synpunkter, huvudsakligt, konkret och överskådligt. Olika meningar återgivas och hava rätt att sakligt komma till tals med egna ord. Ett visst antal medborgare eller vissa organisationer böra hava rätt att påkalla ett ämnes behandling i tidskriften. Även denna statspublikation skall utdelas gratis till vida kretsar och därutöver få abonneras mot en mycket billig penning. Vid val till riksdagen liksom vid folkomröstning böra de, som äga deltaga i valet eller omröstningen, i god tid förut kostnadsfritt tillställas tidskriftens utredning i frågor, om vilka röstningarna röra sig. En dylik tidskrift får självfallet ej redigeras av en parti-regering. Grundlagen själv skall uppdraga grunderna för dess organisation och ställa kyrkan mitt i byn, fredad från helgerånare. På detta sätt skulle varje medborgare beredas möjlighet att allsidigt bedöma ett dagspolitiskt spörsmål, vilket nu endast är öppet för ett fåtal och även detta endast efter mycket besvär.

En dylik politisk uppfostran är emellertid icke nog och den behöves även för sitt självändamål stöd av något mera. Problemet vidgar sig till ett krav på hela *folkets uppfostran till andlig frihet* (självansvar) lika väl som i uppgående uti det materiella.

Västerlandets samhällen äro byggda på härskaror av författningar, som medborgarna hava att ställa sig till efterrättelse. De äro skyldiga att underlåta åtskilligt och göra annat. För lydnadens övervakande kräves mycket ämbetsmän och även militären är avsedd lika mycket för vad man kallar den inre fienden. Den folkundervisning, som består, utmynnar i att bibringa någon så kallad allmän bildning och sedan formella insikter för ämbetsmannakallet eller tekniska kunskaper i ett oundgängligt yrke.

Alldeles försummat är däremot omsorgen om karaktären, väckandet av känslan för sanning och rätt, danandet av förmågan hos medborgarna att tänka själva, att styra sig själva, att förena makt med mildhet och över huvud att utveckla sina egna personligheter. Att tala om kultur

utan andligen fria personligheter och om demokratiska ordningar utan demokratiska människor är en motsägelse. Den europeiska samhällsordningen har blivit en ensidig materiell kultur, en penningekultur, en poliskultur, en auktoritetskultur, en majoritetskultur, en förtryckarekultur.

Det gamla söker ända på dödsbädden motsätta sig förändringar. Den kristna kyrkan, framgången ur en åskådning, vilken predikade revolution mot en sådan samhällsuppfattning som den nu bestående, har för länge sedan kapitulerat för makten. Den inlär i skolorna sina dogmer, men skyddar det bestående mot förkunnelse av den kristna etiken. Universiteten, som skulle vara sanningssökandets värn, äro vordna lydiga redskap åt maktöverheterna.

Även där det inses, att något är ur led, ser man felet endast i det ekonomiska eller tror den andliga renässansen vara något, som kan och bör komma först efteråt. Den yttersta vänstern, som dock vill omvända världen, lägger sista hand vid fulländningen av förfallet genom att böja knä för detsamma såsom ett uttryck för en vetenskaplig lära. Marxismens epigoner, misshandlande mästarens mening, synas vilja tvinga världen att tillsvidare giva sig redlöst i den ekonomiska miljöns våld och icke lägga någon vilja i en längtan till självansvaret. Det kan dock icke skapas liv i det jordbundna utan solens värme, det är uteslutet att omskapa materien utan att i den ingjuta en ande. Evolutionerna ske genom enhetlig och samtidig samverkan mellan de två stora krafter, som leda den. Detta är naturvetenskapligt. Historien och livet sådant det är vitsorda med tusen röster detta sakförhållande.

Dunkla aningar om förenämnda avgrund i vår civilisation börja emellertid röra sig som fredlösa skuggor i vårt samhällsliv. Man kan även spåra famlande ansatser mot det nödvändiga. Det börjar diskuteras, om icke folkets uppfostran till självansvar också är en angelägenhet av vikt, när allt kommer omkring.

Uti en kongress, »the first international moral education congress», hållen i september 1908 vid universitetet i London rörde sig diskussionen mer eller mindre omkring detta ämne. En andra kongress hölls år 1912 i Haag. Vid båda tillfällena var Sverige officiellt representerat. Ett tredje sammanträffande var planerat att äga rum i Spanien men avbröts av kriget.

Emellertid synes saken ännu behandlas såsom företrädesvis en fråga om undervisning i skolorna. Detta program har även börjat utföras i Japan och i viss mån i Frankrike, måhända även på andra ställen. Saken har dock betydelse för alla områden. Detta synes samman-

falla med uppfattningarna inom en rörelse, som under benämningen rättsdemokrati framträtt i Danmark och även i Sverige. Denna riktning söker dock närmast fördjupa äganderättsbegreppet och förvandla det till ett rättsbegrepp. Nyligen har från detta håll utkommit en handbok om »rättsmoral i privatliv och statsstyrelse». Den är författad av tre danskar, en läkare Severin Christensen och två pedagoger fil. dr. Axel Dam och rektor C. Lambek samt är avsedd att tjäna till grundval för undervisning i rättsmoral vid ungdomsskolor samt till självstudium. Ur boken må återgivas följande uttalande:

»Ett underordnande av moralen under den juridiska rättens överhöghet tjänar i hög grad att förörena moralbuden. Jämsides med bud, som ha sitt ursprung i rättfärdighetsidén finner man nämligen sådana, som endast uppkommit genom att en härskande politisk majoritet haft makt att göra sin kanske av egoistiska partiiintressen bestämda vilja till lag i landet. Detta har åter fört till den ganska utbredda uppfattningen, att det över huvud taget icke existerar någon annan princip för bestämmandet för rätt och orätt än — maktägarens vilja. En ungdom, som växer upp under sociala förhållanden som de nuvarande och utan annan vägledning än den, de politiska agitatorerna giva, löper icke någon större risk att växa upp till ett verkligt rättänkande folk, som förmår skilja mellan rättfärdighetskrav och ordningar, grundade på siffrornas makt.»

I första hand är det nog målsmännen för olika samhällsintressen som måste nås. Barn och ungdom äro föga mottagliga för teorier; där kräves det uppfostran genom föredöme och leverne. Främst måste statsförfattningen själv gynna tillkomsten av andlig frihet för alla samt hindra uppkomsten av makt för några få med stöd av ofria majoriteter. Vi stå sålunda här inför både en författningsfråga och en offentlig alldeles försummad uppfostringsfråga.

Parlamentet.

Ett bekant yttrande av Bismarck är att »aldrig ljuges det så mycket som före ett val, under ett krig och efter en jakt». Detta är åtminstone i fråga om *striderna vid ett parlamentsval* ingen överdrift. Grupperingar uppstå efter vissa instinktiva eller medvetna intressen, i vår tid med företrädesvis ekonomiska syften. Dessa organiseras till partier, som vart för sig för att vinna makten söker genom sina utskickade övertyga valmännen att det ensamt representerar vägen, sanningen och livet.

Varje besjälade framträdande är väsentligen omöjliggjort. Åsikterna och kraven bliva ytterligt förenklade, trotsande alla morallagar. Egna brister finnas icke, och egna förtjänster antaga vid reklamtrummnas

ljöd fabelaktiga gestaltningar, under det motståndarens svaga punkter belysas med förstoringsglas och hans redbara avsikter förhånas eller ihjältigas. Allting mobiliseras och ammunitionstillverkningen är ofantlig, ty därpå beror det. Alla levande värden förintas under denna beskjutning med grovt artilleri, spärreld, giftiga gaser och stinkbomber. Är ett parti så stort att inom det på grund av naturlagarna uppstå olika riktningar, uppflammar där till sist samma fejd ännu mera brutal, ty släkten är värst. Vi sjunka allt djupare. Men så kommer till sist valresultatet, skänkande omsider någon stunds andrum.

I denna atmosfär av hat och prat börjar den nya folkrepresentantens daning. Mycket tål människan dock, innan hon andligen förgås. Man märker hos de nya representanterna vid deras första inträde inom parlamentet trots allt en viss redbar förtröstan och glad handlingslust. De flesta, även representanterna för tidens krassaste intressen, äro icke alldeles utan en produktiv känsla för gemensamma mänskliga uppgifter sådana dessa te sig i vardagslivet inför det vanliga förnuftet.

Men denna illusionism varar icke länge. Nykomlingen möter genast *partimonarkismen* med dess hovhållning, till skaplynne och verkningar påfallande analoga med förebilderna på de högsta höjderna. Denna monarkism blir i många fall knappast ens konstitutionell utan förhållandena breda över den något av det gamla enväldets lösen, här uttryckt så: partiet det är jag. Mycket snart inställer sig också en annan bekantskap, nämligen *partiregeringen*, en militaristisk organisation av en handfull sig själv kompletterande, i det närmaste oavsättliga och oansvariga personer, för vilka de menige icke äro medmänniskor, vilkas självständighet och lika berättigande bör vördas såsom något heligt, utan företrädesvis bricker i partispelet. Vid sidan av dessa företeelser korsas det politiska farvattnet ofta av en del personliga karteller, vilka här liksom de ekonomiska uti den stora världen äro nationslösa och laborera gemensamt från olika partier för begagnande av möjligheterna. Hela denna böljegang mötes så ovanifrån sympatiskt av den stora statsförvaltningens strömningar med dess formella tekniska sakkunskap och herravälde över författningssväsendets tvångströjor på livet. Bortom allt detta vatten hägrar slutligen de politiska maktsträvandenas vinkande ö med taburetterna såsom slutmålet för ett partis vinning.

Mången kan emellertid ej lösslita sig från erinringarna om att där ute mitt i oväsendet är dock en samlande tankes makt icke lagd alldeles i bann. Under dagen höjas även officiellt fanor med avlägsna ja oupphinneliga mål inskrivna på dukarna och efter mörkret tändas facklor, som symboler och vägvisare för folket. Men när dettas representanter

skola träda in genom stora porten till parlamenten, ställas fanorna utanför på ena sidan och kastas facklorna att förbrinna å den andra sidan. Om någon söker smuggla med sig ett litet fälttecken eller bönfaller om plats åtminstone i någon vrå för en liten värmande låga, dånar ett unisont rytande från alla maktmedvetna partiets kommandobryggor: släck ljuset ögonblickligen, här måste vara mörkt, vi slåss om makten och driva praktisk politik.

Vilka brokiga gestalter och skiftande minnen upprulla sig, när jag tänker tillbaka på vad som varit under en tid av lång och mångsidig erfarenhet. Jag minnes mången nyvald högerman, som obekant med politiken talade sitt hjärtas språk till förmån för något lidande. De sjönko spårlöst genom falluckor eller sattes av ledarna på förbättringsanstalt, varifrån de återkommo stenhårda. Hur livligt framstår icke för mig de liberala partiledningarna med deras obegränsade högaktning och bruk för allting, som går åt höger, samt de rynkade ögonbrynen, den missnöjda likgiltigheten för allt, som ville stå kvar; detta dock med ett i tacksamt minne bevarat undantag. Och så till sist erfarenheterna inom det socialdemokratiska partiet, som nådde sin fulländning i disciplinstadgan, en munkorgslag stiftad av vissa valkretsars representanter för andra valkretsars riksdagsmän, den största besvikelsen måhända.

Det dröjer icke länge under sådana förhållanden, förrän de nykomna representanterna särskilt för demokratien börja känna sig osäkra på situationen. De äro som skogsblommor, vilka plötsligt blivit inplanterade i de övergödda byråkratiska drivbänkarna. Flertalet sloka snart med huvudena, under det en och annan blir acklimatiserad samt utvecklar sig i prakt med många kronblad och minskad fruktsamhet. Det psykiska trycket, hatet, opportunismen, korridorspelet, ambitionerna uttorka källorna och förgifta luften. Inställsamma armar och uppviglande viskningar omsnärja de rotlösa individerna, vilka snart känna att de äro slagna till slantar. I all synnerhet bör detta förnimmas tungt av representanterna för yttersta vänstern, som under valrörelsen ofta med lust deltagit i sången: »människovärdet vi fordra tillbaka». Resignationen och till sist underkastelsen återstå såsom den enda utvägen och ur detta tillstånd spirar sedan upp omvändelsen till den rätta lydnaden. Den nutida parlamentariska politiken har fått en ny förstärkning av arbetskrafter.

Mången tror säkerligen att den förestående framställningen är överdriven. Men i själva verket är det en lidelsefri skildring av verkliga förhållandet sådant detta framträder för den, som upplevat detsamma.

Den allmänna opinionen är också tämligen klar med sin mening. Inom litteraturen kan ett styckes hjälte eller sympatiska figur representeras ur olika yrkesklasser, men sällan, om ens någonsin, av en parlamentsledamot. »Le député» framställles merendels som en haltande, underlig existens.

Må man dock ej förtvivla. Allt detta är skummet på ytan. Generationerna dö bort en gång och med dem deras förvillelser. Nya förhoppningar grönska. Under det hela flyter tillvarons varma ström som förut i orubbliga banor.

Det gäller under sådana förhållanden endast att hålla ut i sak men på samma gång sträva efter sådana förändringar i formerna, som minska de personliga friktionerna och låta realiteterna fortare komma till sin rätt. I detta syfte är vad ovan föreslagits såsom en förskansning mot partiväsendets urartning av betydelse även för arbetet inom parlamenten. Där är det politikens trådar löpa samman och ordena till partierna tillagas. Där måste även inom varje parti *den andliga friheten och rätten till sakpolitik* tryggas genom rätt till proportionella val samt garantier för yttrande-, tryck-, församlings-, val- och demonstrationsfrihet.

Till förhindrande av partimonarkism och partioligarkism skulle också i sin mån verka välgörande, om genom sed eller författning kunde förhindras samlandet av all högsta befogenhet i en eller ett fåtals händer. Nyttigt vore ock att avskaffa dessa ständiga ordförandeskap för vissa personer och i stället låta dylika framträdanden cirkulera.

Erfarenheten säger oss likaledes att till parlamentarisk hygien bör kunna bidra ett förbud för riksdagsmän eller personer, som under närmaste tiden varit det, att befordras till ministerplatser. Intresset att helt fördjupa sig i de folkliga frågor, som böra lösas, skulle därigenom bättre hållas vid makt. Man skulle mindre förvirras i de sakliga frågornas behandling genom den omläggning av principer och metoder, som tillrättaläggandet av farbara vägar fram till ministerplatserna förmenas påkalla. Men invändningar kunna också göras häremot. Det kan till och med inträffa, att en parlamentsledamot är särdeles lämplig för en ministerpost.

Förut har lämnats en framställning om *parlamentarisk kontroll i inskränkt bemärkelse på utrikespolitiken* och parlamentens vidgade befogenhet för ändamålet. Till denna skildring får här hänvisas.

I detta sammanhang må framhållas en nödvändighet, att den samfällda utrikespolitik, som hitintills ägt rum genom regeringskonferenser hädanefter dirigeras av folkmeningarna i de olika länderna. Härmed äro vi inne på frågan om *ett världsparlament*. Denna sak är länge debatterad och många förslag hava framkommit. Ansatser till en sådan organisation finnas visserligen. Internationalens och de allmänna fredsföreningarnas världskongresser kunna sägas vara folkriksdagar, sammankallade på enskilda initiativ och representerande närmast folkmakten i världen, så gott detta låter sig göra genom ombud. De enskilda parlamentariska gruppernas världskongresser och de av regeringarna sammankallade internationella ämbetsmannakonferenserna äro ett slags riksdagar för världssamhället de också, ehuru de mera representera herremaktens internationella åskådningar, när de äro som välvilligast. De av regeringarna sammankallade diplomatkonferenserna och särskilt kongresserna i Haag kunna betecknas såsom ansatser närmast till en världsreglering.

Emellertid måste denna organisation bliva fast och till förekommande av maktpolitik byggas på folkliga grundvalar. Världsparlamentet bör, hur det i övrigt än sammansättes, bestå av medlemmar, valda i varje land omedelbart av urväljarna själva. Detta är en livsbetingelse. Ombud valda av parlamenten, särskilda parlamentariska utskott, parti-styrelser eller andra organ böra icke anförtros att såsom självskrivna förmedla samförståndet mellan de olika parlamenten. Detta hindrar ju ej att många olika sätt kunna i förberedande stadium brukas för att komma till tals med varandra. Härför kan ej uppställas några regler. Livet är rikt på omväxling och formerna böra rätta sig därefter.

Slutligen några ord om den *interparlamentariska unionen* och dess underavdelningar.

Under förhållandenas tryck har den meningen allt mer framträtt att parlamentens undanskjutande i utrikespolitiken icke är en hållbar ordning. Men man har ännu icke kommit sig för att avsevärt konstitutionellt bryta med densamma. Därför ha medlemmar i riksförsamlingarna bildat enskilda parlamentariska grupper och sedan sammanslutit dem till en interparlamentarisk union. En sådan sammanslutning har till uppgift, att på enskild väg möjliggöra ett internationellt samarbete mellan parlamenten. Den är å andra sidan en nyckfullt sammansatt organisation, som dessutom icke handlar under representantskapets ansvar och med tillbörlig hänsyn till den opinion, som representeras av valmanskåren. Enskilda personer, en eller flera, få där ännu lättare än inom parlamenten tillfälle att övertaga ledningen och åsidosätta all hänsyn till skiftande meningar. Det har också visat sig att den interparla-

mentariska sammanslutningen av medlemmar från alla partier blivit den konservativaste mellanfolkliga fredsorganisationen, för vilken särskilt alla s. k. maximiprogram varit mycket ovälkomna. De socialdemokratiska parlamentsgrupperna i flera länder hava därför men även på grund av sin allmänna exklusivitet ej inträtt i denna organisation.

Detta provisorium för en interparlamentarisk samverkan bör åtminstone i sin nuvarande form upphöra, då parlamenten själva få beslutanderätt och förhandlingsrätt i utrikesfrågor samt än mer efter tillkomsten av ett världsparlament.

Regeringen.

Krönet på det parlamentariska systemet är regeringen. Där samla sig som i en brännpunkt systemets karaktärsdrag.

Det är symptomatiskt, när exempelvis uti den norske författaren Bjørnstjerne Bjørnssons skådespel Paul Lange och Tora Parsberg, som gisslar det politiska livet, slutrepliken innefattar den frågan *om vi aldrig skola komma så långt att det goda blir det ledande*. En regering, representerande parlamentarismens alla skuggsidor bör rätteligen vara sammansatt av en maktlysten vilja eller en beskedlig auktoritet samt i övrigt av utbrunna politici, unga klättrare och benhårda ämbetsmän. Verkligheten är visserligen bättre. Men man kan icke neka till, att företeelserna i Europa under senare tider avspegla något av detta paradoxala recept för en parlamentarisk ministärbildning.

Ingenting är oföränderligt lyckligtvis. Allt flyter, såsom redan i forntiden blivit sagt. Parlamentarismen måste även den, mänskligt att döma, vara underkastad förvandling. Behovet därav upptäckes först av de konservativaste bland de konservativa, därför att det parlamentariska systemet är uppfunnet såsom en motvikt mot deras politik. Helt naturligt betänka de dock icke bristernas grund utan förorda en återgång till sin gamla kärlek enväldet. Därigenom skulle man blott komma ur askan åter i elden. Omvandlingen måste ske framåt och ej tillbaka, nerifrån och ej uppifrån.

Vi böra icke fördölja för oss, att vanskligheterna djupast ligga uti otillräckligheten i människornas begåvning och andliga bildning samt de fruktansvärda ekonomiska och kulturella system, som uppåtnå sig ur en sådan grund. Man är nästan frestad till påståendet, att människan, naturvetenskapligt sett, ännu står för nära gorillan. Men möjligheter till andlig växt äro dock nedlagda hos alla och utgör det le-

vande i individen. Organisationsformernas uppgift blir att avlägsna de brutalaste hindren, som lagt sig över dessa möjligheter till intellektuellt liv.

Ett av dessa hinder är, att parlamentarismen, som skulle uttränga monarkismen, likafullt fasthåller den i hela sitt andliga liv, låt vara under andra former. Här framträda partimonarkismen och partiledningarnas supremati, alla dessa myndigheter stödda på sina hov även de och omtöcknade av ofria majoriteters underdåniga molnbildningar. Dessa makter behärska parlamentarismen och dela allt mer upp människorna i några partiautokrater och många partislavar. Reser sig någon av de senare mot överheten, bestraffas den djärve med andlig arkebusering, landsförvisning, ekonomisk uthungring eller förlust av broderskapet och andra medborgerliga rättigheter, allt efter lägenhet så långt man kan och vågar.

Denna tendens är ovan antydd mer än en gång, men kan ej nog ofta framhållas. Det är ett kännemärke även för en parlamentarisk regering. Under kapitlet om demokrati och parlamentarism har i stora drag framhållits, hur en regeringsbildning tillgår och vad den lämnar efter sig. Dess facit är några härskare, som av systemet tvingas bort från det demokratiska sammanhanget, tronande däruppe bland rökelserna från partifolkets undersåtliga dyrkan och den magiska belysningen från de andra partigudarnas mot dem riktade åskvigar.

Det är ett utslag av systemets missbildning att ett parti skall obetingat »stödja» sin regering. Detta betyder i tillämpningen, att regeringen eller rättare regeringschefen har anspråk på att partiets parlamentsgrupp skall lägga bort sina egna tankar, alltid slå vakt om regeringens förslag eller åtminstone icke desavouera dem. Om denna uppgift skola sedan representanterna sammanhållas genom sin parlamentsledning. Regeringen rådgör högst ogärna med andra än den senare och ofta icke ens det. Rörande dessa förhandlingar få de menige representanterna endast undantagsvis någon kunskap, de hava att lyda order, när den kommer, om än en skenöverläggning vid särskilt högtidliga tillfällen anordnas för anständighetens skull.

Därtill kommer att regeringarna å andra sidan ängsligt fråga sig vad som kan gå igenom i parlamentet. Synnerligen obenägna äro de att lägga fram en sak hel och odelad eller att låta framskymta någon ideell d. v. s. obeskuret verklighetstrogen syn på en sak. De leda folket mera in i gömställena än genom bränningarna.

Under sådana omständigheter blir det trängre än någonsin inom partiet, när det blir ett regeringsparti. Det förvandlas kan man nästan

säga till ett cellfängelse. Men varför behöver det vara på det sättet? Var icke det gamla lantmannapartiets stolta direktiv till sina ledare »till konseljörren men icke vidare» en riktigare anvisning. Däri ligger nämligen att ingen tvångströja får läggas på tillvarons naturliga gång och oavvisliga krav. Direktiven skola alla komma nerifrån, icke från väljare visserligen men från livets nödvändigheter. Det är efter detta även regeringarna skola rätta sig och icke tvärt om. Av intresse skulle det vara att erfara, om icke regeringarna med en sådan grundval skulle bliva mera stolta, kraftiga, långvariga och lyckosamma än i västerlandets nuvarande samhällsordningar.

Med ett ord, under sken av att regeringsbildandet är fulländningen på ett demokratiskt system, innefattar det i själva verket en ytterligare skärpning av monarkismen i partiväsendet. Ministerplatserna böra nedflyttas på något lämpligt sätt, så att dess innehavare bliva i tillfälle att vara folkets tjänare och ej tvingas att trona såsom deras herrar. Författningen måste skapa möjligheten därtill.

Statsministerämbetet till en början är i många fall en verkligt samhällsfarlig inrättning, oförklarlig och oförenlig med ett folkligt styrelsesätt och ägnad att ruinera de bästa anlag. Envælde i utseende av andra ministrar och behärskande enligt hävd ensam kabinettets och därmed hela samhällets politik med möjlighet till rättelse i många fall icke alls och i andra endast efter stort spektakel och långa omgångar, detta är ämbetets äventyrliga väsende. Statsministerämbetet synes därför böra upphävas samt statsrådet enligt schweiziskt mönster förvandlas till ett broderligt kollegium, där varje ledamot har lika befogenhet. Ordförandeskapet kan antingen cirkulera i fastställd ordning eller ock överlämnas till kollegiets eget val, dock så, att ingen må innehava ordförandeskapet längre än en viss tid och befogenheten därefter helst ombyter innehavare.

Vidare böra *alla statsråden utses genom val* helst bland folket självt eller, så länge exklusiva partiregeringar förefinnas, av urväljarna i partiet. Där ännu svårigheter möta för ett dylikt val, må valet ske inom en trängre krets, som dock högst ogärna får inskränkas till medlemmarna i parlamentet. Det bör även ordnas så, att genom något proportionellt valsätt olika meningsriktningar bliva representerade.

I författningen bör ock föreskrivas, att ministrarna skola före viktigare frågor avgöranden gemensamt eller var för sig sammanträda med större församlingar, representerande olika riktningar inom folkmeningen samt även genom resor i orterna beredas tillfälle att utan

förmedling av de mäktige komma i *närmare beröring med befolkningens förhållanden och önsknningar*. För att kunna medhinna detta böra regeringsledamöterna befrias från sysslande med småsaker, vilka slutligen avgöras av en duglig, socialt intresserad tjänstemannakår.

För att efter högsta förebild giva även ett yttre skimmer av en viss monarkisk höghet över ministrarna tilläggas de av lag eller plägsed vissa höga titlar och prydas med någon utomordentlig orden. I Sverige exempelvis måste folket bocka sig särskilt djupt för statsministern och utrikesministern därför att de utan någon känd författning skola betitlas excellenser. Alla dylika *kostymeringar* böra *avskaffas*. Mången föreställer sig kanske att detta är småsaker. Men den som följt detta på nära håll och vet hur systemet verkar, den förstår betydelsen för en folklig politiks frammarsch även av sådana formers borttagande.

Det nuvarande systemets största vansklighet är dock, att regeringen måste i regeln vara en *partiregering* och ej en *landsregering*. Den behärskas av samma instinkter och metoder som partilivet och måste kämpa mot samma yttre och inre missförhållanden. Även om den av sin ställning tvingas att moderera sig och se allsidigare på tingen, får den dock sällan bliva en landsfaderlig regering för alla. Motståndarnes främsta uppgift blir oftast att störta den för att de själva må komma till makten. Oftast blir den misstänkliggjord även i sina lojala uppsåt. Självdriver den i stridiga realitetsfrågor av egen drift krass partipolitik utan rimlig hänsyn och förledes till partitaktiska åtgöranden, som icke äro försvarliga. Talet om en landets regering är ett talesätt; någon sådan finnes mycket sällan.

Insikten om dessa svårigheter har ibland vid viktiga tillfällen i en nations liv framtingat så kallade *koalitionsregeringar*. Säkerligen hava de ofta varit till stor nytta för den speciella uppgift, som förelagat dem. I Sverige var det en sådan regering, som lotsade landet fram mellan unionskrisens bränningar. Dylika regeringar kunna även hava den framtidsuppgiften att tvinga till eftertanke, huruvida man ej skulle ibland kunna samla partierna till ett arbete för alla, byggt, ej såsom nu i dylika fall sker, å en mager kompromiss utan på själva sakens natur och moraliska innebörd.

Det nuvarande tillståndet med partiregeringar kan nämligen icke avlösas annat än genom en politik, som ej utger sig att vara till för en viss slags människor och har till sin främsta programpunkt erövrandet av politisk makt, utan vill helt uppgå i *objektiv realpolitik*, byggd på människornas behov och de logiska förutsättningarna för desammas

tillgodoseende för alla. I den mån en större krets människor kan samlas på neutral mark utanför de nuvarande partimotsättningarna i deras exklusiva positioner, så nalkas en viktig nydaning inom politiken. Därigenom skulle det nuvarande partiväsendet modereras, begränsas och undanskjutas allt efter som kring denna rörelse uppstår en stor samling, vilken givetvis till en början skulle rekryteras ur de mest nödlidande klasserna men lättare sedan kunde vinna allt mera terräng hos hela folket. Resultatet av en sådan realpolitik kunde i varje fall bliva något helgjutet, hela den ifrågavarande saken och ej blott ett brustet stycke av en figur. En sådan politik omöjliggöres nu av maktpolitiken samt den osanning, de oförrätter, det underskattande av det bästa inom oss som därav blir en följd. På den andra vägen skulle makten komma av sig själv när tiden var inne, men på ett sådant sätt att den ej på samma gång demoraliserade oss.

En dylik förhoppning borde efter världskriget kunna mötas av någon förståelse och ett begynnande arbete. Men det är ingalunda säkert att den kommer att göra det.

Den ärftliga regeringsmakten.

Vid bedömandet av parlamentarismens tillstånd och verkningar kan tanken ej stanna blott vid de tre huvudparterna: folken, parlamenten och regeringarna. Man kan ej undgå att medtaga i övervägandet även en fjärde maktfaktor, som i de flesta stater inom det gamla Europa förefinnes i en ärftlig regeringsmakt. Denna inrättning har fått en särskild befogenhet i statslivet över och vid sidan om den övriga organisationen.

Det är en inrotad västerländsk uppfattning, att en författningsrevision, som kan upptaga samtidens tankar, allenast har att syssla med parlamentens grundvalar. Även den demokratiska politiken behärskas i hög grad av detta föreställningssätt.

Om vi emellertid lösrycka oss från dagspolitikens sövande inflytelser samt tänka något över erfarenheterna och sakens natur, skall snart genom det vikande töcknet upptorna sig ett annat fäste, som på sitt sätt lika hotande just i vårt nutida liv stänger vägen för människornas frigörelse. Det är *den ärftliga regeringsmakten*, som blickar bister och oåtkomlig ned på oss från sina sekelgamla molnstoder.

Det har som sagt blivit nästan ett politiskt sakrament inom det gamla furstekrönta Europa, att en till synes så vördnadsvärd institution, trots de allmänna tvivlen på densamma i all hemlighet, ej får vidröras

på något sätt av profana händer under vanliga fredliga förhållanden. Det är ensamt den våldsamma revolutionen eller kriget förbehållet att störta tronerna.

Man kan förstå, hur en sådan opinion under trollmakten av de historiska anorna och berättelserna kunna uppstå. Men man inser lätt dess uppenbara villfarelser. Samhällsarbetets mål måste vara sanningens förverkligande. Det kan icke vara riktigt att detta, såsom åtskilliga författningar förutsätta, sker bäst genom att det avgörande, förlösande ordet överlämnas åt någon, som ärver rätten att uttala det utan hänsyn till personliga fallenheter. Man kan väl icke heller dela dessa författningars uppfattning, att denne rikets främste bör vinna en hög kompetens för nämnda uppgift genom att från späda barndomen författningsevenligt omgärdas av hov, kryperi, ordensväsende, uniformer och militarism. Man måste föreställa sig att sanningens förverkligande ej kan i längden vinnas med en sådan statsform utan genom något, som söker mera närma sig förnuftet. Blotta uppgiften för ett helt folk att blicka upp till och tro på sådana saker samt sätta sina bästa krafter i verksamhet för att skydda och upprätthålla sådana tankar såsom folkets yppersta organisatoriska ledstjärnor, kan i sin mån icke verka annat än nedbrytande på dess sunda förstånd och förmåga av goda gärningar.

Till yttermera visso angives i författningarna och de officiella formulären denna institution vara *en skapelse av Guds nåde*, ehuru den endast är ett skröpligt människoverk. Det förefaller som en hädelse redan det, att försynen ej är mäktig en bättre skapelse. Upprinnelsen är emellertid från de mycket gamla och goda tiderna, då grundläggarna av ett välde, själva säkerligen i god tro, sökte instinktivt förstärka detsamma och hindra kritiken genom att invagga en oupplyst menighet uti föreställningar om ett övernaturligt ursprung, på vilket det ej tillkom dödliga att på något sätt förgripa sig. Det är föga smickrande för de europeiska folken att de ännu låta sig insvepas i en dylik vidskepelse. Genom en sådan uppfostran kan icke undvikas, att, såsom erfarenheten också visar, ett töcken sprides över föreställningssätten och ett mäktigt hinder reses för det viktigaste av allt, nämligen förmågan hos en var att tänka själv. Även monarken föranledes under intrycket av denna legend i författningen att mången gång åberopa det högsta väsendet såsom borgesman för hans personliga uppfattningar och handlingar. Dylika mörka punkter i kulturen äro icke ägnade att höja de officiella auktoriteternas upplysning eller den andliga kraften hos ett folk, som blickar upp till desamma.

Ett utomordentligt störande inflytande utövar den ärftliga regeringsmakten på *den högre ämbetsmannakårens sociala kompetens*. De ovan nämnda inflytelserna leda till kryperi och osjälvständighet samt en oavlåtlig, underdånig vakthållning kring de offentliga dekorationerna. På detta sätt lyftes den högre ämbetsmannakåren upp i de gyllne molnen från jorden samt förlorar ännu mer känningen med folket. Den klyfta som redan social ställning uppdrager, vidgas ofantligt och omöjliggör den samverkan med och det uppgående i folkets realiteter, som är den första förutsättningen för en ämbetsutövning med folket och för detsamma.

En dominerande skuggsida är *institutionens intima samband med kriget*, också en avspeglning av det förflutna, då konungarna främst voro krigsherrar. Under det republikernas presidenter självfallet främst representera det civila samhället, äro i regeln monarken och de manliga medlemmarna i hans familj enligt plägsed de främste beskyddarna och utövarna av militäryrket. Sålunda knäsat i det högsta maktbefogenheternas sköte, måste militärväsendet i mångt och mycket förledas att antaga övermodiga later och hårdnackat avvisa den anspråkslösare plats i samhällsordningen, som med rätta tillkommer detsamma. Nedblickandet på fredsörelserna, hänförelsen för vapen, med ett ord hela den äventyrliga krigiska andan utgår främst från de mäktiga monarkiska inflytelserna inom det gamla Europa. Detta är av en utomordentlig betydelse att beakta just nu. De ständiga europeiska krigen hava till en mycket stor del sitt upphov i regeringssystemens organisation på gammal monarkisk grund.

Ur mänsklig synpunkt bör det vidare icke förglömmas, hurusom det i själva verket är en omöjlig uppgift, som lägges på monarken, även om slumpen fogat så, att han av födseln och trots överdådet i uppfostran är väsentligen i besittning av framstående egenskaper. Särskilt *kravet att stå över partierna* går utöver det mänskliga och bygger således också på en osanning. Man kan icke begära, att ej även monarken liksom andra människor vanligen skall i sin åskådning taga intryck av de omgivningar i vilka han växt upp, och av synpunkterna hos de klasser, som ständigt vädja till honom såsom en av deras egna. Monarkien måste till väsentlig del bliva helt enkelt en partiinstitution till höger. Att han även ger tydliga uttryck för dylika åsikter kan knappast klandras. En författning, som kräver av en människa att hyckla andra meningar än han av sin övertygelse hyser, har fällt domen över sig själv. Att innehavaren av landets högsta ämbete sålunda på grund av det sätt, varpå det av författningen orga-

niserats i regeln måste tillhöra ett visst parti samt direkt eller indirekt instinktivt verka i dess intresse, måste betecknas såsom ett synnerligt missförhållande. Det är icke blott en orättvisa i och för sig i författningen. Det verkar till att skärpa och upprätthålla motsättningarna, fördröja framåtskridandet och förvirra situationerna.

Då institutionen såsom vi funnit ej är byggd på förnuftet utan med sitt ganska skräpliga tankeinnehåll måste upprätthållas på auktoritetstro, är det en naturlig konsekvens, att dess innehavare också *fredas för allt ansvar* för sina gärningar. Hela denna författningssenliga auktoritet utan någon inre förtjänst och den oantastlighet i det stora hela, som vilar över monarkens person, förfelar icke sin verkan genom att hålla stora lager av befolkningen i blind tillbedjan och i sin mån hindra dem att tänka själva.

Alla dessa missförhållanden hava dock ej kunnat undgå att inverka på uppfattningarna om den monarkiska institutionen. Den *konstitutionella monarkien* är ett resultat av denna insikt. Gladstone har betecknat denna inrättning såsom »en stor politisk upptäckt». Ofta föreställa vi oss emellertid, att ett verk är ett utslag av vårt geni, när det i själva verket är en tillfällig nödvändighet, betingad av vår brist på begåvning. Den konstitutionella monarkien är ingenting annat än en kompromiss i författningarna. Man fann det absolutistiska konungadömet omöjligt. Men den allmänna opinionen var icke mogen för att låta även konungens person försvinna. Saken löstes därför så, att man tog bort konungens makt och behöll konungen. Den konstitutionella monarkien har visserligen minskat avsevärt farorna av det monarkiska styrelsesättet, men det bibehåller i alla fall i stor utsträckning de ovan antydda olyckliga följderna av en sådan ordning.

Därtill kommer att denna konstitutionella monarki skapar en situation, som för monarken såsom människa är ännu mera ohållbar. Författningen vill göra Konungen till en nickedocka, under det att den samtidigt vill skapa ett sken av motsatsen. Man må icke förundra sig, att en konstitutionell monark med någon egen vilja uppsöker i sin fantasi förevändningar och tillfällen för att kunna framträda med någon egen självständig uppgift. Även i detta avseende är författningen mindre lyckad och provocerar lätt själv regenten att gå utanför dess behöriga ramar.

Monarkerna och deras familjer begagna ofta sin ställning för att fullfölja egna intressen genom s. k. *dynastipolitik*. Man kan icke begära, att de skola skilja sig från andra överheter med faktisk självbestämningsrätt. Enligt traditionen äro monarkerna dessutom omgivna

av ett så kallat hov, som ofta spelar stor roll särskilt i dynastipolitiken och fullföljer egna syften. I författningarna omnämnas hoven vanligen icke eller endast i förbigående. Däremot ligger ett erkännande av deras tillvaro och befogenhet uti den civillista, som parlamenten bevilja monarkerna och som rikligt tillmätts med hänsyn till hovhållningen.

Det vore lönlöst och till och med förmätet att försöka lägga handen på en inrättning, som är uttryck för ett folks andliga utveckling och behov. Hoven äro ej bara en uppfinning av fåfängligheten. Deras ursprung ligger i tider, då menige mans sociala begrepp voro outvecklade och förmågan av självstyrelse ingen eller i varje fall särdeles opålitlig. För att det hela skulle kunna sammanhållas behövdes en härskare, som byggde sin befogenhet på folkets självbevarelseinstinkt, samt vidmakthöll sitt anseende genom traditioner och anblicken av en bländande kostymering.

Man kan verkligen fråga sig om de europeiska folken hunnit längre ännu i dag. Det demokratiska åskådningssättet har tydligen en oändligt lång lärospån ännu framför sig. Men det har i alla fall vaknat något hos de djupa leden. Det är alldeles säkert att det stora flertalet inom dylika stater icke gillar och ännu mindre har behov av en sådan anstalt som hovhållningen.

Det betydde mindre om mot hovet ej kunde framhållas annat än att det ej vore en skapelse av vår tid utan gott kunde avskaffas. Den viktigaste erinran mot detsamma är, att det i sin mån verkar i tiden på ett sätt, som strider mot dess anda och verkliga fördel. Det demokratiska styrelsesättet har aldrig något gagn, men ofta stor skada av det politiska arbete, som understundom bedrives inom hovpartiet och i synnerhet sysslar med de utrikespolitiska ärendena vid sidan av de författningsenliga statsmakterna.

Det säger sig sålunda självt, att om den parlamentariska kontrollen skall fritt kunna verka för att få lugn över den europeiska oron, bör utom mycket annat också de europeiska hoven upphöra att existera. En konsekvens av denna uppfattning är att riksförsamlingarna icke böra anslå några medel för upprätthållandet av denna institution.

Förutom hovet ha *monarkierna avkastat en del andra biinstitutioner*, som också vegetera i samhällslivet. Här möta under svenska förhållanden: gudsnådeskapet, konungaskapet över Wenden, adelskapet, ordensväsendet, paraduniformerna, det »nådiga» i författningarne, det »underdåniga» i inlagorna, det »kungliga» i titulaturerna, defileringskurerna, kanonskotten på födelsedagarna och andra leksaker för de europeiska barnen i deras stora barnkammare.

Om de adliga privilegierna yttrades en gång i svenska riksdagen: »Genom sin blotta tillvaro utgöra de ett stöd för den skadliga bördsvidskepelsen, en förnekelse av den mänskliga likställigheten och den personliga förtjänstens ensamrätt till företräde. De bidraga att hos obildade, tanklösa och fördomsfulla människor vidmakthålla något av den gamla kastuppfattningen och bevara tron på ett falskt socialt värde.» Nordisk familjebok erinrar om ordensväsendet: »att det instiftats av suveränerna i monarkiskt intresse med säker uppfattning av den mänskliga fåfången» samt att det otvivelaktigt infördes i Sverige för att »stärka konungamakten». För att med detta medel kunna suggerera även den s. k. lägre befolkningen och på samma gång betona dess lägre rang, har dessutom uppfunnits för detta folk ett särskilt ordensväsende i form av medaljer. På samma sätt äro de civila paraduniformerna för högre tjänstemän tillkomna för att öka glansen kring monarkens person och binda dem vid honom i underdånighet. Något bruk för ämbetsutövningen hava de icke.

Till detta må ock läggas *statsrådseden*, som bland annat innehåller löfte att »med liv och blod försvara det konungsliga väldet». I Sveriges konungaförsäkran åter står i motsats härtill en nykter utfästelse att »styra riket efter gällande grundlagar, allmänna lagar och laga stadgar».

Statsråden lär ha sitt ursprung i ett fortlevande av den gamla rådseden. Den saknar dock stöd av lag, är till formuleringen lindrigt talat mindre lyckligt avfattad och torde knappast vara behövlig. Den bör således lämpligen kunna undvaras.

Alla dessa fantom från något förgånget föra emellertid en kraftig tillvaro såsom bidragande till den allmänna desorganisationen. Det är tid att de överflyttas till historien och lämna utrymme för livskraftigare realiteter. Även i detta fall har det schweiziska statsskicket visat vägen. Dess författning innehåller förbud mot adelskap och ordensväsende och paraduniformer äro okända. Samhällsutvecklingen kan gå fram där utan dylika minnesmärken.

Vad ovan sagts innefattar självfallet *icke något klander mot monarkerna* och deras familjemedlemmar såsom medborgare. De fullgöra efter bästa övertygelse det tillvarelsesätt och de åligganden, som författningen pålägger dem. De onyttiga verkningar institutionen medför äro väsentligen en skapelse av författningen. Så länge de europeiska folken äro angelägna att upprätthålla denna författning ligger skulden hos dessa folk själva och ej hos någon annan.

Ett *upphävande av de monarkiska regeringssystemen* synes således

vara oavvisligt för att bereda rum för en författning, möjliggörande en sinnelagets demokrati och ett varaktigt fredstillstånd. Där dylika regeringssystem bibehållas är, såsom framgår av det ovan sagda, det parlamentariska inflytandet på regeringsangelägenheterna och särskilt de utrikespolitiska en ännu större nödvändighet än i republikanska länder.

Det republikanska presidentskapet.

Har ett folk omsider nått ett republikanskt statsskick, samlar sig åtskilligt för att göra även detta ofullkomligt. De destruktiva instinkterna giva sig ingen ro. Kan även här *skapas något monarkiskt i institutionerna*, vilket förintar folkets självuppföstran, så gör man det. Såsom redan frambållits genomgår en sådan tendens regeringsbildandet och partiväsendet lika mycket inom republikanska länder.

En särskild symbol för denna tendens spåras även i det republikanska presidentskapet. Något av sund instinkt om behovet av en representation för enheten i mångfalden ligger bakom detsamma. Men man finner på samma gång ett bemödande att omgärda institutionen med monarkisk utstyrelse och över hövan okontrollerad makt. Många erfarenheter mana till eftertanke, om ej ett demokratiskt styrelsesätt bör undvara mycket av dessa värdigheters prerogativ.

Ett föredöme för ett republikanskt regeringssystem utgör *den schweiziska republikens författning*. Republikens president är där i författningen även han en anspråkslös medmänniska. Han är helt enkelt folkvald ordförande i det jämväl i övrigt valda kollegium, som motsvarar vårt statsråd, samt får ej omväljas obegränsat. Möjligen kan invändas, att i en stormakt behöves en starkare hand för att hålla samman det hela och tämja lidelserna. Varje dylik maktinstitution kan dock även vara ägnad att öka det stora landets möjligheter till förvillelse i utövningen av sina stora materiella resurser.

Detta gäller icke minst om *Förenta staternas presidentskap*, som har en mycket stor makt. Dessa staters författning har emellertid funnit en motvikt mot äventyrligheter genom att valet lägges i urväljarnas hand. Därigenom kan det oftare inträffa, att på högsta posten i samhället insättes en person, som förmår och vågar vara människa med vanligt förstånd. Förenta staternas historia har därför också att uppvisa många statschefer, som kunna betecknas som karaktärer. En annan motvikt ligger i en konstitutionell praxis enligt presidenten Washingtons testamente, att en och samma person ej bör innehava presidentskapet i mer än två valperioder eller åtta år.

I dessa dagar är presidenten Wilsons framträdande belysande. Han för humanitetens talan och han lotsar med nödig försiktighet sina krav oförskräckt fram emot ett maximiprogram. Något dylikt kan aldrig väntas från en europeisk monark, president eller statsminister. Europas officiella värld är också här och var genast framme med sitt »utopiskt», detta europeiska statsmäns och politicis stora förskräckelse inom alla partier, den enda fiende, mot vilken de kunna samla sig alla i ett besjälats nedrackande. Må vi nu hoppas, att nödvändigheterna omsider skola vrida spiran ur dessa härskaredömen.

Karaktäristiskt är att Wilsons förslag icke i och för sig är något nytt eller märkvärdigt. Tusenden inom alla världsdelar tänka sedan länge samma tankar och hava framfört dem fullständigare. För alla dessa censurerade röster nerifrån har den officiella politiken intet som helst öra, på sin höjd ett medlidsamt nedblickande. Först när ett sådant ord kommer från en stats högsta officiella auktoritet går det an att umgås med detsamma. Då först upptäckes det och framstår såsom någonting alldeles nytt och betydelsefullt. Vilken förkrossande belysning över samhällsordningar, som utestänga från sina styrelser det goda inom människan, men villigt hålla dörrarna öppna för det inom oss, som representerar maktinstinkterna, genomsnittet och brister i karaktärsdragen.

Tjänstemannakåren.

I de politiska diskussionsprogrammen saknas ofta en maktfaktor, som utövar ett ofantligt inflytande och än korsar, än sammanlöper med de parlamentariska himlakropparnas banor. Detta är samhällets ämbetsmannakår. Principiellt skola enligt systemet ämbetsmännen eller statstjänarna, såsom de ock kallas, vara regeringarnas, parlamentens och folkens trogna rådgivare och hjälpare. Men i verkligheten lever denna statsmakt sitt eget fria liv. Dess betydelse är så stort, att man nästan skulle kunna säga, att vad byråkratien ej vill blir sällan någon sann verklighet, vad de andra statsmakterna än besluta.

Ämbetsmannakåren är sålunda en *integrerande del av det parlamentariska systemet*. Det är därvid ej något att erinra emot, att ämbetsmännen äro självständiga och äga inflytande. Vad det kommer an på även här är sinnelaget och gärningarna.

Det bör då konstateras, att under det rådande primitiva systemet *monarkism framträder jämväl inom denna statsmakt* såsom ledande princip. De högre ämbetsmännen äro de tongivande och befallande, på sätt det rådande systemet uppfostrat dem. Och därmed följer att formerna

gärna triumfera över innehållet, läran över det mänskliga och makten över rätten.

Detta förhållande har på förevarande område en särskilt betänklig sida. Den tekniska utbildningen kostar penningar och därigenom blir även de högre ämbetena ett privilegium för de förmögnare klasserna. Även de obemedlade, som genom egen energi eller understöd från andra lyckas slå sig fram vid universiteten, känna sig mycket snart såsom ett med den övre miljö, med vilken de stå i begrepp att införliva sig. Därav blir en följd att de *konserverativa partiriktningarna komma att väsentligen behärska de ledande ämbetena* inom alla förvaltningsområden. Vänsterpartiernas folk måste vara med att avlöna och lyda funktionarismen. Men de få, ehuru vanligen representerande flertalet inom befolkningen, icke något stöd i sina samhällsuppfattningar hos densamma. De möta där i lyckligaste fall indifferent, i vanliga fall motståndare eller fiender. Proportionella val till parlamentet betyda således icke mycket, om fortfarande funktionarismen i ett enda partis intresse utövar en statsmakt, som är lika stor eller mera vittfamnande än parlamentets.

Regeringen har visserligen makt över utnämningarna. Men denna befogenhet användes ej tillräckligt för ämbetsmannakårens demokratisering. I allmänhet äro, såsom redan erinrats, regeringarna själva tämligen utan idealitet eller ock räddhågade och även om viljan är god, har man ofta intet val. Antalet personer med framstående tekniska kunskaper är begränsat. Pappersmeriterna bliva trots allt en utgångspunkt för befordringarna. I många högre ämbetsverk, särskilt domarekåren, komplettera de dessutom i verkligheten sig själva. Någon hänsyn till de andliga fallenheterna får härunder föga utrymme. Ett känslolöst odemokratiskt tänkesätt betraktas sällan såsom någon olämplig egenskap, utan snarare som en betryggande merit för en högre befordran. Formell skarpsinnighet på bekostnad av innehållet är också uppskattad. Ett tänkesätt åter, som vill efter förmåga behjärta främst de mänskliga behoven hos den stora allmänheten, vinner föga uppmuntran inom ämbetsverken och deras befordringsväsende.

Inom stater med dynastisk styrelse skärpas dessa missförhållanden. Den monarkiska anden inom kåren vinner stöd från tronen. Klyftan mellan folkets liv och byråkratins makt vidgas.

Uti denna ämbetsmannamaktens samling om en enda partiriktning gives emellertid en motvikt, en favör över den parlamentariska makten. Ämbetets uppenbara egenskap att vara till för alla och ej blott för ett parti kan ej undgå att utgöra en väckelse till moderation och universalitet. Aktningssvärda försök därtill förekomma därför ofta, ja nästan i

regel, ehuru självövertvinnelsen merendels ej mäktar annat än mindre uppgifter. Den strandar inför omfattande realitetsfrågor, som gälla politiskt skiljande principer. Alldeles brukar behärsksningen förloras i en ämbetsutövning, som skall träffa avgörande i hetsiga politiska dagsfrågor. I dylika fall slår ofta ämbetsmännen även i ämbetet vakt om sitt parti i första hand, ehuru visserligen instinktivt och omedvetet. Kränkningar av de medborgerliga rättigheterna genom ämbetsmännens förakt för desamma eller bristande insikt om deras värde begås opåtalat eller bedömas av domstolarna med största överseende. Därest åter demokratien i sin kamp för livet mot byråkratien kan befinnas på något uttänkbart sätt hava tangerat lagarna och särskilt dem, som befästa byråkratens makt, då finnes mången gång inga rimliga gränser för strafflystnaden. I dessa fall kan ämbetsmannen vara mera fanatiker än politikern. Partilivet sammanför partimänniskorna i någon mån och vidgar deras förståelse av varandra. Ämbetsmannen får ofta ingen annan social insikt och vägledning i motståndarnas tankar än genom de förvildade hetsartiklarna i hans dagliga tidning.

För att förstå systemet måste nu erinras även om ett annat inflytande. Mot slutet av medeltiden framträdde inom de särskilda staternas offentliga politik ett strävande, att genom *statsmakten övertaga förmyndarskap över nästan alla mänskliga verksamhetsområden*. Denna statskonst, på det ekonomiska området benämnd merkantilism, krävde av statens ämbetsmän kunskap, erfarenhet och omdöme i realiteterna. Deras utbildning för ändamålet samt deras rätt och plikt att tänka själva var därför föremål för statsmaktens omsorger.

När denna tidsanda, i sig själv ingalunda förkastlig, emellertid började visa även sina avigsidor, slog opinionen under ledning av doktrinen som vanligt om i det motsatta. Under 1700-talets senare hälft förmärktes nya vindkast, som i individens fria företagsamhet såg enda garantien för ett lyckligt samhällsliv. Denna åskådning, ett utslag av tidens så kallade *liberala strävanden*, ville inskränka statens verksamhet till det minsta möjliga. Med denna omkastning i grundsatser följde ett försummande av ämbetsmännens sakliga utbildning och förmåga av omtanke. Den formellt juridiska utbildningen blev tillräcklig för en ämbetskår, som endast hade till uppgift att författningsenligt expediera frågorna och ej lösa dem.

Den nuvarande statsfunktionarismen utmärker sig således icke blott genom att den helt naturligt tager sin behöriga andel i hela systemets strävanden efter yttre makt och herravälde över människorna. Den är

dessutom inpassad i en organisation, främmande för social hänsyn och medkänsla i vitala angelägenheter.

Dessa konstitutiva brister stödjas ytterligare genom ett annat tidslyte. Ämbetsmannamakten är *industrialiserad* liksom så mycket annat.

I våra dagar ha förmögenheterna i följd av ångans och elektricitetens frigörelse antagit väldiga proportioner samt genom aktiebolagsinrättningen lättare än förut fördelats på många händer inom de förmögnare klasserna. Bland dessa intressekretsar befinna sig de högre ämbetsmannakåren och de unga män, som aspirera till högre befordringar. De själva eller släktingar till dem äro i stor utsträckning aktieägare i de industriella företagen eller hava utsikt att bliva det eller umgås på vänskaplig fot med dem som hämta inkomster ifrån industrierna och jordvärdena. Ämbetsmän, som icke hava del i de inflytande förtjänsterna, sträva på grund av sin sociala ställning att uppnå samma förmånliga ekonomi för de många nya behovens tillfredsställande. Därav har begripligt nog följt allmän spekulation i industripapper inom ämbetsmannakåren och ett allmänt bemödande att vinna biförtjänster genom officiella eller privata anställningar hos stor-kapitalet.

Storindustriens män å sin sida söka gärna genom sådana anställningar binda i sina företag framskjutna personer på grund av såväl deras skicklighet och erfarenhet i formerna som det inflytande de genom sin auktoritet eller i sitt ämbete äga mångenstädes. Även underordnade statsämbetsmän komma på detta sätt i stor utsträckning i beroende.

I detta tillstånd borde något *stöd för humanismen i världen dock kunna väntas från universiteten och den kristna kyrkan*, representanter de förra för det vetenskapliga sanningssökandet och den senare för kärlekens religion. Men hur förhåller det sig med dessa målsmanskap? Hava de kunnat hålla stand mot de övermäktiga påfrestningarna?

Vid *universiteten och andra högskolor* sker den första utbildningen av nästa generations ledande ämbetsmannakår på olika områden. Detta är numera deras förnämsta uppgift. Universiteten framstå sedan gammalt i föreställningssättet såsom ljusbringare framför andra ämbetsverk. Denna dogm är icke nyttig, ty den skymmer bristerna. Man kan verkligen uppställa den frågan om universiteten i sin nuvarande organisation icke snarare äro en av hävstångerna för maktfilosofien, monarkismen och de byråkratiska förvillelserna, en nedbrytare av sinne-lagets demokrati.

Den »vetenskapliga» kostymeringen är vilseledande för åskådaren och farlig för den kostymerade.

Med vetenskap menar man väl en forskning som söker sanningen allena och på den vägen kommer till exakta resultat. Endast naturvetenskaperna och angränsande discipliner hava hitintills givit fog för definitionen. Det är något imponerande över dem. De tala ej så mycket förrän de äro färdiga med sina resultat och innan dessa kommit, trevar forskningen sig anspråkslöst och försiktigt fram med hypoteser. Men när slutsatserna sedan föreligga äro de påtagliga. Annorlunda måste det förhålla sig med de humanistiska, sociala, ekonomiska och juridiska vetenskaperna. Deras resultat bära lätt prägeln av förgängelse över sina bleka, relativa sanningar. Dessa discipliner äro därför icke verkliga vetenskaper, de innefatta ett nyttigt och vägledande samlande av historiens erfarenheter, de bestående inrättningarnas organisation och andras mångskiftande tankar däröver med tillägg av samlarens egna försök till ett åskådningssätt, vanligen anpassat efter samtidens behov och föreställningar. Man kan icke göra exakt vetenskap av vad som till sin grund väsentligen är människopåfund, av vanor och ovanor, av metodik, som kan ändras genom överenskommelse, men som man tror vara uttryck för orubbliga lagar, i samma mån svårighet möter att ena människorna för tillfället om något annat.

Detta gäller även den rätta organisationen av demokratien. Vetenskapen kan icke få något annat grepp på denna sak än det vanliga icke auktoriserade omdömet. Och då ett sådant omdömes värde är beroende av känsla för livet och erfarenhet i stort och smått, ligger understundom universitetsexaminandens så kallade vetenskapliga omdöme under de i livets skola utbildade åskådningarna.

Den fara, för vilken universiteten utsätta sina examinander, är den överskattning av det vetenskapliga namnet, som följer med examinationen och ett enkelt kvarstannande därefter vid universitetet. Må man besinna att denna vetenskaplighet för de flesta består uti ett med högsta betyget vitsordat inlärande av en större myckenhet vetenskapliga arbeten. Denna vetenskapliga överskattning framkallar lätt obenägenhet för demokratisk nitälskan och skapar otillräcklig förmåga till den förståelse i allmänhet, som är första förutsättningen för vetenskaplighet. Odium academicum har blivit ett bekant uttryck för detta ovetenskapliga inom universitetens värld.

Till allt detta kommer att även universiteten, liksom övriga ämbetsverk, taga intryck av tidslytena. Även vetenskapen vandrar i stor utsträckning förödmjukad och ordensprydd mot de vinkande lycko-

möjligheterna av guds och aktiebolagens nåde. Den akademiska ungdomen följer i tidens spår. Den är själv utgången väsentligen ur de bestämmande befolkningslagren och bereder sig att övertaga makten. Vår tids universitet är i stort sett främst utbildningsanstalter för den byråkrati, som i nästa generation skall härska över själarna och nedtrampa idealen.

Vad härefter angår *den kristna statskyrkan* representerar den officiellt religionen.

Religionerna äro en makt i samhället med djupa rötter. De äro det först därför, att de uppbäras av ett strävande att sammanslå den kända och den okända världen till ett. Ingen vetenskap har uppdragat, varifrån världarna komma och varthän de gå, men ingen vetenskap skall heller kunna förhindra, att stjärnvalvets gåtor alltid skola locka med förunderlig makt. Religionerna söka även fylla en del osynliga behov inom den gripbara verkligheten. Tomrum finnas där, som behöva utfyllas, betryck och sorger, för vilka varje samhällsordning står främmande. Även här upprullar sig en gåtfull värld, för vilken under oöverskådliga tider en mängd människor känna behov av en tillflykt bort från det ekonomiska samhället och medmänniskors illvilja. Religionerna äro slutligen mäktiga därför, att de vanligen ägna synnerlig omsorg åt samhällslivet genom att till vägledning för sammanlevnaden uppställa en social etik, byggd på sanning och rättvisa.

Den sociala etik, som förkunnades av Kristus, är sublim och kan icke av någon tid överbjudas. Radikalare och följaktligen riktigare men därför också mera oupphinneliga ha de etiska domarna och kraven icke blivit framförda. Därtill kom att Kristus riktade sig till alla, men framför allt vårdade sig om alla betryckta, om publikaner, syndare, de som förnedra sig, de som arbeta tungt, fattiga, olyckliga.

Samhällets ekonomiska problem förelåg icke då på samma sätt som det nu ter sig. Men dess grunddrag och de offer, som krävas för dess lösning, ha alltid varit detsamma. Kristus formulerade det ekonomiska samhällsproblemet så, att för att komma in i hans rike, måste den rike mannen giva allt vad han ägde åt de fattiga och följa honom.

Nazareens farliga läror begabbades och förföljdes på allt sätt till en början. Detta ökade endast anhängarnas trosnit. Ur martyrernas blod växte upp skaror av trosvittnen och offervilliga kommunister.

När de härskande ej längre kunde stå emot denna mäktiga rörelse, övergingo de själva till densamma. Därmed blev den kristna religionen officiell och därmed började också oundvikligt dess förfall.

Hierarkierna kommo. I strid mot mästartens bud ha de i regel

ställt sig såsom maktens och penningens tjänare i upprätthållandet av de samhälleliga orättvisorna. Särskilt har man beflitat sig, under de maktägandes livliga bifall, att utlova frälsning på andra sidan graven såsom en gottgörelse för de upprätthållna vedermödorna här nere. På detta sätt skapades en andlig trældom vid sidan av den ekonomiska. Kyrkans förfall har icke varit ett uppsåtligt verk, utan en följd av det utslocknande av begåvning och medkänsla, som synes följa med världslig makt och än mer av myndighet över saligheten i en annan värld.

Det är konstaterat att just inom universitetens och den kristna kyrkans befattningar påträffas de kanske mest entusiastiska anhängarne av maktfilosofien, dess idéer och följaktligen även av *militärväsendet*, som av samhällsordningen uppfostrats att företräda desamma. Kanske beror detta därpå att den, som förlorat sin egen grundval genom yttre inflytelse, mera motståndslöst faller helt i armarna på den senare. Ett nytt bevis således för, att ytterligheterna beröra varandra.

Det har ifrågasatts huruvida det demokratiska inflytandet på utrikespolitiken bör vara olika ordnat för fredstid än under krigstid. För den som nu önskar krigens avskaffande, blir det omöjligt att nedlägga intresse på frågan om krigets förbättrande. Krig blir alltid krig och det är lönlöst att söka upprätthålla någon rättsorganisation inför det lössläppta våldet. Om någon mening ändock skall uttalas, så kan det icke bli någon annan än den att rättsordningen och de folkliga institutionerna böra med all makt upprätthållas inom en stat, i all synnerhet under krigstillstånd. Ingenting är så ägnat att förlama folkviljan, förlänga kriget och ruinera allt, som militärdiktaturerna, vilka avsätta det civila samhället och avskaffa de medborgerliga rättigheterna.

Vägarna för att omskapa funktionarismen äro långa. Det sammanhänger med omdaning av hela systemet. Man får nöja sig med ansatser till en början på olika punkter. Utan initiativ förhårdnar det hela ytterligare, men en vilja till framsteg, verksam även i det lilla, kommer ofta i resultaten att överträffa förväntningarna.

En försummad utväg är även här *uppfostningens*. Man anser att barn kunna bibringas både teoretiska insikter och goda grundsatser genom undervisning och föredöme. Men väl vordna vuxna människor med moget förstånd, anses de enligt den härskande statsuppfattningen endast kunna mottaga tekniska insikter. Detta är ett bevis bland många på, hur i vår tid det väsentliga är ställt på huvudet i stället för på

fötterna. Det förhåller sig naturligtvis snarare så, att i den mån människans förstånd vaknar blir hon även lättare tillgänglig för lärdomar.

En huvudsaklig brist är således, att i funktionärernas utbildning de högres såväl som de lägres ej ingår någon undervisning i vad man skulle kunna kalla social etik och samhällslära. Man måste också fråga sig, varför vid sidan av stadganden, som skola lända till efterrättelse, författningarna ej också böra framhålla grundsatser, som skola tjäna till vägledning. Det kan visserligen spörjas hur man skall finna lärare i en tid, som föga sysselsätter sig med ämnet. Nya krav skapa dock merendels erforderliga målsmän. Trots de ekonomiska intresses motsatserna bruka människor i olika ställningar lätt gripas av en lära. Varför skulle de då icke också taga något intryck av uppfostran till att vandra på humanitetens och människokärlekens vägar? Detta skulle göra åtskilligt, och varje sådan insats betyder en hjälp till nämnda motsatsers utplånande.

Även den tekniska *undervisningen* är mångenstädes ensidig genom försummelse av den praktiska utbildningen. Ämbetsmannen måste få tillfälle att leva bland de verkligheter, med vilka han skall sysselsätta sig. Den teoretiska utbildningen och den praktiska äro båda viktiga.

I den mån det mänskliga kravet på lika rätt till undervisning för alla förverkligas, bliva problemställningarna andra och mera omfattande än de ovannämnda.

Till ämbetsmannakårens demokratisering hör också insikt om att det är hela kåren och ej endast de högt uppsatta, som representera den summa av förståelse, erfarenhet och teknisk insikt, som bör vara ställd i det allmännas tjänst. De *lägre tjänstemännen* stå närmast livet och känna det bäst. Under nuvarande förhållanden måste de dock handla på order och efter formulär, deras befordran är i mycket beroende av lydnad och välförhållande, de anses obehöriga att framföra reformtankar och betraktas, om de så göra, som bråkmakare. Problemet är att väcka allas intresse och ansvars känsla samt tillgodogöra sig allas kunskaper utan att äventyra samarbete och nödig disciplin. Det bör därför uti funktionärernas instruktioner stadgas rätt och plikt för dem, även de mest underordnade, att till sina överordnade eller direkt till regeringen anmäla sina iakttagelser av brister i författningarna och erfarenheter om önskemål inom de verksamhetsområden, som deras tjänster omfatta. Däri bör ock inbegripas erfarenhet om bristande överensstämmelse i det nödiga samarbete mellan olika förvaltningsområden. Dessa erinringar måste vara rent sakliga, och det bör vara tjänstemännen förbudet att i sina berörda framställningar såsom angivare eller på annat

obehörigt sätt blanda sig i kamraternas tjänsteäligganden annat än i oundgängliga fall.

Ett par tre gånger har jag i svenska riksdagens andra kammare framfört delvis eller helt ovan nämnda önskemål rörande ämbetsmännens utbildning och de lägre befattningshavarnas självverksamhet. Senaste gången år 1914 förordades en framställning i båda punkterna i stort sett av det utskott, som behandlade den. Utskottets ledamöter, bestående mest av yngre riksdagsmän tillhörande alla partier (konservativa, liberala och socialdemokrater) voro enhälliga i sin tillstyrkan. I andra kammaren uppträdde emellertid emot motionären och utskottet de högsta ledarna för alla dessa tre partier. Och saken föll då självfallet i kammaren. Denna episod är av synnerligt intresse såsom belysande den nuvarande parlamentarismens väsende.

En utväg för att bryta något med det nuvarande systemet är att, där det kan ske, låta *ämbeten tillsättas genom allmänna val*. Även denna ordning har sina skuggsidor, men åtskilliga garantier kunna skapas. Den kommer i varje fall att i stort ej kunna utfalla sämre men oftast bättre än regeringsutnämningar. Landshövdingeämbeten synas särskilt ägnade därtill. Nu användas de för mycket för främmande ändamål. Även domareämbeten tillsättas redan nu delvis genom val. Ämbetsmännen böra även beredas tillfälle att utan ledning av de ekonomiskt mäktige genom resor inom sina områden underrätta sig om befolkningens levnadsförhållanden och önskemål.

Ofta framhålles att så vitt möjligt ämbetsmännen icke bindas i sin ämbetsutövning genom däremot stridande avlönade *anställningar och uppdrag* i de stora företagens tjänst, ävensom i övrigt frigöras från beroendet av desamma. Det må även erinras om de förförelsemedel, som ordensväsende och hovuniformer innefatta. Detta har beaktats av själva författningen i Nordamerikas förenta stater och Schweiz. En populär svensk skaldinna, Anna Maria Lenngren, har på träffande sätt erinrat om den sociala kompetens, som under nuvarande systemet förlänas särskilt de högre funktionärerna. Vinningen är endast, säger hon »kallt hjärta under stjärnan, gul hy och granna band».

Såsom medel att i sin mån främja ämbetsmannakårens demokratisering har i svenska författningen givits stadganden om publicitet för offentliga handlingar och inrättandet av en justitieombudsman.

Då den funktionaristiska andan har ett särskilt stöd uti sekretessen, måste möjligheterna därtill kringskäras. Dit syftar den för Sverige egendomliga bestämmelsen om *publicitet för offentliga handlingar*.

Alla handlingar, protokoll och beslut, av vad namn och beskaffenhet de vara må, äro tillgängliga för vilken svensk medborgare som helst. Envar äger att taga del av sådana dokument vid alla verk, ämbeten och beredningar av alla slag. Om så önskas åligger det även vederbörande att genast och utan tidsutdräkt emot lösen utlämna avskrifter av sådana dokument vid äventyr att eljest straffas för ämbetsförseelse.

Men undantag äro stadgade för statsrådsprotokoll och åtskilliga diplomatiska handlingar, vilka skola hållas hemliga i femtio år, såvida ej regeringen så vitt angår de förra beslutar att publicera något. På senare tider har särskilt s. k. militära hemligheter beretts sekretess i en allt större omfattning. Det är vidare endast handlingar, som beröra statens verksamhet, publiciteten gäller. Den omfattar således icke kommunernas handlingar.

Förslag hava upprepade gånger väckts inom riksdagen att väsentligen borttaga undantagsbestämmelserna för statsrådsprotokoll och diplomatiska aktstycken, ävensom de militära hemligheterna. Dessa bemödanden hava hitintills ej lyckats, men de böra upprepas. Likaså bör publiciteten utsträckas i princip till kommunala handlingar.

Denna författning om publicitet för handlingar har i sin mån främjat ämbetsmannakårens demokratisering. En annan svensk institution, som verkat i enahanda riktning, är *justitieombudsmannabefattningen*. Den svenska riksdagen äger enligt sin konstitution att välja en justitieombudsman jämte en ställföreträdare. Denne har till uppdrag att i egenskap av riksdagens ombud hava tillsyn om lagars och författningars efterlevnad av domstolarna samt övriga ämbets- och tjänstemän, samt i laga ordning tilltala dem, som uti sina ämbeten förgått sig på något sätt. Ombudsmannen väljes för ett år i sänder av en delegation av riksdagsledamöter, valda till hälften av vardera kammaren. Riksdagen utfärdar särskild instruktion för ombudsmannen, och innehåller denna bland annat, att ombudsmannen har att särskilt beivra sådana fel som härröra från egennytta, vrångvisa, våld eller grov försumlighet eller bereda en allmän osäkerhet för medborgarnas rättigheter. Ombudsmannen skall till varje riksdag avlämna redogörelse för sin förvaltning och bör han därvid även utreda lagskipningens tillstånd i riket, anmärka lagarnas och författningarnas brister och uppgiva förslag till deras förbättring. Berättelsen granskas av riksdagens lagutskott, som äger att föreslå riksdagen beslut i anledning av ombudsmannens framställningar eller över vad utskottet har att anmärka emot hans förvaltning i speciella frågor eller i allmänhet. På detta sätt kan även ämbetsmäns förhållande i särskilda fall, mot vilka anmärkning blivit hos justitieombudsmannen gjord, komma

under debatt och leda till uttalanden av gillande eller ogillande inom riksdagen.

År 1915 fråntogs justitieombudsmannen befattningen med militär-väsendet och överlämnades riksdagens tillsyn i denna del åt en särskild *militieombudsman* jämte ställföreträdare. Denne har tillsyn över lagars och författningars efterlevnad i vad de skola tillämpas vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medlen. Däri ingå således också officerskårerna. För militieombudsmannen gälla i övrigt enahanda bestämmelser som för justitieombudsmannen.

Bakom dessa institutioner ligger en stor tanke. Erfarenheten har ock visat, att ämbetet haft sin betydelse såsom en hotelse mot flagranta överträdelser av ämbetsmannaplikten och en utväg för var och en att få rättshjälp mot sådana överträdelser. När det emellertid gäller en allmänt omfattad byråkratisk anda och ett partitagande i ämbetsutövningen till förmån för personliga politiska åsikter och sympatier, då har ämbetets ingripande varit i lyckligaste fall nyckfullt, merendels framträtt tämligen matt och vanmäktigt och oftast alldeles uteblivit. Särskilt gäller detta ingripande mot ämbetsåtgärder, som bereda en allmän osäkerhet för medborgerliga rättigheter.

Anledningarna därtill äro enligt min uppfattning denne förtroendemans vanskliga ställning. Valet sker endast för ett år i sänder och valmännen representera olika uppfattningar just inom de områden där ämbetet skall hava sin verksamhet. Första kammarens majoritet är på grund av kammarens konstitution väsentligen en representation för de byråkratiska och plutokratiska intressena. Om ämbetet med kraft går fram för sin uppgift såsom väktare för de folkliga åskådningssätten och de medborgerliga rättigheterna, äventyrar han att varje år få ett halvt misstroendevotum vid valet eller genom en slump bliva avsatt. Detta är icke någon grundval ägnad att uppbära och möjliggöra den självständighet och fasthet, som ämbetet framför allt fordrar av sin innehavare.

Men även från en annan sida hotas och bemästras ämbetet av just dem, som skulle stå under dess uppsikt. Det är ytterst domstolarna som genom sina utslag sitta till doms över ombudsmannens uppfattning. Även domarena äro ämbetsmän och uppfostrade i deras skola. De kunna icke fullt frigöra sig från lärdomarna och allra minst från politiska lidelser. En vanlig företeelse är det stora overseende, varmed domstolarna pläga bedöma åtal mot andra ämbetsmän för en så svår förseelse som intrång på de medborgerliga rättigheterna. Däremot äro

domarna särdeles stränga mot enskildas frihetssträvanden, när de tangera författningarna och den byråkratiska andan i desamma. Därav följer, att justitieombudsmannen för att ej äventyra ämbetets anseende såsom det kallas, anser sig tvungen att eftersinna, icke så mycket hur han ser själva saken, utan hur han tror att domstolarna möjligen skola betrakta den enligt det åskådningssätt, som är förhärskande i ämbetsmannakretsar. Han anser sig icke få äventyra för mycket, att hans åtal bliva ogillade av domstolarna. Ombudsmannen själv tages för övrigt nästan alltid ur ämbetsmannakretsar och det kan då ej undvikas, att han själv mången gång till sitt nya ämbete medför något av uppfattningarna bland de senare.

Med allt detta sammanhänger en påtaglig obenägenhet hos ämbetet att ej giva tillräckliga skäl för sitt avböjande av ett påkallat ingripande även uti principiella frågor av stor vikt. Likaledes kan anmärkas, att ombudsmannen oftast avvaktar angivelser och mera sällan av eget initiativ ingriper på grund av förhållanden, som annorledes kommit till allmänhetens kännedom. Ombudsmannens föreskrivna initiativ i lagstiftningens eller den allmänna välfärdens intresse ha oftast varit mycket torftiga.

En omständighet, som också är ägnad att minska ämbetets betydelse, är det äventyr av rekonventionsansvar, som är förenat med en anmälan hos ombudsmannen. Angivaren kan åtalas av den angivne ämbetsmannen och då är det såsom erfarenheten stundom visar ingalunda säkert att den sålunda åtalade blir lika milt bedömd som en åtalad ämbetsman. Själv är han också underkastad vanligt rekonventionsansvar, vilket kan utsätta honom för äventyr hos förtörnade domstolar.

Dessa brister utdöma emellertid icke ämbetet såsom sådant. De borde endast om möjligt avhjälpas för att göra ämbetet effektivare. Förslag har en gång väckts av mig, att ombudsmannen skulle utses av andra kammaren och att rekonventionstalan på grund av anmälan hos justitieombudsmannen ej skulle kunna företagas utan dennes tillstånd. Svårare blir frågan om domstolarnas utslag. Detta sammanhänger med funktionarismens problem i allmänhet.

Pressen.

Man brukar kalla tidningspressen för den tredje statsmakten. Ordningsföljden kan göra detsamma. Visst är, att den är en av de fem statsmakterna och i vissa avseenden utan all fråga den mäktigaste. Den utgör en huvudlänk i det parlamentariska systemet.

Pressens betydelse är icke blott att den i en jäktad tid fyller den mera neutrala uppgiften att giva den stora allmänheten dagsnyheter om allt och alla. I detta avseende är dess gagn obestridligt. Men pressen behärskar dessutom suveränt det *politiska upplysningsarbetet*. I stort hämtar allmänheten sin politiska uppfattning och sociala etik ur den tidning de läsa. De egna intressena och sunda förnuftet tävla visserligen med tidningen om inflytandet över dess läsare. Men tidningens dagliga tryck avgår dock i vanliga fall med seger över alla majoritetsmänniskor.

Denna pressens myndighet har också givit den en särskild praktisk politisk uppgift av överväldigande betydelse. Det parlamentariska systemet har hitintills skänkt demokratien två huvudsaker: den allmänna rösträtten och den allmänna värnplikten. Den senare är ett påfund från demokratiens vedersakare och påtvunget den under demokratiska förespeglingar och med åberopande av dess nödvändighet med hänsyn till genomförandet på andra håll. Mobiliseringen av de värnpliktige sker efter en obönhörlig plan genom militärbefälet, som sedan övertager deras fostran i militärväsendet och dess anda.

Den allmänna rösträtten åter har demokratien, under motstånd från den allmänna värnpliktens tillskyndare, tillkämpat sig själv. Men även *den allmänna rösträtten* är en stor apparat, som måste sättas i gång. Denna *mobilisering* är ockuperad av olika partiorganisationer och deras redskap är partipressen. Det är tidningarna som driva fram valmännen, giva dem upplysningar, råd och befallningar, vart de skola gå, vad de skola tänka, och vad de skola göra. De släppa icke heller sina disciplar efter valet utan hålla dem under noga bevakning och partifostran även i fortsättningen. De skydda dem mot bekantskap med sanningar, som synas olägliga för tidningen eller partiet och äventyra ett eget rebelliskt tänkande hos läsekretsen.

Någon förnuftig ordning för den allmänna rösträttens mobiliserande spåras ingenstädes. Statsmakten nästan förlorar sig i en allt uppslukande iver att organisera den allmänna värnplikten. Den har däremot veterligen intet hjärta alls för att den allmänna rösträtten, som till sin idé skall främja rätt och sanning, också beredes åtminstone några möjligheter därtill. Säkerligen är detta även för mycket begärt av ett så mekaniserat begrepp som en stat, uppbyggd på våldsinstinkter. Det är makten, slumpvis representerad av en person eller flera här och andra där, vaneföreställningar outrotligt fostrade av partipressen och dylikt som arrangera allmän rösträtt till ett vilt slagsmål, där som sagt osanningen, självförhåvelsen och auktoritetsdyrkan bliva förnämliga

fälttecken. Ett eldorado för fostrandet av ofria majoriteter och ett inferno för all redbar längtan i vilja och handling mot ljuset.

Man kan verkligen ännu i dag ofta vara i åtskilligt nästan frestad att med Ferdinand Lasalle utbrista:

»Jag tvekar ej att med själen uppfylld av sorg säga er: om icke en fullständig ombildning av vår press kommer till stånd, om denna tidningspest får lov att rasa ännu ett halvt århundrade, skall vårt folk i grund fördärvas och ödeläggas. Ni måste förstå, att, när tusende tidningsskrivare, dessa vårt folks nutida lärare, med hundratusen stämmor dagligen inpränta hos folket sin dumma okunnighet, sin samvetslöshet, sitt eunuckhat till allt sant och stort i politik, konst och vetenskap, så verkar detta gift på folket, som griper därefter med tillit och hopp att därav vinna andlig styrka, och då måste denna folkanda gå under, vore den än tre gånger så härlig, som den är. Icke jordens mest begåvade folk, icke grekerna skulle ha överlevat en sådan press.»

Emellertid överleva folken i alla fall vad som helst. »Den eviga elden, som efter en lika evig lag tändes, slocknar och åter tändes», såsom Heraklit uttryckte det, flammar upp oavslutligt trots allt. Maktorganisationer förgå, men de grundsanningar, som möjliggöra även andra livsytringar, bestå.

Pressens liv är icke enskilda individers skapelse. Pressens arbetare äro varken bättre eller sämre än vi andra. Även för dem gäller analogivis Ciceros yttrande om en institution ur hans tid: »senatorerna äro förträffliga människor, men senaten är ett odjur». Pressens förvillelser äro även de en yttring av det politiska systemet, som premierar det dåliga inom oss och nedtrampar den redliga viljan.

Pressen är med andra ord en perfekt *produkt av parlamentarismen* i dess nuvarande utveckling. Även här är det monarkismen och dess livsluft servilismen, som med så stor framgång hålles vid makt. Även här blir resultatet skapandet av en majoritet så beskaffad, att den lånar sig till undertryckande av självständigt själsliv hos individen och förvandlar honom till en ringaktad partidocka. Även här är det en eller flera vad man kallar ledare, uppfutna genom duglighet, tillfälligheter eller anpassning på majoritetsvägens bölja, vilkas privata uppfattningar, skrudade i majoritetsviljans teaterkostym, skall vara lag för alla. Även här gäller det, att någon demokrati bestås allra minst för partivänner. Deras själsliv marteras till döds, om det tillåter sig att existera i och genom sig självt. Levande behov att omsätta egna erfarenheter och därpå uppbyggda övertygelser i gagn för det allmänna bästa betraktas i längden som olägliga för ledningarna och deras prestige samt bliva därför förhånade, förvanskade, motade, ihjältigna, bojkottade.

Ingen får vara den han är utan endast vad andra i eget intresse

tanklöst vilja göra honom till. På detta sätt lönar det sig knappast att människorna lägga sig till med någon god vilja, ty de förhindras genast att göra nyttigt bruk av densamma.

Man kan därför knappast tänka sig något förkastligare, *för medborgerlig frihet farligare monopol än det som slumpvis utan befogenhet förlänas en person genom redaktörsskap* för en spridd, ledande tidning. Denna person kan göra mycket gott, om han är upplyst och karaktärsbegåvad. Men även om detta är fallet, tillåtes det knappast av det politiska systemet. Denne man fattar merendels sin uppgift bland annat vara, att med alla medel göra andra partier och i all synnerhet allt särtänkande i hans eget parti omöjliga eller betydelselösa i läsekretsens ögon. Dagligen inpräntar redaktionen på olika vägar hos tiotusentals läsare sina egna privata meningar och deras förträfflighet samt sin ovilja mot andras. De angripna, som dock ha lika medborgarskap och människovärde som redaktören, stå rättslösa inför detta otroliga av samhällsordningen tolererade tyranni.

På dylik oavlätlig misshandel kan man ju försöka svara någon gång med ett genmäle. Men man får ändå inte sista ordet, och vanligen införes genmälet också på ett mindervärdigt sätt såsom ett bevis för tidningens förakt för detsamma och önskan att det skall väcka minsta uppmärksamhet. Ofta vägras plats helt och hållet, vilket särskilt är fallet, ifall det insända uppenbarligen innefattar en nedgörande kritik av tidningens handlingssätt. Är inlagan svag mottages den hellre, ty den ägnar sig då bättre för ytterligare belackande.

Det värsta är emellertid den förvildning i allmänhetens upplysning, som uppkommer genom en dylik diktatur. I allmänhet kan man säga att partipressens politiska gärning är ett oavlätligt massmördande av individernas andliga liv, av gemenskapen dem emellan, av den i naturen inplantade förmågan till det goda hos dem alla.

Det är icke sed att med samvetsgrannhet låta motsidans syn på saken riktigt återgivas. Tvärtom vimla partitidningarna av referat, där bisaker framhållas såsom huvudsaker, under det att de senare censureras. Uttryck och stämningar uttagas ur sammanhanget för att särskilt beläckas under det att den röda tråden, tankegången, hålles borta från läsekretsens kännedom. De politiska intressena uppgå icke helt i hängivenhet för realiteterna, utan äro lika mycket, ofta mera, inriktade på det egna partiets och dess auktoriteters upphöjelse »per fas et nefas».

Polemiken mellan tidningar pågår från bägge sidorna endast i deras egen tidning. Den ena tidningens läsare får endast höra den tidningens utläggningar och förvanskningar och den andra tidningens

läsare endast den andras. Vilket förstånd på själva saken skall på detta sätt kunna bibringas medborgarne, och hur splittras de icke i tvedräkt. Man kan icke tänka sig ett oförnuftigare system.

Med detta sammanhänger en annan tendens. I partipolitiken gäller det som sagt att ligga över och vara först. Sakfrågorna och upplysningen lida oerhört härunder. En viktig fråga, som alla borde intressera sig för, ihjältiges ofta av de tidningar, som icke notificeras därom åtminstone samtidigt med andra. Intresset blir också beroende av genom vilken notisförmedlare saken framförts, om det är en institution ur den egna kretsen eller icke, om denna är gammal eller ny, om den är allmänt anlitad eller obetydlig.

Naturligtvis återspeglar pressen också känsligt partilivets sorteringar av dagsfrågorna efter de kretsar eller personer, som framträda såsom talsmän för desamma. Är det någon ur den egna trängre kretsen blir reklamen lätt ofantlig. Även de obetydligaste saker svälla i spalterna och rubrikerna, under det andra strävanden, även då de äro verkligt behjärtansvärda, mera sällan få något förord, utan på sin höjd ett litet ofta vilseledande återgivande eller ock förtigas. Detta är en följd av systemet och konkurrensen om anseendet och valmännen. Vad den ena gör anser den andra sig behöva parera på samma sätt.

Uppmärksammade stridsfrågor för dagen ligga det däremot i tidningarnas uppgift att på alla håll upptaga till behandling. De stridandes generalstaber behandla varandra med en viss honnör och måste iakttaga en viss humanitet i krigföringen under erkännande av varandras rätt såsom krigförande parter. Om däremot inom de egna leden förnimmas kritiska röster mot krigsledningens planer och metoder, betraktas de som rebeller och få summarisk behandling vid någon sammankallad ståndsrätt. Företrädesvis gäller detta dock mest om framförandet av vad dagspolitiken kallar utopier, av krav på fred mellan människorna, grundade på mera slutgiltiga förnuftiga lösningar. Dylika meningar möta tystnad eller motstånd hos andra partier, men fiendskap hos de egna. Ingenting anses av generalstaberna och monarkismen inom partierna otillbörligare än detta.

Vad ovan sagts gäller företrädesvis större ledande tidningar. Den press, som under bekymmer kommer till för att bereda nya tankar eller minoritetsmeningar något skydd, hava mera sinne för och rätt till objektivitet och idealitet. Men i samma mån de växa, kommer förvandlingen. Engagera de sig från början såsom målsmän icke för en bestämd sak utan för en ny riktning inom ett parti och sålunda vilja framträda såsom partitidning, slå de nästan från början in på enahanda

metoder. Man har ej lärt sig något annat av den äldre generationen och systemet fordrar det. Från fäder har det kommit, till söner skall det gå, heter det. Så ock i detta fall.

Ovan har framhållits några verkningar av pressens beroende av partiväsendet i dess nuvarande skick. Det är även andra faktorer, som skapa ytterligare beroende till pressens olycka.

Pressen är sålunda *bunden av auktoriteterna*, den slår vakt om monarkismen och oligarkierna inom partilivet, den censurerar och beivrar kätterier och nyheter och ser ned på det enkla folkets sociala bemödanden, när de ej framträda som massaktioner. Allt är även här inrättat för att till det yttersta hindra allt obefordrat och ungt i tiden att bryta sig fram och göra sin stämma hörd. Denna sida av saken skildras förträffligt av den svenske jordbruksaposteln Rösjö i hans bok *Revolt*. Han skriver:

»Pressen är en av vår tids märkligaste företeelser. Den har en jättes makt och ett barns svaghet. Den har icke rent bröd i påsen. Den återgiver, har inga initiativ, nyskapar icke, den drives icke främst av besjälighet, är icke äkta nog i sin mening, icke stor nog i sin syn. Därför blir dess väldiga makt icke till full välsignelse. Pressen följer alltid slaviskt principer, som råkat tränga sig fram till bestämmandet över kulturarbetet och civilisationsriktningen och driver alltför dessa allt fastare in såsom hela folkets begrepp. Den är icke nog vaken för kritik, som gisslar allfarvägarna, icke nog rask och säker resonnansbotten för idéer, som födas här och där, då eller då, och verkar därför så ofta förkvävande på vad stort som vill bryta sig fram ur dunklet. Endels reser den sig tvärtemot, endels kryssar den försiktigt omkring, endast refererande. Först långt sedan nya krafter kämpat sin blodskamp ensamma och lyckats slå allmän vaneåskådning under fötterna, resa sitt huvud under en makt, som verkligen visat sig obetvinglig, först då kommer pressen bitvis med. Den kommer nästan alltid efter. *Endast om det är från mycket auktoritativt håll, som nya trumpeter höjas, bugar den sig redan i förstone, oberoende av om det är något vidare innehåll i tonerna. Ty den är synnerligen auktoritetssjuk.* Och när nya läror, trots dess motstånd segra, är det också alltför ofta blott av hänsyn till den nyuppståndna solens auktoritet i stället för av verklig inre känsla eller övertygelse, som den går med. Det underliga är rådande, att pressen regerar människorna, men ändå nästan alltid själv kommer efter. Den regerar tiden genom sina stöpningar eller på sin höjd ompackningar av det som är, vare sig det nu gäller stort eller smått. Men nya riktningar måste födas utanför dess byråer, nya viljor måste blöda och dö och åter leva och blöda för att så slutligen även besegra det offentliga ordet, allstyret. När något är gjort, är pressen avgjort framme med sin axel. Pressen kommer nästan alltid efter. När den omsider fått hand om de nya nödvändigheterna, driver den dessa och endast dessa i givet spår, och först efter gränslösa strider är den mogen att bestiga ännu ett nytt trappsteg och följa med. *Pressen är främst en press, en pression, ett tryck, ett tvång genom att hålla folket kvar var den själv är.»*

Vid sidan av detta beroende av politiken och auktoriteterna komma även åtskilliga andra band, som göra det omöjligt för pressen att vara god och ädel.

Det främsta av detta är *beroendet av det ekonomiska*. De kapitalstarka samhällsåskådningarna få ett ofantligt övertag över pressen och därmed också i dess agitation för att fänga allmänheten. De ha lättare att starta de kostsamma tidningsföretagen och göra dessa tilldragande för publiken genom utstyrsel och textinnehåll. De stora affärsföretagen och deras sammanslutningar i politik och affärer grunda själva tidningar eller köpa sig in i redan bestående. Pressen är därför synnerligen *industrialiserad* i flera länder och således även oförmögen att föra de andliga värdenas talan mot materialiseringen.

En inkomstkälla, numera oundgänglig för en tidnings ekonomiska bestånd, är vidare *annonserna*. Jakt efter annonser blir ofta för en tidning en viktigare uppgift än ett strävande efter rättsinnighet. För detta ändamål måste tidningen i sin politik taga hänsyn till annonsörerna. Dessa bestå mest av människor, som försjunkit i tidens ekonomiska eggelser och de hava en inplantad tro att andliga värden skola rubba deras cirklar. Ju krassare materialistisk en tidning kan hålla sig, ju mera tillit hysa annonsörer för densamma, på samma gång de veta att de där träffa den köpstarkaste publiken. Vissa tidningar kunna häremot ännu lita till förmånen av gammal tradition att annonsera i den.

Annonsväsendet innefattar därför ett ytterligare övertag för den kapitalstarka pressen över de kapitalfattiga samhällsåskådningarna. Nu börja annonserna rycka fram både före och in i själva texten. Den senare kan ej lugnt få läsas i sitt sammanhang utan slingrar sig ömt i krumbukter kring de pösande annonstavlorna, ett tidsenligt uttryck för tidningens dyrkan av annonsörens betalningsförmåga.

Slutligen kommer också ett visst *beroende av prenumeranterna och den övriga läsekretsen*. En tidning har uppfostrat sin publik till en ensidig åskådning. Merendels har tidningen uppstått för att tjäna en idé. Men med tiden och i den mån den går framåt förvandlas den under inflytande av ovannämnda förhållanden alltmera till en affär rätt och slätt. Det är då vanskligt att rubba läsekretsens föreställningssätt genom någon ny kurs.

Under alla dessa omständigheter blir också den allmänna rösträtten lätt ett medel till förtryck. Massorna uppfostras aldrig till rättsinne och förmåga att tänka själva. Politiken utmynnar i en kamp om våldet över dem. I denna kamp är behärskandet av tidningsredaktionerna

det viktigaste. De äro måhända tidens farligaste och mest odemokratiska företeelser.

Ovannämnda erinringar *gälla alla ledande partier*. Formerna kunna visserligen förete någon differentiering. I svenska tidningar kan man konstatera hurusom högertidningarna och de socialdemokratiska tidningarna mera öppet och hänsynslöst falla offer för det politiska systemet. De liberala tidningarna hava onekligen mera eleganta metoder, men resultaten uppnås genom dem lika fullständigt. Även de lyckas förträffligt, att, sin plikt likmätigt, nedtrycka folkets andliga liv och knäsetta gudlösheten vid makten.

*

Det kan synas hopplöst att omskapa dessa förhållanden. Men det permanenta »skället» i tidningarna måste dock någon gång få veder sakare. Här måste bliva en ändring, om icke all kultur skall gå under. Det sammanhänger dock med det hela. Tålmod är medlet och under långa tider får man vara glad över varje liten vinning.

En framställning om pressens reformering väcktes av mig i svenska riksdagen år 1910. Därom yttrade andra kammarens utskott enhälligt bland annat följande:

»Utskottet delar till fullo motionärens uppfattning om tidningspressens utomordentliga betydelse i det nutida samhällslivet. Det sätt varpå ett lands tidningspress fullgör sin uppgift, är utan tvivel i mycket hög grad bestämmande å folkets uppföstran i etiskt och politiskt hänseende.

Att åtskilliga, delvis djupgående brister vidlåda tidningspressens verksamhet i vårt som i andra länder, torde svårligen kunna bestridas. Sålunda synes det å det politiska området, vilket ju närmast utgör föremål för motionärens framställning, påfallande, huru obenägna tidningar i allmänhet äro att gent emot motsatta åskådningar visa tillbörlig rättvisa. Förvrängningar och förvanskningar av gjorda uttalanden förekomma i stor utsträckning, och exempel saknas icke, att inkommande genmälen undertryckas. Bevekelsegrunderna hos företrädarna för en motsatt åskådning misstänkliggöras och smutskastas ofta på ett ansvarslöst sätt, och polemiken mellan skilda pressorgan föres ej sällan i en ton, som verkar demoraliserande och förråande å läsekretsen. Synnerligast vid tiden för politiska val, då motsatserna mellan de olika partiåskådningarna skärpas, framträda de nu antydda missförhållandena i en bjärt dager.»

Detta uttalande biträdades av andra kammaren utan någon framförd meningsskiljaktighet, men något annat resultat vanns den gången icke mer än den, att uppmärksamheten riktades på saken.

Det första uppslaget måste vara att ställa *saken under debatt*, och vinna erkännande, att här verkligen föreligger *en fråga, som förtjänar diskuteras*. Redan en sådan opinion kan verka mycket gott. Många

våld blir frivilligt uraktlåtet och mången rättsinnig handling blir däri-genom av fri vilja begången.

Ur en sådan miljö kan sedan steg för steg läggas grund även till en ny definitiv ordning. Man kan begynna att skapa ankarfästen för en spirande god anda, som bör utvecklas till sedvänja. Konstitutionen i dess olika grenar bör få någon föreställning även om tillvaron av morallagar, goda sedvänjor och humant uppträdande. Människan är, som sagt, lättledd och kan taga intryck av sin goda sida likaväl som av sin onda blott samhällsordningen tillåter det och uppmuntrar därtill. För det högviktiga tidningsmannayrket borde såsom för andra yrken fordras *någon utbildning*, där humanitetens principer icke borde tillmätas det minsta utrymme.

Samma ändamål befordras genom en *pressorganisation*, som består sig med någon skaplig kåranda. Därtill hör en *hedersdomstol*, vars ut-talanden kunna bli mycket värdefullare än juridiska domfällanden. År 1910 i svenska riksdagen framkastades även förslag härom.

Nu har nyligen vissa tidningsorganisationer inom svenska huvud-staden förenat sig om inrättandet försöksvis under två år av en pressens hedersdomstol kallad pressens opinionsnämnd. Denna skall upptaga till bedömande bland annat så kallade publikationsmål, varmed förstås »mål som angår påstående att i tidning förekommit framställning, vars offent-liggörande står i strid med hederns fordringar eller eljest ur syn-punkten av pressens anseende icke bör lämnas opåttalt». En sådan heders-domstol bör emellertid inrättas för hela pressen, obligatoriskt genom lagstiftningens försorg och allt göras för att den i en förhärdad tid även må komma i flitigt bruk. Detta kan bli vishetens begynnelse.

En annan sak, som måste redan nu upptagas, är stadgandet av en *publikationsskyldighet* för pressen. Dess publikationsrätt bör motsvaras av någon skyldighet. Endast på förpliktelser kunna behörigen uppbyggas rättigheter. Den svenska författningen har velat att tryckfriheten skall vara en av dess hörnstenar men den har förbisett att denna frihet, av-sedd att sprida allmän upplysning, sedermera utnyttjas för att skapa ett motsatt resultat. När författningen tillåter tidningar att utkomma och skriva utan censur, får den se till att dessa icke i stället själva införa den våldigaste censur genom att indela människorna i intressegrupper, som icke få någon annan upplysning än en viss particensur tillåter. Varje medarbetare i en tidning är på samma gång en självskriven utövare av censur på andra utan befogenhet, kontroll eller upplysning om sina för-pliktelser.

Det elementäraste skydd för samfundsandan och medborgarna, som

statsmakten här bör skapa, är *rätten till genmäle*. I en del länders presslagstiftning förekommer stadgande härom, i den franska kallad »Droit de réponse» och i den tyska »Berichtigungsrecht». I Norge är underlåtenhet att intaga genmäle, såvitt rör faktiska förhållanden, till och med belagt med straff i strafflagen. Rätten till genmäle förvägras för närvarande ofta uti alla svenska partiets tidningar, mest dock när det gäller medlem inom samma parti. Naturligtvis måste en dylik rätt till genmäle begränsas till ett rimligt omfång. Å andra sidan bör tidningen ha skyldighet att bereda ett intaget genmäle en anständig behandling, vilket också ofta underlåtes.

Ännu viktigare är naturligtvis att komma till livs partilivets verkan att genom partitidningarna *uppdela allmänheten uti intressesfärer*, där vardera stormakten har ensam rätt att giva allmänheten dålig politisk uppföstran efter sitt system. Frågan är med andra ord, hur allmänheten skall beredas objektiv kunskap om sanningen, om alla de synpunkter som med rätt kunna läggas på en fråga och hur denna tar sig ut i human belysning.

Redan förut har omnämnts det försök, som gjorts i detta avseende i vissa nordamerikanska stater i samband med införande av folkomröstning. Detta problem kan synas olösligt för närvarande. Men så vitt pressen angår, synes dock, utöver skyldigheten att införa genmälen, även något kunna nu göras för att stimulera *en allmännare publikations-skyldighet* i nyssnämnda syfte. Sålunda bör i presslagstiftningen kunna stadgas en allmän plikt för pressen i detta avseende med närmare specificering av grundsatseraa. Vid varje koncession för utgivande av en tidning bör detta stadgande inflyta såsom en betingelse. För att emellertid pressens frihet ej skall äventyras, bör beivrande endast kunna ske genom hänvändelse till hedersdomstolen, som bör äga att upptaga dylika frågor till behandling på anmälan eller av eget initiativ. Domstolen bör ock kunna förordna om sitt utslags publicerande i vederbörande tidning, vartill statsmakten i detta fall bör lämna sitt bistånd.

Vidare bör varje tidning hava skyldighet att hålla *en spalt öppen för allmänheten* med viss skäligh begränsning naturligtvis beträffande innehållet och omfånget. Det upplåtna utrymmet måste vara proportionerligt efter tidningens storlek och resurser. Spalten bör vara förbehållen ämnen av politiskt eller allmänt etiskt innehåll och där må vem som helst säga sin uppriktiga mening med företrädesrätt för personer, som förfäktat andra meningar än tidningen.

Ett huvudsakligt kapitel är den ekonomiska sidan, varmed sammanhänger frågan om *äganderätten till pressen*. Man kommer på detta

område icke långt utan andra ekonomiska omdaningar. Att en tidning äges av en enskild person, eventuellt såsom ägare av en aktiemajoritet och att tidningen sedan från en sådan ägare kan gå i arv eller i köp såsom en vanlig vara, är naturligtvis ofta ett synnerligt missförhållande. Att ett partis alla tidningar äges av partiet såsom sådant är, såsom jag numera inser, också en föga lycklig händelse, då därigenom partiet stagnerar och den andliga friheten inom detsamma hotar att kunna alldeles gå under. Genom särskilda bestämmelser för tidningsbolag eller annorledes skulle något kanske kunna åtgöras. Men i det stora hela stå vi ännu tämligen handfallna. Saken må lämpligen mogna till dess opinionen blir mera mottaglig för denna saks betydelse.

Emellertid är det en förberedelse, som lämpligen kan vidtagas. När ett område av samhällslivet skall göras till föremål för statsmaktens särskilda uppmärksamhet, brukar man börja kartlägga det och undersöka dess olika omständigheter. Av största intresse vore att få en enquête över *pressens levnadsförhållanden i landet*, dess olika ägare, dess skiftande organisation, förhållandet mellan redaktion och styrelse, dess partifärg och spridning, med flera saker. På grundval av en sådan utredning kan man lättare skapa sig ett omdöme om vad som kan åtgöras.

En detalj till synes oviktig, men dock med åtskillig principiell innebörd förtjänar redan nu uppmärksammas. Det är *avskaffandet av tidningarnes söndagsnummer*. Ett förbud däremot bör ingå i den lagstiftning, som påbjuder söndagsvila. Allmänheten behöver åtminstone en veckodag på sig från den politiska inpiskningen och allt mångläseriet i pressens numera vidlyftiga upplagor. Ett dylikt tidningsläsande berövar allmänheten också tid, lust och krafter att läsa gedigna böcker. Söndagen bör i och för allmänhetens politiska uppfostran få vara ägnad en sådan eftertanke. Det är karakteristiskt att i en befallningshavandes ämbetsberättelse står följande: »Tidningsläsningen har tilltagit högst betydligt och mer undanträngt sockenbibliotekens verksamhet.» Redaktions- och sätteripersonalen tillförsäkras också härigenom bättre en hel veckodags ledighet.

Söndagsnumren äro slutligen ägnade att bereda de kapitalstarka företagen ett övertag över de svagare. Söndagsnumren äro en nyare tids uppfinning av vissa stora tidningar, uteslutande i syfte att konkurrera ihjäl medtävlare. Då en tidning började härmed måste andra så mycket som möjligt följa efter. På en kongress rörande söndagsvila, som hölls i Brüssel 1897, uttalades skarpt klander av representerer för olika länder över denna överhandtagande benägenhet. Sedan har vid flera tillfällen från skilda håll denna ordning blivit föremål för

gensagor. Här är ett tillfälle för lagstiftningen att redan nu ingripa för att i en ingalunda oviktig detalj skydda samhällsordningen, medborgarna och pressen själv mot pressanarkien.

Principiell sammanfattning.

Med den nu gjorda framställningen har jag velat framföra en mening om vad som brister i den europeiska samhällsordningen och således även i den svenska och vad som bör komma i stället. Denna mening kan sammanfattas på följande sätt.

Naturens lagar böra följas. Går man till dem så befinnes det, att människan är liksom allt levande en skapelse av solens livgivande värme och jordens bundna krafter. Hon är därför oåterkalleligen en sammanfattning av vad man brukar kalla goda och onda böjelser. Dessa sidor av hennes väsen framlockas eller hållas tillbaka, i den mån hon är genomträngd av självansvaret eller icke. Denna högsta fullkomlighet giver näring åt de goda krafterna, dess frånvaro betecknar en ökenvandring i det jordbundna.

Möjlighet för flertalet människor att utveckla självansvarets gåva, nedlagd hos dem alla, beror övervägande av de yttre påfrestningarna och föredömena. Summan av denna miljö kallas för *samhällsordningen*.

Samhällsordningen kan giva högsta priset åt den andliga friheten, de soliga värdena. Den skapar därmed ett fruktbarare grepp även på materien och de ur den framgångna ekonomiska hjälpmedlen. Den fordrar av förmågorna att de ödmjukt arbeta i det tysta utan att räkna människorna, om de äro tillräckligt många för att vara mäktiga. Den uppfostrar alla, deltagar i allas lidanden och älskar alla. En sådan ordning lägger största vikt vid egna förpliktelser och andras rättigheter.

Samhällsordningen kan även sätta de materiella värdena främst. Den förlorar därigenom greppet på de andliga faktorerna, enär »endast anden gör levande». Den premierar maktinstinkter och låter dem fritt organisera sig för att slå till, kuva och söka sitt eget. Den förslavar människorna, utrotar deras karaktär och dyrkar framgången på andras bekostnad. Ett sådant system verkar företrädesvis för egna rättigheter och andras förpliktelser.

Europas folk hava uppkommit av invandrande stammar, som, drivna av olika anledningar från sina hemvister, ständigt sökt nya eller vidgade boplatser. De hava släkte efter släkte härdats i rövartåg och allt slags våld såväl vid inträngandet som under den fortsatta kampen med urinvånarna samt de inbördes aldrig slutade striderna om bytet

och fördelarna. De samhällsordningar, som uppvuxit ur dylika situationer, hava präglats av desamma. Det har varit ett oavlåtligt organiserande av makt utan självansvar och av majoritetssiffror utan hänsyn till minoritetstalen.

Detta rörliga liv med dess ständiga behov av materiella maktmedel och många tillgångar till hav, skogar, berg och åkerjord skapade på samma gång ett släkte, uppfyllt av företagsamhet och uppfinningsförmåga. Det besegrade till och med naturkrafterna. Ur de europeiska aktionerna framgingo de tekniska uppfinningarna, ångans och elektricitetens frigörelse, organisationer av auktoriteter för massornas bevingande, feodalismen, industrialismen, den allmänna värnplikten och många andra dylika företeelser.

Man skulle kunna tro att på detta sätt skulle den andliga kulturen gå under. Den gjorde det också i samhällsordningarna. Men den levde i stället sitt eget liv vid sidan av desamma. Den kultur, som består i personlighetens utveckling, har burit kanske sina yppersta frukter även inom denna världsdel. Det ständiga våldet tvang individer, samfund, klasser, ja ett samlat folk till ett motvärn, som fördjupade de andliga värdena i samma mån våldet var omätligt. De stenade, brände, korsfäste sanningsvittnena, de ensam grubblande männen och kvinnorna, bildstormare, resningar mot auktoriteter och deras läror, uppror av politiskt och ekonomiskt undertryckta, allt detta har skapat det bästa av kännande, tänkande och handlande, som kan uppvisas. Detta är den verkliga europeiska kulturen, en minoritetskultur, som lyser genom tiderna. I mörk motsats härtill stå de officiella europeiska samhällsordningarna, representerande en makt- och majoritetskultur, som besudlad av blod, övergrepp och försummelser med fasa skall minnas i historien.

De gamla *asiatiska kulturfolken*, som stannat kvar på sina boningsplatser, blevo icke på samma sätt gripna av vandringsfolkens ävlan. Vanskligheter både utåt och inåt saknades visserligen icke. De försjönko dock mer i begrundande samt skapade åt sig en materiell kultur, byggd på jord och arbete, samt en andlig, utmynnande i personlighetens utveckling till en god människa. Uppfostrans främsta uppgift blev inplantandet av etiska grundsatser i levernet. Folket lärdes att lojalt styra sig självt utan härskaror av ämbetsmän och lagar.

Denna österlandets civilisation måste å andra sidan bliva mera passiv och mindre rik på omväxling än västerlandets. Den undgick industrialismens och militarismens olyckor men nådde ej fram till herraväldet över naturmakterna eller pejlandet av människosjälens djup.

Västerlandets drama har nu fått en värdig slutscen i världskriget, det högsta uttrycket för dess samhällsskick. Men nu kan det vara nog. Bladet måste vända sig. Vad skola vi då vänta av *den nya tid*, som åtminstone borde komma?

Ingen bör tveka därom längre. Vi behöva en sammansmältning mellan det värdefulla i västerns och österns samhällsordningar med ett starkt inslag tillika av den europeiska minoritetskulturen. Vi behöva en samhällsordning, där den immateriella kulturen, byggd på andlig frihet för alla, tillåtes att få sin vederbörliga plats vid sidan av den ekonomiska. Det är nödvändigt, att begreppen och de tusen småsakerna finna varandra. Allt detta och vad därmed äger sammanhang är av brådskande vikt jämväl för österns folk, innan »den vita olyckan» hunnit grumla även Asiens själ.

Detta betyder icke ett fördömande av makt i dess goda bemärkelse. Begåvningarna äro av naturen ofrånkomligt olika och den tekniska kunskapen, för närvarande förmögenhetens privilegium, skapar också ett företräde. Skillnaden blir, att förmågorna ställas anspråkslöst i allas tjänst, att den pockande maktlystnaden inom oss icke såsom nu flyter ovanpå utan sjunker till botten, att det blir utrymme för varje god vilja och för oss alla. Kardinalfelet med våra demokratiska ordningar är, att det viktigaste av allt eller skapandet av demokratiska människor icke intresserar dem.

En samhällsordning, inom vilken den andliga friheten är undertryckt, blir en själlös mekanisk massa, som brutalt sättes i gång för att stödja personer och partier. Får åter den andliga friheten komma till sin rätt, skall i stället utveckla sig ett organiskt, skiftande liv, som på ett fruktbart sätt uppbär och slår vakt om realiteter.

Den nödvändigaste offensiven.

Mången skall kanske tycka, att många påståenden uti den föregående framställningen äro förmätna eller obestyrkta. Gärna skall också medgivas att den på en och annan punkt kanske präglas av en något jagad stämning. Detta är i sådan händelse allenast ett utslag av den västerländska politikens uppfostran. Kanske ligger däri även något av den tyngd, som upplevelserna kvarlämnat. Skildringen är nämligen byggd på *erfarenhet*. För min del har jag varit i tillfälle att göra bekantskap med tillvarons vinklar och vrår på många skilda områden. Dessa rön hava skapat en kärlek till detaljerna, en verklig lidelse för desamma. Ur en sådan sinnesförfattning har framgått ett behov att

efter förmåga vara med att söka hjälpa dem tillbätta var för sig och sedan sammanföra de tusende rösterna till en vacker harmoni. Detta åskådningssätt utvecklades av mig hösten 1896 i den första *politiska trosbekännelsen* såsom ny riksdagsmaunakandidat på följande sätt:

»Min tro är, att samhällena utveckla sig mot ett högre mål, att ur de sociala striderna långsamt men säkert framgår rättvisans och sanningens successiva seger. Praktiskt sett kallas detta förverkligande av broderskapets idé, vilken framfördes i världen redan för nitton århundraden sedan i och genom kristendomens framträdande. De närmaste och för oss fattbaraste uppgifter, som detta stora mål pålägga oss, är att undanröja orsakerna till fattigdomen och dess sociala följsjukdomar, sätta trygga levnadsvillkor i stället för ovissa samt utbyta klassernas fientliga solidaritet gent emot varandra med allas gemensamma solidaritet för samhället. Detta synes mig vara i bästa mening samhällsbevarande.

Att i det politiska livet taga en sådan framtidssyn till ledstjärna är ingen död ståndpunkt, som faller för det ofta missbrukade fälttroget: praktisk politik. Ingen kan visserligen mer än jag skatta värdet av att kallblodigt räkna med sakliga förutsättningar och politiska möjligheter. Men genom att anlägga en synvidd som går utöver valperiodens tre år, ställer sig ofta frågan, om vad som är praktisk politik eller icke, i en annan fruktbarare belysning. Vidare får man mod att understundom även driva idealpolitik såsom nödvändig förberedelse och väckelse för framtida avgöranden. Och slutligen undvikes lättare frestelsen att avvika från den oeftergivliga betingelsen för ett framgångsrikt handlande, som heter: klara färger, öppna visir.»

För att följa ett sådant program gäller det att väcka uppmärksamhet och medkänsla för så många nödlidande småsaker som möjligt. En ensam person, som dessutom förfogar endast över mellanstunder, kan icke medhinna mera än en försvinnande bråkdelen. Men var och en kan bidra med några ansatser. Däremellan måste det komma till framryckningar på större fronter för många saker på en gång, det gäller deras ordnande i större grupper av organiskt liv. Även en dylik framryckning nödgas rätta sig efter terrängen samt ske än här och än där efter omständigheterna.

Det visar sig emellertid att en sådan fälttågsplan ej passar de existerande partierna. För att kunna stå fast vid densamma måste man gå ifrån det ena bakvattnet efter det andra. Från folkpartiet över liberala samlingspartiet genom vildarnes neutrala zon in i socialdemokratiska partiet och därifrån kanske vidare ut i det okända. Uti folkpartiet såsom ett förbisett minoritetsparti var en sådan politik gärna sedd. Men sedan detta parti måste offra sig för att bli en del uti de stora maktkonstellationerna efter västerländskt mönster, var det slut med möjligheterna. Inom konservativa partier är en dylik politik à priori utesluten. I vänsterpartier är den obekväm för ledningarna och slutar

med att även där bliva förbjuden, visserligen icke av de menige men av deras styrelser, följaktligen även av den officiella partipressen och då slutligen också av de ofria majoriteterna.

Alla dessa erfarenheter i stort och smått vid tusentals tillfällen utanför parlamentarismen och inom densamma kunna icke undgå att väcka eftertanke. När så världskriget kom, såsom en slutlig frukt av *den europeiska samhällsordningen*, så har det åtminstone för mig blivit definitivt uppenbart, vari denna ordnings brist ligger. Då gives det ingen annan möjlighet än att utflytta alla positioner och gå fram i bred offensiv mot denna samhällsordning själv. Den nuvarande parlamentarismen är meningslös och upplösande för karaktärerna. Bladet *måste* vändas och varje man i ledet vara på sin post.

Det gives inga vägar, på vilka det nya kan i ett slag bryta igenom. Man får finna sig i ett långsamt skyttegravskrig och nöja sig med att nedriva några av motståndets positioner här och där och i stället uppbygga egna förskansningar. Av den föregående framställningen framgår att enligt min uppfattning även på vår lilla nordfront nu måste begynnes en sådan framryckning. I en annan denna dag väckt motion har i korta drag tecknats de omvälvningar, som böra förestå i nationalitetsfrågorna och de ekonomiska intressekonflikterna. Denna framställning har sysslat med dessa tre och viktigaste huvuduppgifter för demokratiens förverkligande i våra sinnen. Det gäller att vinna en ny värld, att sammansmälta det riktiga i västerns och österns samhällsordningar och giva rum för demokratiska människor uti de demokratiska ordningarna.

De stora *ekonomiska problemen* vika alltjämt undan, intill dess det blir klart, att *den andliga friheten* också är en sak som ej kan uppskjutas till ett efteråt utan *måste samtidigt* stå skriven på fälttecknen.

För främjande, i vad på självansvaret ankommer, av en framryckning mot en sådan demokrati, som ovan sägs, har i förevarande framställning ifrågasatts huvudsakligen följande ändringar och tillägg till vår författning:

I. Beträffande folket.

- 1:o) Politisk rösträtt för kvinnor.
- 2:o) Allmän och lika rösträtt utan förmögenhetsstreck.
- 3:o) Upphävandet av första kammaren och den förmögenhetsgraderade kommunala röstskalan.

4:o) Folkstyrelsen vidgas till att omfatta icke blott valrätt utan även omedelbar beslutanderätt i viktiga frågor. Objektiv kunskap i det ämne, varöver skall beslutas, meddelas de röstande genom statens förmedling. De olika systemen för en sådan folkstyrelse undersökes. En kommission utsändes för att på platsen vinna erfarenheter om det i vissa Nordamerikanska stater införda systemet med initiativ, referendum och återkallelse av mandat.

5:o) Liksom de flesta andra sammanslutningar skola även permanenta politiska partier inregistreras för att få driva sin verksamhet. Registrering vägras om ej i partiets stadgar uttryckligen föreskrives att även i partiets eget inre liv skall tillämpas den andliga frihetens grundsatser. I detta avseende måste stadgarna innehålla dels att inom partiet skall råda yttrande-, tryck- och församlingsfrihet, valfrihet och demonstrationsfrihet och dels att val skola, när någon begär det, företagas proportionellt efter en av staten fastställd enkel valmetod. Vidare skola stadgarna innehålla att om partiet utser en så kallad ledare med åtföljande maktbefogenheter (en härskare, partimonark) — en åtgärd som samhället helst ser kunna undvikas — skall denne utses årligen och får ej fungera längre tid än tre år i rad men kan på lika sätt återväljas efter det sex år förflutit från det mandatet sist upphört.

Vägrad registrering på grund av underlåtenhet att införa dylika bestämmelser i stadgarna medför obehörighet att med laga verkan driva politisk verksamhet. Däremot förutsättes att när en sådan författning genomförts, kan man räkna med en sådan demokratisk anda, att tvångslagar för att genomföra, vad stadgarna i ovannämnda avseenden föreskriva, icke erfordras. Skulle dessa förväntningar väsentligen besvikas må man tilläventyrs gå till en sådan temporär tvångslagstiftning på grundvalen av ett omsorgsfullt skiljedomsförfarande; dock må någon stats inblandning aldrig ske i tillämpningen av stadgeföreskrifterna om förenämnda medborgerliga friheter. För tillfälliga partibildningar vid valtillfällen och dylikt gäller ej denna författning.

Denna partilivets magna charta inskrives i grundlagen med tillagt

förtydligande att annan föreskrift för registrering än de ovannämnda ej får äga rum.

6:o) En statstidskrift för politiska frågor utgives. Den skall till främjande av folkets politiska uppfostran lämna objektiv och allsidig kunskap i viktiga aktuella spörsmål. Grundlagen uppdrar grunddragen för organisationen av tidskriftens redigering och distribuering.

7:o) Medborgarnes karaktärsdanning och deras personligheters inre utveckling blir en samhällsangelägenhet. Grundlagen fastslår denna uppgift i dess huvuddrag, för såvitt den kan främjas genom uppfostran och undervisning. Efter särskilda anvisningar tillämpas sedan principen i undervisningsanstalterna och livet, i den mån förutsättningar därför erbjuda sig.

II. Beträffande riksdagen.

1:o) Riksdagen erhåller i utrikesärenden beslutanderätt i fråga om dels avhandlingar och förbund med främmande makter och dels viktigare avgöranden till avvärijandet av befarat angrepp och jämväl vid fredsslut. Uttrycket »börja krig» utgår ur grundlagen.

2:o) Riksdagen erhåller i utrikesärenden förhandlingsrätt med regeringen genom hemliga utskottets utvidgning till ett riksdagens utrikespolitiska utskott. Detta består av 24 medlemmar jämte suppleanter utsedda proportionellt efter kamrarnas, partiernas och olika partiriktningars röstetal.

3:o) Under tvåkammarssystemets bestånd välja kamrarna medlemmar i alla utskott och delegationer i proportion till antalet medlemmar i kamrarna.

4:o) Ett världsparlament blir en nödvändighet. Medlemmarna väljas i varje land av urväljarna själva. Grundlagen innehåller bestämmelser för de svenska valen.

5:o) Vad under I 5:o) ifrågasatts för kontrollerande av partiernas inre liv skall äga motsvarande tillämpning å deras avdelningar i riksdagen.

III. Beträffande regeringen (statsrådet).

1:o) Statsministerämbetet (statsrådsmonarken) upphäves och statsrådet ombildas till ett broderligt kollegium med föreskrivna ombyten av ordförande och vice ordförande, allt efter schweiziskt mönster.

2:o) Statsministerns rätt enligt praxis att faktiskt utse övriga statsråd avlägsnas under alla förhållanden. Statsråden utses alla genom val på bredaste demokratiska grundval, som omständigheterna medgiva, detta också efter schweizisk förebild. Om regeringens egenskap av partiregering gör det nödvändigt, må valet kunna ske av en partiförsamling från det eller de partier, som bilda ministären, men utvägar för universella val böra ock förefinnas. Proportionell hänsyn till olika meningsriktningar bör få göras gällande vid valet. Konungens nuvarande formella rätt att bekräfta eller förkasta statsministerns förslag, må, om den anses böra bibehållas, överflyttas på det förslag, som framgått efter den nu ifrågasatta valmetoden.

3:o) I konstitutionen bör genom lag eller praxis ingjutas den andan att regeringarna självständigt gå i spetsen med initiativ, som de anse nödiga och nyttiga, utan förklamande ängslan för representationen. Folkets representanter å sin sida gå samma raka väg utan ängslig underdånighet för regeringen. Endast på detta sätt kunna folk, parlament och regering bäst finna varandra.

4:o) Grundlagen ålägger statsrådets medlemmar att i orterna efter en viss plan träda i närmare beröring med ortsbefolkningen och lära känna dess bekymmer.

5:o) Kostymeringar för statsråden må icke tillåtas. Det tyranniska ordet regering utbytes framdeles i språkbruket mot statsråd, detta också enligt schweiziskt mönster. Titlar av excellenser och bärandet av uniformer och ordnar skola särskilt för dem upphöra.

IV. Beträffande den ärftliga regeringsmakten.

1:o) En ny tid kan icke förlikas med den gamla konungamakten. Denna senare bör överflyttas till historien.

2:o) Monarkismens biinstitutioner, hovet, gudsnådeskapet, konungaskapet över Wenden, adelskapet, ordensväsendet, paraduniformerna, det »nådiga» i författningarna, det »underdåniga» i inlagorna, det »kungliga» i titulaturerna, defileringskurerna, kanonskotten på födelsedagarna med flera dylika leksaker för de stora barnen i den europeiska barnkammaren kunna och böra åtminstone för svenska förhållanden i en ny tid undvaras. För demokratin är det gagneligt, kanske oundgängligt.

3:o) Statsrådseden och i all synnerhet dess löfte att »med liv och blod försvara det konungsliga väldet» avskaffas.

V. Beträffande tjänstemannakåren (statsfunktionarismen).

1:o) Ut i tjänstemannakårernas utbildning, den teoretiska såväl som den praktiska, bör såsom en väckelse särskilt ingå uppfostran och undervisning i humanitet, rättsmoral och socialt medvetande. Vägledning bör med andra ord givas icke blott om uppdragets formella befogenheter utan ock om dess mänskliga förpliktelser.

2:o) Den officiella rangskillnaden mellan ämbetsmän, tjänstemän och betjante upphör. För alla statsfunktionärer införes benämningen tjänstemän. Benämningar för vissa befattningar, som framhålla tjänsten såsom företrädesvis till för utövande av makt, regering, befallningar och fogdeskap borttagas.

3:o) Lägre tjänstemän skola enligt grundlag och sina instruktioner hava rätt och plikt att till överordnade eller direkt till regeringen anmäla sina iakttagelser i tjänsteutövningen av brister i författningarna och erfarenheter om önskemål inom de verksamhetsområden, som deras tjänster omfatta.

4:o) Tjänstemän i ledande ställning utses genom val av folket, där det lämpligen kan ske. Förslag, som dock kan frångås vid valet, upprättas först genom lika omröstning bland samtliga tjänstemän i verket. Även andra garantier för ett gott val och till skydd mot demagogi i sämre bemärkelse övervägas.

Landshövdingtjänsterna, om de böra bibehållas, tillsättas genom sådant valsätt, som nu ifrågasatts. Ett övervägande därav sker omedelbart.

5:o) Justitie- och militieombudsmännen böra helst utses av andra kammaren ensam och genom omedelbara val. I den nuvarande ordningen för deras val vidtages åtminstone den förändringen, att vardera kammaren utser valmännen proportionellt efter antalet medlemmar i kamrarna. Angivelse till någon av ombudsmännen må ej åtalas utan dennes tillstånd.

6:o) Tjänstehandlingars publicitet utsträckas till de diplomatiska handlingarna och statsrådets protokoll.

VI. Beträffande pressen.

1:o) I grundlagen förebygges att den av samhället medgivna pressfriheten av pressen missbrukas till att själv i stället införa censur, förstöra andras goda namn samt ödelägga allmänhetens rättsmedvetande. Publikationsskyldighet i skälig omfattning måste stadgas för genmälen och diskussionsinlägg. Detta är en första fordran.

2:o) Till stöd för folket och pressen själv organiserar grundlagen i övrigt hedersdomstolar, som äga att på ansökan eller av egen tillskyndelse uttala omdömen, huruvida uti en tidning hederns, rättsmoralens och sanningspliktens krav blivit överträdade.

3:o) Även i pressmannens befattning bör fordras någon föregående utbildning ej blott i pressens teknik utan även i dess mänskliga förpliktelser vid behandlingen av ett lands värlösa innebyggare och förhållanden. Denna grundsats inflyter, specificerad i grundlagen. Vid varje koncession för en tidning intages denna specifikation såsom en betingelse för koncessionen. Överträdelse beivras vid hedersdomstolen.

4:o) Förbud utfärdas mot utgivande av söndagsnummer.

5:o) En utredning verkställes om pressens levnadsförhållanden såsom äganderätten till tidningarna, deras inre och yttre organisation, deras partibeteckning, spridning m. m.

*

Av alla dessa förslag skall jag utbryta några av de nya i specialmotioner för att därigenom tilltvinga dem särskild uppmärksamhet. Om kvinnans rösträtt hoppas jag längre fram under riksdagen kunna framkomma med särskild motion. Med erinran att gällande grundlagar behöva ur många synpunkter undergå en revision, föranleder den nuvarande framställningen i sin helhet till det sammanfattande yrkandet:

att riksdagen ville anhålla att Kungl. Maj:t (d. v. s. regeringen) måtte låta utarbeta förslag till en revision av grundlagarna och därmed sammanhängande författningar i syfte att *den svenska konstitutionen i den nya tid, som bör komma, må bättre än hitintills uppbyggas på rätten i stället för makten, på folkupplysning och självstyrelse i stället för lydnad under auktoriteter eller*

med andra ord på en ordning, som i statslivet möjliggör, skyddar och värdesätter även den egna personlighetens inre utveckling och den andliga friheten för alla samt sålunda bereder rum för demokratiska människor i de demokratiska ordningarna.

Stockholm den 5 februari 1917.

Carl Lindhagen.

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Världskriget och den analliga friheten</i>	1
Parlamenten och utrikespolitiken:	1
utrikes- och inrikespolitik	2
beslutanderätt	3
förhandlingsrätt	4
sekretessen	5
Svensk lag och praxis i utrikesfrågor:	7
generella stadganden	7
förbund och avhandlingar	8
krig och fred	8
konstitutionsutskottet och hemliga utskottet m. m.	10
unionskrisen	11
världskriget	12
Demokrati och parlamentarism:	12
begreppet demokrati	13
parlamentariska systemet	13
politisk renässans	14
striden mellan partier om makten	15
regeringsbildandet	16
framstående och inflytelserika personer	17
funktionarismen	18
Folket:	19
vindkast	19
fredsviljans organisation	20
politisk rösträtt för kvinnorna	20
politisk och kommunal rösträtt utan förmögenhetsstreck ..	23
majoriteterna och deras ledningar	24
proportionella val	25
samhällskontroll på partierna och deras inre liv	26
omedelbar folkstyrelse genom initiativ och referendum	28
"den universale samstyrelse" och fri valrätt	31
statstidskrift i politiska frågor	34
folkets uppfostran till självansvar	34

Parlamentet:	36
parlamentsval	36
partimonarkism och partiregeringar	37
de nykomne	38
rätten till sakpolitik	39
världsparlamentet	40
interparlamentariska unionen	40
Regeringen:	41
"när blir det goda det ledande?"	41
"till konseljörren men icke vidare"	43
statsministerämbetet och statsrådsmonarkismen	43
statsråd genom val	43
kontakt med livet	44
kostymeringen	44
partiregering, landsregering, koalitionsregering	44
objektiv realpolitik	44
Den ärftliga regeringsmakten:	45
ärftligheten	45
av guds nåde	46
inflytandet på tjänstemannakåren	47
krigsherren	47
kravet över partierna	47
fredad från ansvar	48
den konstitutionella monarkien	48
monarkismens biinstitutioner	49
statsrådsleden	50
monarkernas personer och monarkismen	50
Det republikanska presidentskapet:	51
monarkiska tendenser	51
Schweiz	51
Förenta staterna	51
Tjänstemannakåren:	52
ett led i parlamentarismen	52
monarkismen i kåren	52
konservativ garanti	53
merkantilismen	54
liberalismen	54
industrialiserad	55
universiteten	55
statskyrkan	57
uppfostran och undervisning	58
de lägre tjänstemännens emancipation	59
tjänstetillsättningar genom val	60
publicitet för offentliga handlingar	60
justitieombudsmannen	61

Pressen:	63
det politiska upplysningsarbetet	64
allmänna rösträttens mobilisering	64
redaktionerna	66
beroendet av auktoriteterna	68
det ekonomiska beroendet	69
industrialiserad	69
annonserna	69
beroendet av läsekretsen	69
1910 års motion	70
utbildning i yrket	71
pressorganisation och hedersdomstol	71
publikationsskyldighet	71
intressesfärer	72
koncessionsvillkor	72
pressens levnadsförhållanden	73
tidningarnas söndagsnummer	73
Principiell sammanfattning:	74
nатурlagarna	74
samhällsordningen	74
den västerländska civilisationen	74
den österländska civilisationen	75
den nya tiden	76
Den nödvändigaste offensiven:	76
erfarenhet	76
politisk trosbekännelse	77
omdaning av den europeiska samhällsordningen	78
revision av den svenska författningen	79
slutyrkande	83
Innehållsförteckning	85